

Ezequiel Gort i Juanpere

Aproximació a la història de l'Arxiu Municipal de Reus

APROXIMACIÓ A LA HISTÒRIA
DE L'ARXIU MUNICIPAL DE REUS

PUBLICACIONS DE L'ARXIU MUNICIPAL DE REUS – 16

REUS, 2011

© del text Ezequiel Gort Juanpere

Edita: Regidoria de Cultura – Arxiu Municipal de Reus

Imprimeix: Arts Gràfiques l'Estel – Reus

Dipòsit Legal: T-689-2011

ISBN: 84-89688-23-0

APROXIMACIÓ A LA HISTÒRIA DE L'ARXIU MUNICIPAL DE REUS

EZEQUIEL GORT I JUANPERE

«L'arxiu de Reus és la meva llar, la meva família, el meu temple, la meva amor.»

Andreu de Bofarull (1811-1882)

«Custodiar, recondir, reservar», són algunes de les paraules que apareixen a la documentació quan hom es referia a la funció dels arxius en els segles passats, quan encara no era comú entendre'ls com a font de la història, sinó més bé com a defensa de drets i deures. Són unes paraules lligades a la necessitat de conservar, tostemps, la paperassa generada per les institucions o per les persones en funció de la seva activitat quotidiana, de guardar-la, de protegir-la i fins de mantenir en secret el seu contingut.

L'Arxiu Municipal és avui, per definició, l'encarregat de la conservació, catalogació i difusió de la documentació generada per l'Ajuntament des dels seus orígens fins a l'actualitat, així com de tota aquella altra que, al llarg dels temps, li ha estat cedida, sigui en dipòsit o per donació, procedent d'altres entitats i empreses, públiques i privades, o bé de particulars.

Una definició que d'alguna manera, si més no en essència, segueix la medieval, és a dir, la necessitat de conservar la documentació. Ja ho deia el Consell de la vila el 1577: «Que-s fassa lo Arxiu perquè és molt necessari». I, aquesta necessitat, la remarcava Andreu Bosc, jurista de Perpinyà, el 1628: «com tots los Archius dónan bastant prova, a ells me remet»; o fins l'encapçalament d'alguns documents, com ara «Sia memòria com vuy, que comptam a .xij. de març 1544, treguérem...»

A diferència d'aquells temps reculats, però, avui els arxius tenen un vessant cultural, de difusió del patrimoni i del coneixement, i aquest llibre en pot ser un exemple més.

El 5 de juny de 2010 s'inaugurava un nou equipament, compartit pels arxius municipal i comarcal. Una fita que marca, per a l'Arxiu, la fi d'una etapa i l'inici d'una de nova, un punt d'inflexió que permet recapitular el llarg camí recorregut per la institució fins a aquest moment i que m'ha portat a recollir-lo en un llibre. És un treball, però, que té precedents, perquè des de l'any 1998 ja he publicat una sèrie d'articles breus al

butlletí de l'Arxiu, sota el títol de «Notes per a la història de l'Arxiu Municipal». Avui els he recuperat i m'han servit de base per a aquest treball, tot ampliant-los, corregint-los i completant-los amb noves aportacions.

Espero, amb això, haver servit al coneixement de l'Arxiu i, de retruc, de la institució que l'ha generat, l'Ajuntament de Reus, i, és clar, de la ciutat.

Ezequiel Gort

L'Arxiu fins al segle XVIII

LA FORMACIÓ I ELS PRIMERS TEMPS DE L'ARXIU

Els arxius tenen el seu origen en la necessitat de les institucions i de les entitats – públiques i privades– de conservar ordenadament la documentació que generen al llarg del temps. En aquest sentit, l'existència d'un arxiu és un resultat natural i imprescindible de tota funció administrativa.

Es pot dir, doncs, que els arxius municipals són gairebé tan antics com les mateixes municipalitats, ja que, al poc d'existir i de generar la primera documentació pròpia de la seva activitat administrativa, calgué guardar-la convenientment i, en augmentar el volum documental, es formà l'arxiu. De tota manera, sovint, la primera notícia coneguda d'un arxiu resulta ser ben tardana, tot i l'evidència de la seva existència anterior.

I com el del municipi, també formaren els seus arxius les diverses institucions, com ara la parròquia, l'escrivania comuna, la batllia, l'hospital o les confraries.

Durant els primers temps de la municipalitat –aquí, com arreu– sembla que es generà poca documentació, o almenys se'n conserva molt poca, degut probablement al fet que la mateixa formació de la municipalitat fou lenta i les diverses funcions pròpies només s'anaren agafant i consolidant a poc a poc al llarg dels segles XIII i XIV.

És per això que als primers temps no calia cap gran espai per a guardar els pergamins i els papers, i tots els que calia conservar cabien perfectament dins d'una sola caixa, això sí, però, hom tenia prou cura a guardar-la, com és el cas de Reus: a mitjan segle XIV, la documentació sembla que era en una caixa, coneguda com la «caixa del Comú» i que custodiava directament un dels jurats de la vila.

Cal observar com, aleshores, aquesta «caixa» no es guardava a la Casa de la Vila, segurament perquè encara no existia a mitjan segle XIV, sinó a la casa d'un dels jurats¹ i, com que es renovaven anualment en el càrrec, cada any passava de la casa del jurat «vell» a la del jurat «nou». Dos assentaments de clavaria de 1347 permeten conèixer aquest detall:²

«Item, rebi d'en Bernat Gener [tres lliures i catorze sous] que·ls avia a tornar per l'an passat que avia tengut lo libre del Comú» i «Item, pagui a ·l· hom que portà la caxa del Comú de casa d'en Pere Espuny a casa d'en Arnau d'Olives».

La documentació –com ara el «llibre del Comú»– es devia guardar en aquesta «caixa», tal com també se sap que es feia en temps més moderns.

1 Guardar els llibres a casa d'un jurat era una pràctica que es pot observar encara molts anys més tard en pobles petits, com seria el cas de la Figuera (Priorat), on, a les ordinacions de 1615, se senyala: «Item, que lo jurat que tindrà encomanat lo present llibre que no·l dexe traure de sa casa a ningú; que qualsevol que vulla mirar ordenacions que y haje d'anar a casa del jurat. Y si dit jurat lo deixe i·s pert, sie obligat a fer-ne un altre conforme aquest a ses costes». *Antigues ordinacions municipals a la comarca del Priorat (segles XIV-XVIII)*, p. 223.

2 ARXIU MUNICIPAL DE REUS (AMR), Llibre de Clavaria, 1347, s.f.

Tot i que aquest primitiu model d'«arxiu»³ –la «caixa»– continuà utilitzant-se fins als temps moderns (reservada, però, només per a conservar la documentació més important, tancada amb tres claus i guardada a la Casa de la Vila), quan la paperassa que s'anava generant es devia acumular, fent necessari l'ús d'un armari en qualsevol racó adient de la Casa de la Vila.

De fet, cal fer notar l'interès de la municipalitat per la conservació documental. Així, es coneix el cas d'un veí que el 3 de setembre de 1472 demanà que li donessin un «manifest antic», a la qual pretensió respongué el Consell que si el volia veure, havia d'anar a la Casa de la Vila, perquè, d'allí, no en podia sortir.⁴

Tanmateix, els documents sortien quan era en defensa de la vila. En aquest cas hom tenia cura de deixar puntualment registrada la sortida i el retorn del document, així com les causes per les quals sortia i en mans de qui quedava, tal com mostra el següent registre:⁵

«A .xxx. de abril 1531 se'n a porta lo compare en Joan Sabater, jurat, ·viii· actes a Tarragona per mostrar al canonge Sesé,⁶ los quals fan per defensió de la qüestió tenim ab don Fhalip,⁷ fet de mà de mi, Joan Solà, any y dia sobredit.

Vuy que contam .xxiiij. de mag de dit, a tornat dit mon compare en Joan Sabater sys actes dels sobredits, los dos falten resten de mà y poder de mossèn Joan Castellet per copiar per ops de dita qüestió.»

Qui redactà aquestes notes era el jurat en cap d'aquell any, Joan Solà, i això ens pot fer pensar que a Reus, aleshores, l'Arxiu, el portaven directament els jurats. Fos com fos, sempre caldria la seva autorització. Altrament, la persona encarregada de treure i tornar els papers, en aquest cas, s'observa que també era un jurat.

O bé un altre exemple més tardà, però encara dins el segle XVI, de sortida de documents:⁸

«A 24 de mayg 1589 foren dits actes comanats mossèn Perot Olives y a mossèn Pau Miralles, síndichs, per a consultar certs negocis a Tortosa y a Lleida [...]».

En algun cas, els pocs registres de sortides que es conserven porten alguna informació complementària sobre l'Arxiu, com és el cas de 1544, que permet saber que, com en altres llocs, s'utilitzaven sacs per a guardar les escriptures:⁹

3 Es coneixen altres exemples propers, com és el cas de Falset: «*in quadam arca sive tectatio domus concilii prefate ville de Falceto custodito, recondito et reservato*». ROMERO, Manuel. *La Cancillería de los condes de Prades y Ribagorza* (Saragossa, 1991), p. 176. També GORT, Ezequiel. *Història de Falset* (Barcelona, 2003), p. 9.

4 AMR, Actes 1466-1485, f. 130v.

5 AMR, Memorial dels actes i censals [que] correspon a lo Comú (1605-1630), f. 15v.

6 Joan Cesé, canonge de la seu de Tarragona entre 1513 i 1546 que morí (CAPDEVILA, Sanç. *La seu de Tarragona*, p. 135).

7 Felip de Cervelló, que pretenia tenir drets sobre la senyoria de la vila (MARISTANY, Carles. «Els segles XVI i XVII», dins *Història General de Reus*, vol. II, p. 83-85).

8 AMR, Actes 1466-1485, f. 53r.

«Sia memòria com vuy, que comptam a .xij. de març 1544, treguérem dels sachs de les scriptures de la present casa, sis actes en pregamí y dos en paper, los quals aporta mossell jurat Antoni Espuny a Tarragona per lo plet aporta lo Moster y Castellvell contra Reus».

La notícia també permet suposar la presència d'algun criteri arxivístic a l'hora de guardar la documentació. De tota manera, no es diu si en aquest moment els sacs es guardaven en un armari, com se sap que feien més endavant, en una caixa o bé sense.

També tenien cura de la conservació dels documents, relligant els llibres, a la vegada que s'eliminaven els pergamins sense utilitat, tot reutilitzant-los com a cobertes. El següent text –tot i que no especifica si els pergamins eren nous o no– en pot ser una mostra, ja que s'hi llegeix com la vila donava setze dotzenes de pergamins a un relligador establert a Barcelona:¹⁰

«Yo, Johan de Vezilla, conosco aver recebido de los senyores de jurados seze dozenas de pregamins, los quales an de servir pera dar cumplimiento a la obra de los libros y por la verdad fago el presente arbarà de my mano. Fecho 20 de septienbre 1530, la qual tengo de fer en Barcelona en el monestir de fra menors».

L'ARXIU DE LA NOVA CASA DEL COMÚ

La primera Casa del Comú era a la primitiva plaça de la Vila –on avui hi ha, amb l'espai totalment transformat, la de les Pescateries Velles–, on és documentada, almenys, des de finals del segle XIV.¹¹ A la darrerria del segle XV, i sobretot al llarg del XVI, la vila cresqué molt i la Casa del Comú –que es diu que era petita– quedà insuficient, de manera que cap al 1575 la vila adquirí un edifici a la plaça del Mercadal i s'hi devia traslladar aviat. Potser és per això que l'Arxiu aleshores restava descurat i d'aquí que l'any 1577 el Consell ho observés i es decidís a fer un armari on guardar la documentació:¹²

«Que los privilegis y actes de la present vila van en mal recapte per no tenir armari per dits efectes y com que en la present casa haga un armari que també se pert que no fa nengun fruit, si-s farà de dit armari un arxiu. Que-s fassa lo arxiu per què és molt necessari».

No hi ha cap notícia de com s'ordenà llavors la documentació, i cal esperar uns pocs anys més tard per trobar la primera referència que es coneix d'una intervenció a l'Arxiu, el 1589, encara que no se sap si fou o no d'organització del fons. Un registre comptable

9 AMR, Memorial..., f. 18r.

10 AMR, Memorial..., f. 15v.

11 Per a la seva situació i descripció, vegeu GORT, Ezequiel. «El Reus medieval», dins *Història General de Reus*, vol. I, p. 130 i 231.

12 AMR, Actes 1568-1581, p. 525.

d'aquell moment només assenyala que es pagaren quatre lliures «a mosèn Rabosté y otras, per l'arxiu».¹³

La nova Casa de la Vila era un edifici certament prou més gran que l'anterior, però era igualment una casa antiga; si més no, se sap que a finals del segle XVI es trobava en una situació ruïnosa, la qual cosa féu que, cap al 1600, el Consell resolgués obrar-la i llavors, com també havia de succeir en tots els altres aspectes que afectaven el Comú, l'Arxiu hagué de canviar de lloc. Les obres referen totalment la casa i, externament, li donaren la fisonomia que, en part, avui encara manté.

Una vegada que les obres ho permeteren, hom hi portà novament l'Arxiu. El mes de juliol de 1605 ja se li havia designat el nou espai i el dia 10 d'aquest mateix mes es parlava de reordenar-lo:

«E més fonch proposat per los senyors de jurats que la casa ja està a bon punt, que si apareixerà posar lo arxiu en lo punt que és menester com sie cosa convenient, per so mire lo honrat Consel lo feador. Fonch determinat que en lo de l'arxiu que los senyors de jurats prenguen un notari ho dos, a coneguda dels senyors de jurats, per a què se posa com convé».

Potser succeí que, amb els trasllats forçosos ocasionats per les obres, la documentació hagués patit un cert desgavell i estigués en alguna mesura desordenada, o potser només es tractava de fer el trasllat i d'instal·lar-lo de nou. Fos com fos, el Consell se'n preocupà i manà posar-lo de la manera adient a cura d'un o dos notaris.

Hi hagué, doncs, no només un canvi de lloc, sinó també una actuació pròpiament arxivística, és a dir, un ordenament de la documentació seguint uns criteris concrets per a facilitar-ne la conservació i la consulta. Potser fou en aquest moment quan es féu el primer inventari (si no és que ja existia amb anterioritat), probablement seguint un criteri cronològic. En tot cas, en tenim la primera notícia el 1610, quan el 30 d'octubre els jurats concretaven com localitzar els documents de l'Arxiu:¹⁴

«[...] asentam en aquest llibre la present memòria, de manera que la cartilla la trobaran en lo arxiu de nostra villa, any y dia sobradit [...]».

L'Arxiu –la seva conservació i el seu bon ordre–, doncs, era considerat important pels regidors de l'època. Ho diuen ben explícitament el 1605: calia «posar lo arxiu en lo punt que és menester com sie cosa convenient». I a més, per a portar a terme aquesta feina, cercaren les persones més adients en aquells moments, com eren els notaris.

Un altre aspecte important era el de la seguretat. En alguna ocasió, probablement durant la Guerra de Separació, la sala devia quedar oberta i patí, si més no, un barreig i pèrdues documentals, ja que el 1650, en anar l'Arxiu en mal recapte, es feren claus i s'hi col·locà pany. Sabem –com veurem al seu moment– que a finals del segle XVII l'Arxiu era tancat rere una porta amb dos panys i que les claus eren guardades, respectivament, pel

13 AMR, Comptes. Albarans, 1564-1599, p.s.

14 AMR, Memorial..., f. 31r.

jurat primer i segon. Accedir a l'Arxiu, doncs, llavors requeria la presència o, almenys, l'autorització ensems dels dos jurats.

L'ESCRIVANIA COMUNA

A banda del que era pròpiament l'Arxiu de la Casa de la Vila, una altra referència de l'interès que hom tenia per la conservació documental es troba datada el 24 d'agost de 1466:¹⁵

«Item sobre la scrivania [comuna] qui stà mal tractada en manera que les scriptures són mal guovernades [...] sobre les quals coses delibera lo dit consel quant a la scrivania, vol lo dit consel que hi sie fet tot sforç en manera que la casa de la scrivania sia degudament obrada».

En canvi, l'interès no era el mateix respecte l'Escrivania de la batllia, que depenia de la senyoria i no del municipi, segons mostra el comentari que féu el Consell el 18 de juliol de 1456:¹⁶ «Item delibera sobre lo fer de la scrivania de la cort que en nom de Déu que lo senyor o son batle que la façen que no és negun profit de la vila»; és a dir, que el senyor volia que la pagués la vila i el Consell s'hi negava.

La primitiva Escrivania comuna sembla que era davant de l'església parroquial de Sant Pere, on actualment comença el carrer del Fossar Vell.¹⁷ Aquí hi fou, almenys, fins a la darrerria del segle XV, quan es féu el cementiri nou: el 8 de desembre de 1498 hom demanà lloc per a fer una capella on hi havia l'Escrivania, que aleshores restava al cap del nou cementiri. Si aleshores canvià d'emplaçament, no podia anar gaire lluny, perquè un capbreu de 1593 la situa a la plaça: «la plassa devall davant la sglésia [...] *cum patio del Pes de la Vila ab alia cum botigia sive operatorio scribanie comunis ab alia cum siminterio dicte ecclesie*»,¹⁸ i se'n parla novament al segle XVII, quan es construïa la capella del Santíssim, a la parròquia de Sant Pere: «se és mudada per causa de la capella del senyor marquès de Tamarit».¹⁹

Tot i que el manteniment, d'acord amb la notícia de 1466, sembla dependre de la municipalitat, aquesta Escrivania, aquí, com en tants altres llocs, era de la parròquia i era el rector –i després de 1326 amb el títol de prior– qui disposava d'alguns escrivans que

15 AMR, Actes 1466-1485, f. 6.

16 IMMR, Llibre, 1444-1466, f. 146v.

17 Segons comenta Pagarolas referint-se a Barcelona, «les escrivanies s'ubicaven a les vies i places públiques principals de la ciutat» (PAGAROLAS, Laureà. «Notaris i auxiliars de la funció notarial a les escrivanies de la Barcelona medieval» dins *Lligall*, 8, p. 53). En aquest cas, l'autor ho justifica per la relació que tenien amb el tràfic mercantil. En el cas de Reus, la situació de l'Escrivania, que era al centre neuràlgic de la vila i enmig de l'espai on es feia el mercat, també es pot justificar per la proximitat a la parròquia.

18 AMIGÓ, Ramon. *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i renoms, del terme de Reus*, p. 613.

19 AMR, Manuscrit Güell, f. 72v.

signaven els documents sempre en nom seu.²⁰ Aquests, diu Piñol, sempre feren constar el seu caràcter de notaris públics, tot dient que ho eren pel rector o prior de la parròquia.²¹

De tota manera, la vila estaria relacionada amb l'arrendament de l'Escrivania, si més no en algun moment que hi hagué cert enrenou, com és el cas de 1537,²² i encara més endavant, al segle XVIII, s'observa com la vila continuava atenent les despeses de l'Arxiu de l'Escrivania Comuna, com es desprèn d'un assentament comptable, registrat el dia 20 de juny de 1774, quan pagava disset sous i sis diners per millorar l'Arxiu: «per haver fet treginar un armari des de Casa la Vila fins a la Badia per a posars de la Comuna, com també tràurer tots los papers de la referida Comuna y portar-los a la Badia».²³

A mitjan 1774, doncs, l'Arxiu de l'Escrivania Comuna canvià novament d'ubicació –és de suposar que de la plaça a l'actual edifici de l'abadia–, la qual cosa devia comportar una certa intervenció arxivística; no hi ha notícia, però, que hi hagués participat l'arxiver municipal. És probable que l'actuació de l'Ajuntament en aquest cas s'hagués limitat a la donació i trasllat d'un armari, així com a pagar el trasllat de la documentació, mentre que el tractament arxivístic el devien realitzar els notaris o bé els amanuenses de l'Escrivania.

Aleshores aquest Arxiu guardava un volum considerable de documentació que, pel que se sap, servava, almenys, protocols des de mitjan segle XIII. Tot i que els volums més antics s'han perdut, avui l'Arxiu Municipal conserva la sèrie gairebé completa a partir de 1297.

Pel que fa al funcionament de l'Escrivania Comuna al segle XVI, se sap que era arrendada a un notari, arrendament que, si més no aleshores, es feia per períodes de tres anys.²⁴ Després que el prior i els prebendats deixessin clar que ells eren els «senyors útils [...] de la scrivania pública y comuna de la present vila de Reus», feien l'arrendament amb els següents capítols:²⁵ arrendaven l'Escrivania «e botiga en aquella construïda, situada [...] a la plassa de la Iglésia ensemps ab tots sos fruits, emoluments, manuals, llibres de notes y altres qualsevol scriptures que durant dit temps dita vila y

20 De tota manera, és possible que la propietat de l'edifici sí que fos de la vila, perquè en un moment determinat en què no tenien presó, el 23 de setembre de 1623, decideixen fer-la provisionalment a la casa de l'Escrivania. Si l'arribaren a fer, seria per molt poc temps, ja que just dos mesos més tard, el 23 de novembre, concretaven que la feien al carrer del Forn (carrer que més endavant, i encara actualment, es coneix com a carrer de la Presó). AMR, Actes 1610-1635, f. 232v i 234r.

21 PIÑOL, Daniel. «L'escrivania pública de Reus a l'Edat Mitjana», dins *Informatiu Arxiu*, 5, p. 3-5. Vegeu també PIÑOL, Daniel. *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*.

22 AMR, Actes 1636-1673: actes de 12/11/1536, 11/03/1537, 16/06/1537, 10/07/1537 i 05/08/1537.

23 AMR, Comptes, 1774: «Memorial del gasto del Comú del mes de juny de 1774».

24 Amb anterioritat, la durada de l'arrendament havia estat d'un any, com és el cas conegut de 1330, amb inici per la diada de Sant Joan de juny. PIÑOL, Daniel. *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)* (Barcelona, 2000), p. 126, i apèndix d.n. 8.

25 FERRANDO, Salvador. «L'escrivania», dins *Reus. Setmanari de la Ciutat*, n. 1682 (1984), p. 5. Reproduït a FERRANDO, Salvador. *De la neu a les campanes. Recull de notícies de l'Arxiu Històric* (Reus, 2004), p. 31-32. Les transcripcions corresponen a aquesta font.

terme de Reus rebrà y testificarà», prometent que només podrà ser rellevat per raó «de establiment de aquella fahedor».

El 1593, el preu total de l'arrendament era de cent vint lliures barceloneses pels tres anys, a raó de quaranta lliures per any, amb pagaments, de la meitat, el dia de Tots Sants i, l'altra meitat, el primer de maig.

Acabat el temps de l'arrendament, disposava de quatre mesos «per a tràurer e fer traure tots los actes que li estaran a tràurer compellir tant durant los dits tres anys com los dits quatre mesos qualsevol contrahents a qui tocaran dits actes que aquells reben y cobren e paguen de sort que los treballs que fets aurà no sien frustatoris».

En cas de pesta o d'altra consemblant malaltia «que havent de buidar y deixar Reus [...] cesse y pare dit arrendament y los actes que forsan durant dit temps serà absent [...] se reben per dits prior y prebenders y sien applicats ab aquells».

El notari no podia donar «llicència alguna a ninguna persona de que cerque ni mire scritures algunes de dita scrivania, sinó sols un prebender per a negocis del priorat y prebenders».

Acabat l'arrendament, havia de deixar a l'esmentada Escrivania «totes les scriptures que durant dit temps haurà rebudes dins la vila y terme de Reus entenent los originals de aquells aprisiats com de bon notari se pertany».

Quant a la seva obertura, l'Escrivania havia de romandre oberta al públic «tots los dies fenyers, sols no stiga impedit o no tingués algun negoci».

Era el notari arrendador, doncs, qui havia de tenir cura de la conservació dels documents, així com de mantenir-ne la confidencialitat, però no en podia impedir la consulta dels sacerdots si es tractava de temes d'interès per a la parròquia. Finalment, cal observar com el notari, en acabar el seu arrendament, no podia emportar-se cap escriptura, ans les havia de dipositar a l'Arxiu de l'Escrivania.

Finalment, pel que fa al tipus de treball quotidià, com ara l'expedició de documents, s'ha conservat una llibreta de 1653, «Profits de la scrivania en lo any 1653, començant al Pr. de maig de dit any», en la qual l'escrivà anotava fil per randa totes les escriptures que feia i què cobrava en cada cas.²⁶

L'ESCRIVANIA DE LA VILA

A més de l'Escrivania Comuna, Reus disposava d'alguns altres notaris, cadascun dels quals, a diferència dels de l'Escrivania, tenia cura d'arxivar a la seva notaria la documentació que generava.

Això comportava un risc greu en el cas d'aquells notaris que morien sense successió a la notaria, perquè, aleshores, la documentació era abandonada i es perdia –o se'n podia fer mal ús–, amb el perjudici que això comportava tant per a les persones com per a la vila.

26 AMR, Fons Comunitat de preveres, Capsa «Vària», reg. 1980/1, doc. 2.47.

No es tractava, de cap manera, d'un problema nou. De fet, el tema de la successió dels notaris particulars, i de la consegüent conservació dels protocols, arreu fou una qüestió recurrent al llarg dels temps baixmedievals i moderns, i arreu hom intentà donar-li diverses solucions; fins en alguns casos, com a Perpinyà el 1393 o a Barcelona el 1598, s'intentà –sembla que sense èxit– la creació d'un Arxiu de protocols.²⁷

A Reus, sembla que també hi hagué alguns casos. El Consell hi pogué posar solució a partir del 1608, arran d'una donació testamentària que féu el notari Miquel Colera.

Aquest notari llegà les seves escriptures a favor de l'hospital de la vila, la qual cosa portà la qüestió al Consell, i per això aleshores, i també, diuen, «per obviar alguns abusos que-s fan en scriptures en la present vila», el Consell pensà en «si se porie haver privilegi per tenir scrivania en la casa de la present vila perquè les scriptures stiguessen ben guardades y se posàs bé», així que «fonch determinat que procure tot lo que-s pugue en obtenir privilegi».²⁸

El Consell, doncs, per a solucionar el cas del notari Miquel Colera i, a la vegada, evitar els abusos, es decidí a demanar, per a aquests casos, la custòdia de les escriptures i crear, així, un Arxiu específic a la Casa de la Vila. Féu la petició al virrei, Hèctor de Pignatelli, duc de Monteleón, en els següents termes:

«En la vila de Reus, Camp y Archebisbat de Tarragona. Quant alguns notaris se moren sens dexar fills notaris, se perden moltes scriptures y cometen mil abusos en molt gran dany de la cosa pública y dels poblats en dita vila, a les quals coses se podria obviar si en la casa de dita vila se dedicava y feya un loch a hont en dit cas se poguessen recondir y archivar dites scriptures. Per ço y altrament los síndichs de la universitat de dita vila a V. Exª supplica sia servit manar donar y concedir licència per via de privilegi a dita universitat de poder fer y construir en la casa de dita vila un lloch còmodo ahont se pogan recondir y custodir les scriptures dels notaris qui moriran en dita vila sens dexar fills notaris si ya los tals notaris no hauran disposat de dites scriptures en favor de altres notaris, donant en dit cas licència y facultat als jurats de poder fer apprehentió de dites scriptures ab inventari a efecte de posar y recondir aquelles en lo dit loch fahedor y que un notari legal de bon nom, vida y fama, per los jurats y consell de dita vila elegidor, haya de regir y clòurer aquelles, reservant y donant los salaris als hereus y successors del notari mort, los quals salaris se obliga dita vila a pagar que ultra del benefici gran ne resultarà a la cosa pública y a cada hu dels poblats en dita vila de Reus, ell síndich en nom y part de aquella universitat ho rebrà a molt singular mercè lo Real offici, etc.»²⁹

El virrei ho aprovà, a Barcelona, el 26 de març de 1608: «Plau a Sa Exª. concedir lo que-s supplica durant la mera y libera voluntat de Sa Mag^t. y de Sa Exª. y sos successors».

El privilegi s'aconseguí d'una manera prou ràpida, però és possible que no fos la primera vegada que el Consell ho hagués intentat, a jutjar pel que el 7 d'abril els jurats

27 FERRER, Maria Teresa; RIERA, Jaume. «La successió notarial i el traspàs de protocols en terres catalanes a la baixa Edat Mitjana», dins *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos. IV. Miscelánea en honor de Raimundo Noguera de Guzmán* (Barcelona, 1974), p. 395-428.

28 AMR, Actes 1593-1610, 24/02/1608.

29 AMR, Pergamins, carpeta «Diplomes», d.n. 22.

deien al Consell: «com molt bé saben com se ha procurat molt temps ha en haver un privilegi per tenir scrivania en la casa de la present vila y aquella regís un notari real».³⁰

Llavors, el Consell determinà que una vegada es tingués el privilegi, ocupés l'Escrivania el notari Pere Macip, a qui «se li dexe la scrivania de franch per temps de vuyt anys après de havé hagut lo privilegi y haguda la pcessió de la scrivania».

Cobrava de la vila, però, els treballs que aquesta li devia encarregar, com ara el 1614, quan, en concepte d'escriptures, Macip cobrà de la vila nou lliures i quatre sous.

Macip havia de regir d'Escrivania «municipal» i el seu Arxiu fins al 1616, i després devia continuar en el càrrec, però més endavant, en algun moment, tingué dificultats amb la vila –probablement per no cobrar el seu treball– i llavors l'abandonà. Diu el Consell el 20 de març de 1622:³¹

«E més fonch proposat per dits senyors de jurats dient com bé saben com mossèn Pere Masip és fora de la present vila y com la notaria que dit mossèn Masip tenia y governava en la casa de la present universitat està en gran falta del bon govern y regiment de la dita notaria y escripturas de aquella, per ço vostres mercès determinaran lo feador.

Fonch determinat per lo honrat consell que las escripturas que tindrà mossèn Masip fora de dita escrivania tocant a dita universitat que las y procuren en fer-les-i tornar y las restans que són de particulars que·s prenga l'achta que y·a entre la vila y mossèn Pere Masip y que·s vaja a miser Ouriol y que se'n prenga parer e qui estarà obligat a ristituir las escripturas de dits perticulars y que s'estiga en son perer.»

Pere Macip mantenia un plet amb la vila, ja que li reclamava el pagament d'una sèrie d'escriptures que el Consell considerava que ja li havia pagat. Per això, a mitjan agost de 1622, el Consell elegí dues persones per revisar els comptes.³² Però algun deute hi havia, i que devia ser prou important, ja que el març de 1623 acordaren donar-li cinquanta lliures, però només quan els lliurés còpia de les escriptures de la vila que retenia. El plet continuava.³³

Les escriptures restaren a la Casa de la Vila i sense cap notari que les regís, i és per això que uns anys més tard, a la reunió del Consell del 4 de juliol de 1638, els jurats presentaren la següent proposta: «tenim así en la casa de la Vila las escripturas de mossèn Masip. Per so proposam a vostres mercès què volen que·s fasse de ellas. Per so miren lo faedor».³⁴

Calia, doncs, que ara el Consell li donés una resposta positiva en ordre a la seva salvaguarda: «fonch determinat per l'onrat consell que las escripturas de mossèn Masip estigan custodides en lo archiu de la casa de la Vila y que·s fasse un archiver y tingan los jurats una clau y lo archiver un'altra».

No esmenten per a res l'Escrivania, i això permet entendre que devia haver desaparegut com a tal després del pas de Pere Macip, perquè en un altre cas, si hagués

30 AMR, Actes 1593-1610, 07/04/1608.

31 AMR, Actes 1611-1635, 20/03/1622, f. 207r.

32 AMR, Actes 1611-1635, 14/08/1622, f. 218r.

33 AMR, Actes 1611-1635, 28/03/1623, f. 228r.

34 AMR, Actes 1636-1673, f. 27r.

continuat existint, al Consell sembla que no li hauria calgut plantejar-se què en feia, de les seves escriptures, i, a més, es determinà que passessin a l'Arxiu Municipal. La determinació dels consellers també permet de constatar que, aleshores, la vila no disposava d'arxiver i en necessitava un, tal vegada pensant en un notari, perquè pogués tenir cura d'aquesta documentació. És probable, però, que no n'arribessin a tenir –o almenys no consta que llavors l'elegissin– o bé, si ho feren realment, només ocuparia el càrrec durant uns pocs mesos, perquè quan el gener de 1639 elegeixen els oficis de la vila, no hi figura el d'arxiver, com tampoc l'any següent, el 1640. De fet, els primers arxivers coneguts no foren nomenats fins al 1647 i llavors no pas un de sol, sinó en nombre de dos, com era el costum a la pràctica totalitat dels oficis municipals.

Finalment, l'acta de 1638 també esmenta les claus de l'Arxiu i concreta que n'hi havia, o n'hi hauria, dues: una, la tindrien els jurats i l'altra, l'arxiver. No es diu, però –com sí que es precisa cap a la darrereria d'aquest mateix segle–, si la porta de l'Arxiu tenia un pany o bé en tenia dos.

LA NECESSITAT DE TENIR ARXIVERS

Reus patí profundament el trasbals de la Guerra de Separació i el seu Arxiu no devia ser pas menys, ja que, segons es reconeixia a finals del segle, durant aquests anys es perderen molts papers.

Llavors l'Arxiu restava obert i és possible que fos barrejat, i potser és per això que el 1647 la vila nomenà per primera vegada dos arxivers: Tomàs Plana i Rafel Llorens.

La seva actuació, i la dels successius arxivers, devia ser insuficient, ja que més endavant, el 2 de gener de 1650, el Consell deia: «e més fonch proposat per dits senyors jurats dient que ja veuen Vm. com lo archiu no està encara ab la forma deu estar y que diuen serie bé que lo archiu estigués ab millor forma, per lo tant proposam a Vm. si·s faran archivés o no, per ço miren lo faedor. Fonch determinat per l'honrat consell que·s fasen claus al archiu y que·s fasen dos archivés. Foren elegits per a archivés lo doctor Cosme de Anguera [i] Antoni de Montserrat».

Hi hagué arxivers durant dos anys més, però després, el 1653, devien considerar que la documentació ja era prou ben guardada i que no calia nomenar-ne de nous: «E més fonch proposat per dits senyors jurats com los arxivers que cade any se acostumaven fer apareix un salari malgastat, per so miren Vms. lo feador. Fonch determinat per lo onrrat Consell que no·s fasen arxivers per aquest any».³⁵

Tampoc no se'n feren els anys següents. Devien continua pensant que eren diners malgastats, fins que s'adonaren que, en no haver-hi arxiver, els papers anaven novament sense control i llavors el Consell hagué de rectificar l'anterior acord, i el 18 de novembre de 1657 decidí nomenar, una altra vegada, dos arxivers: «E més fonch proposat per los dits senyors jurats com lo erchiu de la Vila nessesita de posar en la forma que·s

35 AMR, Actes 1636-1673, f. 203r.

requereix y per assò se a de fer un erchiver, per so miren lo feador. Fonch determinat per lo onrrat Consell que al Consell dels ofisis sia més servit se fasen dos archivés».³⁶

A continuació s'establia el que havien de guanyar per la seva feina: «que se·ls done de salari a cada un sinch lliures», que havien de sortir de la «claveria dels comuns», i tot seguit la mateixa acta forneix un parell de detalls sobre el funcionament de l'ofici d'arxiver que, en certa manera, il·lustren prou bé el desgavell que es devia haver produït a la Casa de la Vila després de quatre anys sense arxiver: «cada any en dita diada se·n fasse un de nou [d'arxiver] per ajudar al vell», i, encara més important, «que tots los papers se donen ab un inventari, y no donant compte y raó de aquells, perde lo salari los archivés».

La primera notícia és interessant perquè ens mostra com cada any s'havia de canviar un sol arxiver, de manera que el «nou» ajudés el «vell», i així es poguessin mantenir a l'Arxiu uns mateixos criteris d'organització i servei. La durada de l'ofici de cada arxiver, doncs, era de dos anys, tret d'un dels dos primers que, per a poder aplicar aquest mètode, només pogué exercir un sol any.

De fet, aquest sistema ja s'havia observat a l'Arxiu amb anterioritat i també es venia practicant des de feia anys pel Consell de la Vila en el moment de renovar els consellers, tal com concreta la següent ordinació: «Més havant ordenam que dit Consell, o los extrets en ell, regescan dos anys llur offici y cada any que·n renovan la meitat, de tal manera que la meitat del Consell sia nou y l'altra vell, perquè lo Consell sia sempre pràtic de les coses de la Vila».³⁷

Fent una extrapolació, es pot dir que calia que els arxivers també fossin sempre «pràctics» en les coses de l'Arxiu.

Vegem, per mitjà de la llista dels primers arxivers, com aquest criteri «pràctic» ja regí a l'Arxiu des del mateix inici:

- 1647 Tomàs Plana i Rafel Llorens
- 1648 Tomàs Plana i Jaume Francesc
- 1649 Jaume Francesc i Cosme d'Anguera
- 1650 Cosme d'Anguera i Antoni de Montserrat
- 1651 Antoni de Montserrat i Rafel de Llorens
- 1652 Josep Miró

La segona notícia és prou més contundent. Calia fer bé la feina i tenir tots els documents inventariats, de manera que es pogués donar sempre raó d'ells, ja que en cas contrari es perdia la paga.

No es pot pensar en aquest cas que els arxivers anteriors haguessin negligit la seva feina, ja que feia quatre anys que no n'hi havia; més aviat cal pensar que durant aquest període de temps en què l'Arxiu havia quedat sense control, havia imperat el desordre i qui sap si també s'havien perdut documents. Aquesta darrera consideració podria justificar que el Consell remarqués l'obligació dels arxivers i fins punís la descurança.

³⁶ AMR, Actes 1636-1673, f. 248r.

³⁷ AMR, Lligall «Vària i curiós», d.n. 33: «Noves Ordinacions per al govern de la Universitat».

Llavors, el 1658, tornaren a ser arxivers Antoni de Montserrat i Tomàs Plana. El primer ho era de nou el 1659 (i ho tornà a ser en diverses ocasions en els anys següents), mentre que el segon havia estat substituït per Pere Puig; després, el 1660, d'acord amb la norma, ho era aquest i repetia novament Tomàs Plana.

EL NOTARI DE LA VILA I ELS ARXIVERS

El 1668, el Consell de la Vila creà un ofici nou, relacionat amb l'arxiver i amb l'escrivà, el de notari, que, a diferència dels altres dos oficis, era força ben pagat: vint-i-cinc lliures.³⁸

Entre altres aspectes, la seva feina consistia a que «dega donar per lo dit salari [vint-i-cinc lliures] tots los papés que saran convenients traure ab lo discús del any de tots aquells que la Vila té arxivats, ara sie fens, ho actes, ho qualsevols altres ascripturas y aquellas las dega cloure ab son signe».

Fins aquest moment els arxivers s'havien anat succeint amb normalitat segons el sistema assenyalat suara. La paga que rebien continuava essent de cinc lliures, però el 1668 només en cobraren la meitat, és a dir, dues lliures i deu sous cada un. L'ofici d'arxiver, llavors, tornava a passar per un molt mal moment perquè la vila no podia mantenir-lo, segons concretava el Consell el 1669, tot i que, per contra, al notari, aquest mateix any se li augmentà el salari a trenta lliures.

Aquest mateix any, li corresponia ser arxiver a Josep Sales (com a arxiver «vell»), però el Consell, «ab nova dellibació», nomenà arxivers els tres jurats «vells» (és a dir, els tres consellers que l'any anterior havien exercit el càrrec de jurat). Per primera vegada hi havia tres arxivers al mateix temps, que a més a més hi eren en unes condicions molt especials, segons determinà el mateix Consell:

«Més llargament fonch proposat per dits senyors de jurats dient: Magnífics senyors, vist los gastos y pocas entradas que la Vila té, apar sia de conveniència extinguir los salaris dels archivés. Miren lo de conveniència, que so que resoldran seguirem. Fonch per lo honrat Consell delliberat que los senyors jurats vells sien archivés, servint dit en lo any sens salari.»

Aquesta vegada no extingiren l'ofici d'arxiver, però sí el seu salari, de manera que, com que no devien poder nomenar les persones acostumades per ocupar les places, hagueren de nomenar els jurats vells, que haurien de fer la mateixa feina però sense cobrar.

³⁸ De vegades sembla que podia ser l'arxiver, com és el cas de Riudoms a la darrerria del segle XVII: Pere Joan Nogués, notari públic de Riudoms, «regint las scripturas recòndidas en lo Arxiu de la casa de la Universitat de la present vila [...]» AMR, Lligall Salou, 1370-1803, (3061/2), d.n. 121.

GRANS TREBALLS A L'ARXIU

Dels tres jurats vells, arxiviers el 1669, només un tenia experiència a l'Arxiu: era Pere Gay, que ja havia ocupat la plaça amb anterioritat, els anys 1663 i 1667. Els altres dos eren Francesc Barberà i Antoni Costa.

No es coneix quina fou la seva actuació, que en tot cas el Consell devia considerar correcta, ja que l'any següent, el 1670, es tornà a repetir la mateixa fórmula i una altra vegada foren arxiviers els nous tres jurats vells: Bernat Barberà, Joan Comte i Vicenç Salvador.

Ja fos per una actuació negligent d'aquests o bé per alguna altra causa, el 1671 hi havia un «treball exorbitant» a l'Arxiu. Hi trobem un canvi important: aquest any ja no es nomenaren els jurats vells sense paga, sinó que foren «los senyors tres jurats de est any junt ab lo credenser ab salari de vint lliures».

Estava passant alguna cosa que obligà els jurats «nous» a fer-se càrrec de l'Arxiu tot recuperant el salari. Però malgrat això, consideraven que no era suficient per la feina que feien. D'aquí que el 15 de febrer de 1671 els jurats diguessin al Consell:

«Magnífics senyors, com se estiga treballant en lo arxiu dies ha per les persones que est honrrat Consell anomenà ab 20 lliures de salari, y com lo treball sia exorbitant, vegen Vm. si se·ls afegirà alguna cossa de salari a vista del molt treball que ha. Que allò que Vm. delliberaran se farà. Fonch delliberat per lo honrrat Consell que se·ls anyadesca 20 lliures més, que seran 40 lliures per los quatre senyors ellegits per lo treball de arxiu.»

És possible que el problema que patia l'Arxiu en aquest moment fos a causa d'una fumera veïna, una qüestió que es devia resoldre a finals de gener de 1672. Se'n parlà el dia 31, quan els jurats informaren el Consell que «la fumera de la casa de Miquel Manrresa menor dóna dany al arxiu de la Vila».

És possible també que per aquesta causa l'Arxiu es canviés de lloc dins de la casa i d'aquí, potser, els grans treballs de l'any anterior. Aquest suposat canvi d'emplaçament de l'Arxiu, el suggereix el fet que fos perjudicat per una fumera, cosa que fa pensar que devia ser a tocar de la paret mitgera amb el veí, mentre que pel que fa a finals de segle se'n coneix la seva ubicació exacta, segons es veurà més endavant, i era prou lluny de les cases veïnes com per no témer, en principi, el perill d'una fumera.

GASPAR HUGUET

Un dels jurats nous de 1671 era Gaspar Huguet. En anys anteriors ja havia estat conseller i també havia ocupat el 1669 l'ofici d'escrivà. El 1671, com a jurat, féu d'arxiver per primera vegada, que després, en anys successius, repetirà l'ofici, com el 1672 o el 1675, entre d'altres.

Es destaca aquest arxiver perquè, pel que se sap, és el primer que deixà escrites unes «notes d'arxiu» o unes «memòries», dissortadament avui perdudes, però que encara pogueren ser consultades més d'un centenar d'anys després de la seva redacció per

l'arxiver Celedoni Vilà, que les esmenta de la següent manera: «las Notas de la Villa de Reus, escritas por el curioso Gaspar Uguet, secretario de la misma, que floreció en 1694».³⁹

Les «notes», doncs, devien ser escrites, o datades, aquest any. O potser 1694 només és la data en què Celedoni Vilà el trobà documentat, perquè se sap que, si més no, alguna de les notes tractava del trasllat de la imatge de la Mare de Déu de Misericòrdia que es féu el 1683, de retorn a la seva ermita, esdeveniment ocorregut precisament en un any que ell era jurat i del qual se sap que deixà una memòria escrita.⁴⁰

Potser pensant que Huguet només escrigué cap al 1694, Andreu de Bofarull assenyala que, a Reus, el primer a escriure «memorias de su patria» fou l'advocat Pau Costes, el qual, el 1687 portà un plet per part de la vila contra Castellvell del Camp i féu imprimir el seu text de defensa, que incloïa una síntesi històrica.⁴¹

LES OCUPACIONS DELS ARXIVERS I L'ARXIU AL SEGLE XVII

Els arxivers sembla que no limitaven la seva feina a la de l'Arxiu, sinó que també en feien d'altres, a jutjar pel que reflecteixen les partides comptables del municipi. A vegades se'ls enviava a resoldre afers fora vila, o si més no consta que alguns anys cobraren dietes, com és el cas del Dr. Francesc Granada, que el 1665 cobrava quatre lliures i dos sous per fer d'arxiver i per les dietes, o bé Pere Gay, el 1667, que cobrà dues lliures i deu sous com a salari d'arxiver, i quinze lliures i vuit sous en concepte de dietes. Els llibres comptables reusencs són extremadament lacònics a l'hora d'explicitar les despeses. Tot i així, se sap, posem per cas, que les dietes que cobrà Pere Puig, el 1672, eren per una anada a Tarragona.

De vegades, sembla que combinaven dos oficis, com el 1666, quan Joan Grau cobrava cinc lliures i deu sous com a salari de comptador i d'arxiver; Pere Gay, el 1675, també feia aquestes dues feines, o bé un any abans, el 1674, feia de pesador i d'arxiver.

De la mateixa manera, com sovint es veuen els arxivers exercint d'altres feines, també la sala de l'Arxiu (potser perquè devia ser una de les poques dependències de la Casa de la Vila –sinó l'única– que restava sempre tancada) fou utilitzada, en alguns moments, com a dipòsit d'altres objectes, com és el cas de 1669, que s'hi guardaven les pellofes,⁴² les quals, evidentment, no les podien deixar en una habitació que restés oberta. Així, l'Arxiu també es convertia en una mena de caixa forta.

Aquesta mateixa funció devia ser reforçada el 1703, quan, el 28 de desembre, s'acordà guardar-hi les caixes dels receptors:

39 VILA, Celedoni. *Descripción de mi estimada patria la villa de Reus*, p. 82.

40 Un text coetani que descriu la solemnitat de 168, comenta que hi ha un escrit de Gaspar Huguet. AMR, Fons Comunitat de preveres, Llibre de Resolucions, 1681-1720, f. 14.

41 BOFARULL, Andrés de. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, vol. II, p. 212.

42 Les pellofes eren monedes incuses d'emissió local. AMR. Actes 1636-1676, 08/09/1669.

«En la qual promenia fonch per dits magnífichs senyors de jurats proposat y advertit que en atenció de que alguns receptors han donat algunas queixas de haver de tenir algunas partidas conciderables de diner en sas casas, per temor que tenint aquellas lo perill podria esdevenir de robar-los algun dia [...], proposam a vostres mercès si tindrian a bé lo fer-se dos caixas, una per cada administració ab sa clau y posar aquellas dins lo archiu de la present vila [...].»⁴³

Per seguretat, es proposà que tinguessin «dits recaptadors la clau de las caixas y los senyors jurats las claus del archiu».

Es determinà fer les caixes i guardar-les a l'Arxiu, però no, de moment, la forma com serien administrades: «que se procuren en véurer en algunas parts ab lo modo y forma en que se aportan respecte del posar los diners en ditas caxas y lo tràurer aquells y que adquirides dites notícies se torne a representar en altre concell o promenia».

Cap a finals del segle XVII, l'Arxiu ocupava una saleta de la planta principal de l'edifici. Es tractava d'una cambra de petites dimensions, ja que sembla que no feia més de tres metres d'amplada. Tanmateix, disposava d'una gran porta, tancada amb dos panys. Era una habitació interior situada a la primera planta de l'edifici, al costat mateix de la sala on es reunia el Consell, i tenia l'entrada per una gran sala, anomenada «quadra». D'aquí, probablement, les dimensions aparentment excessives de la porta en relació a la saleta de l'Arxiu, ja que devia ser similar, o potser igual, a l'entrada de la sala del Consell.

Es coneix la situació exacta de l'Arxiu, així com la de la sala del Consell i la de la «quadra», mercès a la conservació d'un plànol de l'època –potser de principis del segle XVIII– que correspon a la primera planta de la Casa de la Vila i que es reproduïx en aquestes pàgines.⁴⁴ S'hi observa la situació i la disposició de l'escala, la gran sala o «quadra», amb la balconada al Mercadal; la sala del Consell, amb la capelleta adjunta; la cambra de l'Arxiu, així com també d'altres saletes, de les quals no se n'especifica l'ús.

Pel que fa a l'interior de la cambra de l'Arxiu, se sap que a finals del segle XVII hi havia un armari on es guardava la documentació i, almenys des del 1674, també hi havia una taula i alguns bancs, que costaren (juntament amb una dieta per anar a Tarragona) sis lliures i setze sous.

UNA CONSULTA ALS ARXIUS DE REUS, EL 1691

Cap al 1690, un militar reusenc que era a Mèxic, Francesc Canals i Gassió, demanà per ingressar a l'orde de Calatrava. Com que l'ingrés a l'orde exigia un examen acurat del pretendent, la petició motivà que el dia 8 del mes de juliol de 1691 es presentessin a Reus dos membres de l'orde, comissionats pel rei, per tal d'inquirir sobre la personalitat i els antecedents familiars del capità.⁴⁵

43 IMMR. Llibre de Prohomenies, 1671-1724, p. 600.

44 Es conserva a l'IMMR.

45 PEDROL, Antoni. «Un caballero reusense del siglo XVII», dins *Urbs*, núm. 79 (Reus, 1957), p. 14-16. Aquí segueixo aquest text, d'on trec també les transcripcions.

Demanaren informació al veïnat i visitaren els llocs relacionats amb Francesc Canals: el solar de la casa pairal (llavors la casa ja no existia) i l'ermita de Misericòrdia; després consultaren els arxius municipal i parroquial, i mercès a aquesta consulta deixaren una descripció molt breu dels dos arxius.

A la Casa de la Vila, els jurats reberen els cavallers comissionats, els quals requeriren que els mostressin els llibres i papers que guardava la vila. Els jurats, llavors, els advertiren que potser no trobarien el que cercaven perquè s'havien perdut molts papers en «las guerras y hostilidades del francés». Tot i així, pujaren «por una escalera que está a mano izquierda como entramos y llegamos a una sala grande y a la mano derecha hay una puerta grande con su postigo con dos cerraduras y llaves diferentes».

La descripció que fan correspon al que s'observa a l'esmentat plànol. No concorda, però, que diguin que l'Arxiu era a «mà dreta» si és que es refereixen al moment d'entrar a la sala gran, procedents de l'escala, ja que era justament al costat contrari. Potser és que la descripció fou redactada un temps després, de memòria, i no pas el mateix dia de la visita.

Els jurats primer i segon obriren la porta amb la seva clau i, dins, hi trobaren un armari amb tota la documentació, de la qual, després de la recerca, els dos comissionats aconseguiren la informació que perseguïen: els Canals eren homes de paratge i exempts de tributs.

Després, els dos cavallers anaren a la parròquia on, a causa de l'absència del prior, els atengué el vicari, mossèn Francesc Torrabadell, i com abans, al seu arxiu, hi trobaren les partides que buscaven. Llavors, però, hi hagué un episodi prou remarcable, ja que els comissionats pretengueren emportar-se els llibres originals que els interessaven i el vicari s'hi negà.

Així ho registraren els cavallers calatradesos: «Le requerimos con la Real Cédula de Su Majestad para que nos entregase los libros originales, lo cual dijo ser contrario a estilo inmemorial y no haberse jamás sacado de dicho Archivo y Notaría ni haberse llevado a Consejo ni Tribunal alguno por ningún Prior ni su Teniente Vicario antecesores».

El costum de la parròquia impedia treure qualsevol document original, com bé veurem més endavant en parlar de l'arxiu parroquial: «Archivers no han de dexar libre, ni actes, ni paper algú, encara que sia lo mateix archebisbe, sens orde del cumú [...]». La mateixa pràctica s'observa arreu, com ara a l'arxiu parroquial de l'Aleixar.⁴⁶

Després de tres requeriments inútils, els comissionats s'hagueren de conformar amb treure'n només una còpia. El vicari defensà i se'n sortí de mantenir la integritat del seu arxiu.

Aquest episodi, però, fa pensar en el de la vila: els comissionats, en aquest cas, no en diuen res. Vol dir, això, que s'emportaren la documentació original?

46 Un text que publicà Tomàs Capdevila el 1936 (CAPDEVILA, Tomàs. «Aleixar i la seva història documental», dins *Avui* (Reus), 27/05/1936. Reproduït a *Treballs històrics de Mn. Tomàs Capdevila i Miquel (1903-1936)* (Tarragona, 1987), p. 83-85, i comenta Ventós (VENTÓS, Joan Miquel. «La vila de l'Aleixar i el memorial de privilegis de 1625», dins *L'Aleixar: 8è centenari*, p. 193, que esmenta un document que es conservava al segle XVI a l'Aleixar, sota el títol: «Prohibició al rector i beneficiats de poder treure indumentària i llibres de l'església parroquial».

L'ARXIU DE LA PARRÒQUIA I EL DE LA COMUNITAT DE PREVERES

Entre 1512 i 1566 es bastí de nova planta el temple prioral de Sant Pere al solar que havia ocupat l'església primitiva i els seus voltants. Aviat es devia notar la manca d'un espai per a l'arxiu i hi ha notícia que primer s'utilitzà una caixa, o, si més no, el 1551 se sap que feren una «cayxa de les scriptures de Sent Pere»⁴⁷ i més tard, probablement amb destí al cor de l'església, el 18 de setembre de 1584, s'encarregà un armari per a arxiu de la Comunitat al mestre fuster Jeroni Macià, que prometé tenir-lo fet per la festa de Nadal, amb un cost de 20 lliures. Havia de tenir 11 pams d'amplada i 24 armaris «ab sos gorniments», amb 2 portes «entuxades» per obrir i tancar. El féu de tres peces «per a què fàcilment sia portàtil a hon se vulla» i afegia que «en lo peu de dits armaris ha de haver una taula que puga entrar-se'n sens ocupar dites portes».⁴⁸

L'arxiu era a dalt el cor de l'església, segons deixà anotat mossèn Güell el 1681 en descriure'l:⁴⁹ «Archiu és lo lloc a ont estan los papers, llibres, actes de rendes y emoluments de la cumunitat; fins vui, any 1681, son lloc és en lo cor de la present iglésia. Elegeix lo comú dos per governar-lo».

Precisava «fins avui» perquè aquest any l'arquebisbe el manà treure: «havia necessitat de arxiu fer-se fora del chor, per las irreverèncias y havia al chor en lo escriure y averiguar cosas». L'arquebisbe el volia fer sobre els cups del delme, que eren al que restava de l'antic castell, però això, tot i ser al costat mateix de la parròquia, no convenia la Comunitat de preveres que l'haguessin preferit sobre la sagristia. Per això parlaren amb els jurats de la vila «per engrandir la sagristia», o fer-lo créixer en alçada, ja que es tractava de poder-hi fer l'arxiu a sobre. La Comunitat determinà que si això no podia ser, que miressin de posar-lo sobre els cups i després donar-ne resposta a l'arquebisbe.⁵⁰

El pis sobre la sagristia, aleshores, no es féu,⁵¹ i l'arxiu parroquial es devia posar en un altre lloc, probablement a l'abadia, o almenys fou allí on anaren el 1691, com hem vist, els comissionats calatravesos. Es tractava d'una sala a la casa del prior, on hi havia «muchos libros y papeles amontonados en el suelo y parte de ellos sobre un banco». Era aleshores, doncs, si més no aparentment, un espai desordenat.

Potser també per això pocs anys després l'arxiu de la Comunitat de preveres s'instal·là sobre la sagristia de la capella dels marquesos de Tamarit, de nova construcció. Se sap que a partir de 1698 s'hi feren els treballs de fusteria, com ara la construcció de portes, finestres, armaris i l'arxiu. Fou obra del mestre fuster Joan Miró, així com també hi treballà Miquel Brosa. L'obra s'acabà el 1703 i, el 30 de juliol, el mestre picapedrer Josep Artigues assentà «lo compartiment del armari de l'arxiu dels

47 AMR, Lligall «Comptes 1545-1560», Reg. 819, p.s.

48 AMR, Lligall «Documents relatius al retaule major de l'església de Sant Pere», p.s.

49 AMR, Manuscrit Güell, f. 6.

50 AMR, Fons Comunitat de preveres, Llibre de Resolucions, 1681-1720, f. 4v.

51 O, si més no, en un dibuix de cap a finals del segle XIX s'observa com continuava essent un edifici només de planta baixa.

Srs. Marquesos».⁵² La documentació de la Comunitat, si més no en bona part, es conservà aquí fins a la darrereria del segle xx.

Se sap també que el 1602 es féu un arxiu nou a la sagristia –autoritzat el 15 de juliol– que només consistia en un armari:⁵³ «fer y fabricar un tacosi armari lo arxiu dins la sacristia de la present iglésia per a tenir relíquias, reliquiaris i los dinés de la comunitat». No es parla, però, dels llibres. Era aquí on es guardaven els cabals: «Archiu o thecasi és un armari que està dins la sacristia de la nostra iglésia dins del qual s·i solen posar dinés de la cumunitat, com són de lluitions y de altrás que entrar importan. Dins del qual a de estar lo llibre intitulat de depòsits, en lo qual consta lo que i ha o lo que se'n ha tret, usant lo estil que en dit llibre és». També mostra aquesta utilització una notícia de la Comunitat en un moment de perill, durant la Guerra de Successió: «Atenent y considerant que als 28 del mes de desembre de 1712, se ha tingut comunitat en lo lloch solit, y acostumat, per notícias de la vinguda del anemich y se ha resolt que a vista del perill se té, han repartit entre los residents los diners del arxiu, prometent tornar aquells en dit arxiu dels primers diners se cobraran».⁵⁴ Es repartiren les 528 lliures que hi guardaven i després, en diversos pagaments, que s'allargaren fins al mes de juny següent, les reintegraren.

Respecte als arxivers i la seva feina, Güell també deixà algunes anotacions:

«Archivers que ministran los papers y actes de rendes de la cumunitat, són dos los quals han de tenir cuidado en que no·s perda cosa alguna.»

«Archivers ha cuidado en que si algú se'n aporta acte o paper algú, de dit archiu, ne dexe una nota en lo llibre anomenat [dels tenets] y quant ho tornan, aborrar-o.

També han de tenir cuidado, si res se deu notar, o escriure, o buidar y encadenar actes al llibre major, que·s fasa satisfets de sos treballs, ells ho qui la factió farà.»

«Archivers han de recullir les clàusules dels testaments que vénen en mans del tauler y si en dites clàusules s·i troba notada esta paraula que·s diu [*Et alia videnda*] tenen obligació de representar-u a la cumunitat perquè se elegeca persona que veja que és lo que en lo testament se a de veure y fer, que·s fasa per cumplir en la voluntat del testador.»

«Archivers no han de dexar libre, ni actes, ni paper algú, encara que sia lo mateix archebisbe, sens orde del cumú i si se dexa, ab lo horde del cumú se fa ab lo estil de notar-o al llibre com és ja notat [dels tenents], perquè los archebisbes procuran a fer son negosi, se moren y lo cumú queda, y qui haurà fet lo contrari, queda tal vegada afrontat, y afrontat de modo que ja mai se veurà ab lo pristino estat. Ja se creu que si lo archebisbe demanàs, de nostron archiu, acte, paper o nota alguna, no le i negarà lo comú, perquè sua *parati sumus obedire mandata simul*. Però lo particular no u fasa, que en sos temps li·n pot venir mal.»

«Archiu si necessita de adobar-i alguna cosa: los archivers ne han de dar horde o avís al comú y los procuradors de la comunitat fan adobar lo que serà y del gastat se'n fa un albarà y lo comú lo paga.»

52 TOMÁS, Andrés. «La capilla del Sacramento», dins *Semanario Reus*, 533 (1962).

53 AMR, Fons Comunitat de preveres. Llibre de Memòries, f. 20.

54 AMR, Fons Comunitat de preveres. Capsa «Vària», Reg. 1980/2, doc. 4.6.

En algun moment de perill traslladaren els arxius a lloc considerat segur, com ara durant la Guerra de Successió. Davant la proximitat de l'enemic, el 16 de maig de 1709 els preveres resolgueren traslladar la plata i l'arxiu a Tarragona. Més endavant, el 8 de setembre, fins i tot decidiren refugiar-s'hi ells. La Comunitat comentà com s'acostava l'enemic des de Tortosa i que aquell mateix dia «sens dupte passaran lo coll de Balaguer», pel que, després de recordar la sortida de la documentació, decidiren fer el mateix:⁵⁵

«En orde als papers del arxiu, llibre de parlaments y llibre de las mesadas dels Residents, dies ha està conduhit a Tarragona, juntament també las notas y papers de la comuna posats dins de unas bótas novas de fusta per mans del Sr. Prior, Mn. Querol y Mn. Serra, que per bon zel y caritat tragueren tots los papers de la comuna y los feren conduhir a Tarragona. Ohida la proposició, se resolgueren casi tots en particular, fugir a Tarragona y alguns que quedaren foren de gran útil per a guardar la iglésia y se-ls pot donar las gràcias, perquè a vista del maltractes del enemich contra dels ecclesiàstichs, no sé com volgué quedar algun.»

Si més no, cal remarcar la utilització de bótes de fusta, noves, per fer el trasllat documental.

ELS DARRERS ARXIVERS DEL SEGLE XVII

Durant el segon terç del segle XVII es continuà elegint anualment dos arxivers, els quals anaven renovant-se per meitat cada any, entre els quals figuren alguns doctors – que cal suposar en dret–, com ara Cosme d'Anguera, Francesc Granada, Josep Nogués, i d'altres com Rafael de Llorenç o Antoni de Montserrat, probablement pertanyents a nissagues de cavallers. El sistema s'emprà fins a 1683, moment en què es tancà aquest període per a l'Arxiu amb l'elecció d'Antoni de Montserrat i de Pere Miret.

Foren els darrers arxivers del període, perquè l'any següent, el 16 de gener de 1684, l'Ajuntament decidí extingir l'ofici d'arxiver: «E més fonch proposat per los senyors jurats si se extingiria lo ofici de arxiver. Fonch deliberat per lo honrat consell que per lo present any no se-n fassen».⁵⁶

No n'hagueren ni aquell any ni en els següents, i sembla que durant alguns anys no n'hi hagué. Si més no aparentment, perquè cal suposar que aleshores, l'Arxiu, el devia portar el secretari-escrivà, un ofici que en aquests anys es veié potenciat, o que, almenys, se li augmentà la paga, o bé, potser, pel notari de la vila.

Entre d'altres secretaris-escrivans figura, en més d'una ocasió –com per exemple el 1685, o el 1693, entre altres–, exercint l'ofici Gaspar Huguet, que havia estat en diverses ocasions arxiver.

55 AMR, Fons Comunitat de preveres. Llibre de Resolucions, 1681-1720, f. 155r.

56 AMR, Actes 1674-1693, f. 275.

O potser és que ningú no tingué cura de l'Arxiu durant aquests anys, o molt poca. La qüestió –sembla– és que s'hi devia acumular la documentació, o potser és que hi regnava el desordre. Fos com fos, devia fer-se evident la necessitat d'organitzar-lo de nou i que calia elegir dos arxivers una altra vegada.

D'aquesta manera, els anys 1694 –en què Gaspar Huguet era el secretari-escrivà– i 1695 hi tornà a haver arxivers, i en les dues ocasions els elegits foren els mateixos: Gaspar Huguet i Joan Baptista Claveria. Era l'última vegada que trobem els arxivers elegits segons el sistema tradicional, tot i l'aparent irregularitat de ser elegides les mateixes persones durant dos anys consecutius. Aquesta mateixa constatació ens mostra que es tractava d'una elecció que es devia considerar excepcional, feta no pas per restituir l'ofici, que com a tal ja no existia, sinó perquè devia fer falta per a una intervenció puntual.

ELS CLAVERIA

El notari de la vila (que portava annex el títol de notari de Mascalbó) era un ofici que, com el de secretari-escrivà, no era col·legiat, sinó que l'exercia una sola persona i que, a més –tot i que era elegit cada any–, podia actuar durant alguns anys seguits per un mateix notari. Alguns anys aquest ofici s'ajuntava amb el de secretari-escrivà i aleshores ambdós els portava una mateixa persona, com seria el cas del notari Joan Baptista Claveria, que alguns anys figura com a notari mentre que d'altres anys exercia a la vegada com a secretari-escrivà i notari.

Aquesta circumstància fa que, encara que només consti expressament com a arxiver els anys 1694 i 1695, Joan Baptista Claveria es pugui considerar que fou, probablement, la persona que fins aquesta època portà l'Arxiu durant més anys seguits.

Un altre Claveria que féu d'arxiver fou el Dr. Carles Claveria, notari amb títol reial. D'ell se sap que cap a l'any 1739 no devia complir adequadament com a arxiver. Diu el Consell el 3 de gener de 1741, en la sessió de renovació d'oficis, en referir-se al notari: «Notari de la vila y Mascalbó. Se deixa a major examen dels magnífics senyors regidors, y en quant a archiver de que se resolgué al Ajuntament celebrat als 27 de setembre del any 1739, en atenció de no haver complert Carlos Clavaria, notari, als pactes ab que se obligà, se revoca lo resolt en dit Ajuntament en quant a la nominació de archiver y assignació de salari».⁵⁷

Carles Clavaria, però, continuà ocupant els seus càrrecs els anys següents, i així, posem per cas, el 1749 figura com a secretari.

Com a notaris en actiu a Reus, establerts al carrer de la Mar, la nissaga dels Clavaria arriba fins entrat el segle XIX.

57 AMR, Actes 1710-1741, f. 515.

LA FEINA DELS ARXIVERS DE MITJAN SEGLE XVIII

El 8 de març de 1757 es nomenà arxiver l'advocat Josep Grases i el 14 de febrer de 1759 es nomenà ajudant d'arxiu al també advocat i oncle de l'anterior Manuel Grases.⁵⁸ Aquest, el 1760, cobrava trenta-tres lliures i el 1765, trenta-quatre lliures sis sous pels treballs d'advocat i d'arxiver del Comú. Tant l'un com l'altre cobraven el seu treball per hores, tot sumant les dedicades a l'Arxiu i les d'advocat.

Fa l'efecte que a mitjan segle XVIII el temps que hom dedicava a l'Arxiu era relativament poc, a jutjar pels memorials de despeses de l'època, com el del Dr. Josep Grases, de l'any 1761, pel qual s'observa que només hi esmerçava al voltant de dues hores quatre o cinc dies al mes, i que cobrava aquesta feina a raó de vuit sous l'hora. De tot això, vegem-ne una mostra relativa els mesos d'abril a agost de 1761:⁵⁹

<i>Mes</i>	<i>Dies</i>	<i>Hores</i>	<i>Cost</i>
Abril	4	2	16 sous
"	17	2	16 sous
"	22	3	1 lliura 4 sous
"	27	1	8 sous
Maig	9	1	8 sous
"	12	2	16 sous
"	17	2	16 sous
"	22	2	16 sous
"	23	1	8 sous
Juny	8	3	1 lliura 4 sous
"	17	2	16 sous
"	26	2	16 sous
"	27	2	16 sous
Juliol	2	2	16 sous
"	4	3	1 lliura 4 sous
"	7	2	1 lliura 4 sous ⁶⁰
"	12	2	16 sous
"	22	2	16 sous
"	23	2	16 sous
Agost	9	2	16 sous
"	12	2	16 sous

58 Sobre aquests advocats i el seu llinatge, vegeu ROVIRA, Salvador J. «Els reusencs Josep i Francesc Grases i Gralla i els seus descendents setcentistes», dins *Quaderns d'Història Tarraconense*, XII (Tarragona, 1993), p. 103-123.

59 AMR, Lligall «Comptes 1760-1762», p.s.

60 Sembla un error de l'escrivà, ja que figura com a treballades dues hores i, en canvi, el preu correspon a tres hores.

<i>Mes</i>	<i>Dies</i>	<i>Hores</i>	<i>Cost</i>
„	16	1	8 sous
„	26	2	16 sous
„	27	2	16 sous
„	29	1	8 sous

D'aquesta relació, se'n desprèn que la distribució dels dies en què s'atenia l'Arxiu al llarg del mes era irregular, així com també ho era el nombre d'hores que s'hi dedicava; ambdues coses probablement devien oscil·lar en funció del volum de la feina que hi hagués en cada moment.

L'ofici d'arxiver continuà lligat al de secretari-notari de la vila, com es pot constatar en una ordre de pagament de 20 de gener del 1771, segons la qual «Joachim Genovès y Ribas, notari de la present vila de Reus y secretari y archiver de est Ajuntament», cobrà vint-i-quatre lliures, de les quals nou eren «per lo salari de arxiver de est Comú», o bé el 1775, quan el 31 de desembre, el Dr. Antoni Carreres, notari, secretari i arxiver del Comú, també cobrà de salari la quantitat de vint-i-quatre lliures, les quals es desglossaven igualment de la següent manera: quinze lliures pel salari de secretari i nou pel d'arxiver.⁶¹

ELS ARXIVERS I L'ARXIU, CAP EL 1800

Durant el darrer quart del segle XVIII, els càrrecs d'arxiver i de secretari-escrivà no coincideixen més en una mateixa persona. El darrer que acumulà els dos càrrecs fou el notari Antoni Carreres, que el 1775 era secretari-escrivà i arxiver.⁶²

Després, i fins al 1798, s'alternen dos arxivers: el Dr. Antoni Pastells⁶³ i el notari Gregori Alonso de Valdès. Aquest darrer, en algun moment, també fou secretari-escrivà, però sense coincidir amb el càrrec d'arxiver.

Antoni Pastells fou arxiver del 1777 al 1782, i del 1789 al 1794; Gregori Alonso de Valdès, del 1783 a 1788, i del 1795 al 1798; mentre que el 1799 ho era el notari Tomàs Genovès. Cada un cobreix períodes alterns de sis anys, tret del final de període.

El 8 de febrer de 1800, a l'hora de la renovació dels càrrecs, confirmaren tots els de l'any anterior; per tant, Tomàs Genovès devia continuar un any més com a arxiver.⁶⁴

61 AMR, Lligall Comptes, 1775, p.s.

62 El notari Antoni Carreras Pallarès, que era familiar de número del Sant Ofici, també fou notari i secretari de l'hospital. Morí, probablement, poc abans del 20 de febrer de 1807.

63 Salvador Vilaseca biografia el Dr. Antoni Pastells Alguer (1727-1809) com a metge de l'hospital. Vilaseca, tot i que refà la nissaga dels Pastells de Reus mercès a un ampli buidat de les fonts de l'AMR, no esmenta pas gens l'arxiver Dr. Pastells, tot i que no sembla possible que no en conegués l'existència. Pot ser que el metge i el notari no fossin una mateixa persona; si més no, la signatura del metge que publica Vilaseca no coincideix amb la que coneixem de l'arxiver. VILASECA, Salvador. *Informació sanitària sobre el port de Salou*, p. 27-57.

64 AMR, Actes 1798-1800, f. 293.

Cap a la darrereria del segle XVIII, sembla que els llibres d'actes no estaven relligats –o bé estaven en males condicions–, ja que el 1790 l'Ajuntament manà relligar-los. La mesura s'aplicà perquè deien que s'havien perdut alguns fulls:

«Nota: Aquí faltan los fulls dels consells robats des de 21 septembre a 13 desembre de 1592 que parlavan de la aparició de Maria Santíssima a la fadrineta Basora, a 25 de setembre 1592. Y perquè no se extraïen, o ròbian més fulls de paper de est llibre, se ha manat per lo ajuntament del present any de 1790 folear-lo y enquadernar-lo de nou, al cuydado del Sr. Dr. Antoni Pastells, archiver, y que se guàrdia al mateix de la vila.»⁶⁵

És possible que, en aquest moment, es relligués tota la sèrie de les actes, ja que la tipologia del relligat dels primers quinze volums és la mateixa. Aquests volums comprenien les actes dels anys 1444 al 1741.

No només això, perquè cap a aquesta època també es reordenà tot l'Arxiu i es féu un catàleg –un volum en foli de 586 pàgines–, el qual sota el títol *Indice que manifesta per orde alfabètic tot lo més digne de notarse en los pergamins, y plicas del present arxiu*, presenta la documentació, ressenyada amb un breu regest de cada document, ordenada alfabèticament, numerada (sense seguir, però, al catàleg, un ordre numèric correlatiu) i amb indicació topogràfica (per número de calaix o bé de plica).

La documentació s'instal·lava en calaixos i en pliques. L'arxiu, en aquell moment, disposava de vuit calaixos i de quaranta-dues pliques, i cada un dels quals tenia un ordre numèric independent.

El catàleg, però, no recull els llibres. Així, s'hi troba alguna referència puntual sobre el *Llibre d'Actes del Consell*, núm. 9, o bé del *Llibre Verd*, entre d'altres, però no els cataloga en el seu conjunt, la qual cosa permet suposar que existia almenys un inventari específic per als llibres que no s'ha conservat, com tampoc s'han conservat els inventaris més antics, els quals en aquella època es devien guardar dins la plica núm. 7 (document núm. 8), el regest del qual diu: «Nota dels papers, privilegis y altres actes té la present vila de Reus en son Arxiu».

Aquest volum, dins d'aquesta mateixa època, patí els efectes de la humitat i restà parcialment malmès, per això se'n començà a fer una còpia que conservava totalment l'ordre anterior, fins i tot amb el mateix títol, del qual, però, només es copiaren les deu primeres pàgines, tot deixant la resta del volum en blanc. Probablement perquè el primer catàleg, tot i el defecte, podia continuar operatiu. Avui, aquest volum conserva només part de la coberta i es veu parcialment tacat per la humitat i amb lleus senyals al llom de l'acció de depredadors.

Cap a l'inici del darrer quart del segle XVIII, la vila féu alguna despesa d'interès per a l'Arxiu: el 16 de juny de 1774 pagà cinc sous al vidrier Jaume Morell per haver «posat dos vidres a las vidrieras del arxiu de casa la vila».⁶⁶ Atesa la situació de l'Arxiu dins la

65 AMR, Actes 1786-1792, p. 134-135. Sobre els suposats robatoris, vegeu GORT, Ezequiel. *Notícia històrica del santuari de la Mare de Déu de Misericòrdia* (Reus, 2001), p. 46-48.

66 AMR, Lligall Compte,s 1774: «Memorial del gasto del Comú del mes de juny de 1774».

casa, en un espai que segons descriu Andreu de Bofarull⁶⁷ devia ser més aviat fosc, segurament sense cap finestra a l'exterior, cal pensar que es devia tractar d'unes portes amb vidriera.

Comenta Bofarull que en algun moment l'Arxiu Municipal es traslladà cap a un racó fosc de la casa, probablement rere la secretaria. Diu que «en el piso superior, después del estrado había el archivo, cuya pieza daba paso al salón de sesiones [...]. Las demás piezas, una contiene la secretaria, y en un sitio oscuro y arrinconado fueron trasladados todos los documentos que antes constituían el antiguo y curioso archivo».

Un altre text d'Andreu de Bofarull, publicat el 1856, en descriure l'edifici de l'Ajuntament, fa especial èmfasi en el racó fosc on llavors hi havia l'Arxiu, del qual no només en descriu la ubicació a mitjan segle XIX, sinó que també en senyala la utilització que havia tingut en el passat: «En esta pieza [la secretaria] hay una puerta que da entrada á un camarachón oscuro, conocida antes por prisión de los Gigantes, porque en él guardaban los gigantones concluida alguna fiesta».⁶⁸

És, si més no, interessant destacar que hom guardés els gegants de la vila a dalt d'un pis i no pas en algun racó de la planta baixa.⁶⁹ Bofarull continua dient: «En 1822 un alcalde la destinó para prisión de un fraile franciscano. Hoy, quizá como á mueble inútil, contiene el archivo municipal, cuyos documentos, que sepamos, empiezan en 1185 [...]».⁷⁰

D'aquest nou espai «obscur i arraconat», no se'n coneix cap altra descripció i cal retornar al plànol de l'edifici del segle XVIII per a suposar-ne la ubicació. De tota manera, malgrat el trasllat de l'Arxiu, i si més no la seva antiga porta sembla que no devia ser derruïda fins al 1883, quan es modificà la secretaria. El projecte de 1883, també reproduït en aquestes pàgines, permet veure tres «armaris» situats en racons foscos i

67 BOFARULL, Andrés de. *Anales...*, vol. II, p. 96-97.

68 A. de B y B [Andreu de Bofarull i Brocà]. *Guía de Reus*, p. 39-41. Un cas proper, i semblant, seria el de l'Arxiu de Valls perquè el 1700 sembla que fins guardava l'àguila de la vila. Per això diu Ibarra «que en aquesta època [cap al 1700] l'arxiu no era utilitzat tan sols per conservar-hi documentació, sinó que també encabia objectes diversos que formaven part de la vida i els costums vallencs». IBARRA, Ricard, «Referències històriques de l'arxiu municipal de Valls» dins *Lligall*, 8, p. 37.

69 Segons Solana (SOLANA, Ricard. *Llibre dels gegants i altres entremesos de Reus*, p. 29 i 38), es guardaven en una habitació, que no concreta on era, que al segle XVIII es coneixia com la «Casa dels gegants» i després com el «quarto» dels gegants, des d'on passarien, ja ben entrat el segle XIX, a un racó de l'hospital. Sembla probable que fins aquest moment els gegants, i des de molts anys, s'haguessin guardat en aquesta habitació, ja que, si més no, se sap que el 1721 l'àliga era penjada al sostre d'una habitació de l'ajuntament sota teulada i que quan el 1725 van reparar els gegants i l'àliga, els treballs es feren «dal en la sala Casa de la Vila» (GORT, Ezequiel; PALOMAR, Salvador. *L'àliga de Reus*, p. 53-55.), al costat mateix, doncs, de la referida habitació on es devien guardar. El 1841, segons un inventari de l'Ajuntament, els gegants ses continuaven guardant en aquest mateix edifici, però a banda de l'Arxiu. Era el «quarto» dels gegants, en el qual es guardaven els sis gegants, la mulassa (*una tarasca o mulassa con cubierta de vayeta verde*), un quadre amb el retrat de la reina mare, un tabernacle de sant Pere i diversos mobles i fustes velles.

70 El document més antic de l'Arxiu és del 1020, una data en la qual encara no existia Reus. Es tracta d'un pergami procedent del monestir de Sant Pere de Casserres, al comtat d'Osona. En canvi, no es conserva cap document del 1185. Pel que fa als pergamins que es conserven, vegeu GORT Ezequiel. *Sia de tots conegut... Catàleg dels pergamins de l'Arxiu Municipal de Reus. 1 (1020-1350)*, pàssim.

arraconats segons la descripció de Bofarull: qualsevol dels tres –o potser tots tres– podria haver guardat l'Arxiu.

L'Arxiu devia restar en aquest lloc fosc fins que el 1867 se'n féu un de nou –com es veurà al seu lloc–, o potser encara uns anys més tard, si fem cas d'una acta datada el 15 de febrer de 1876, segons la qual no podia fer gaire temps que s'havia realitzat el trasllat: «[...] acaba de habilitarse el segundo piso de la casa Capitular, donde se ha colocado el Archivo Municipal [...]»⁷¹

L'època dels arxivers cronistes

CELEDONI VILÀ TORROJA

Almenys des de la darrereria del segle XVII i tot el XVIII, els arxivers acostumen a ser notaris o advocats. En canvi, el segle XIX s'enceta amb un arxiver d'una procedència ben diferent, Celedoni Vilà (1752-1821), qui d'ofici era argenter –féu el mestratge el 1775 i entre els anys 1780 i 1794 fou diverses vegades secretari del Col·legi d'Argenters de Reus–, i des de 1795 fou administrador del santuari de la Mare de Déu de Misericòrdia.

A causa del seu interès per la història local, freqüentà no només l'Arxiu Municipal, sinó també el de la parròquia i els dels convents de la vila, dels quals en coneixia bé la documentació.

Segons Anguera,⁷² «Celedoni Vilà era de fet més un erudit, un antiquari en la terminologia de l'època, que no pas un historiador. Li interessava molt més acumular notícies que no pas estructurar-les en un discurs raonat i analític».

El 1776 devia redactar, per encàrrec de l'Ajuntament, la primera síntesi històrica de la ciutat que s'ha conservat: *Relación circunstancial de la Villa de Reus situada en el centro del Campo de Tarragona, corregimiento de dicha ciudad, en el Principado de Cataluña y Reyno de España*. Es tracta d'un text que es redactà per a documentar l'obra de Bernat Espinalt l'*Atlante español*, publicat en catorze volums entre 1778 i 1795. Aquest text s'incorporà al llibre «Vermell», dit també llibre de «Privilegis del Comú de la Vila de Reus», conservat a l'Arxiu Municipal.

A més, redactà una sèrie de llibretes temàtiques que normalment recollien les informacions per ordre cronològic amb un llenguatge descurat, i això ha fet suposar que no les féu per a ser publicades, sinó per al seu gaudi personal. Tot i així, se sap que les utilitzà, almenys, l'eclesiàstic i erudit Fèlix Torres Amat, i que els seus coneixements històrics i paleogràfics eren prou coneguts i restaren oberts a tothom. Mercès a les seves informacions, el pare franciscà Josep Rius pogué escriure una voluminosa obra sobre l'aparició a Reus de la Mare de Déu el 1592, col·laborà en un treball del Dr. Pere

71 AMR, Actes 1876, f. 54v.

72 ANGUERA, Pere. «Introducció», dins *Història General de Reus*, vol. I, p. 20.

Anguera i Magrinyà⁷³ i assessorà altres autors, com és el cas de Francesc Riba, de Mont-roig del Camp, el 1814.

Diu aquest autor que, quan pretenia bastir la història de la seva vila, aconseguí que el seu Ajuntament hi fes anar quinze dies Celedoni Vilà: «satisfent l'Ajuntament de Mont-roig els meus desigs i instàncies determinà el mes de novembre de l'any 1814 fer venir el senyor Celedoni Vilà, de la vila de Reus, un dels homes que en aquesta terra se coneixen al dia pràctics de llegir escriptures antigues, i que té notícies curioses de molts segles passats, a desembre del mateix any, ajudant algunes persones aficionades a això, i al cap de quinze dies marxà dit Celedoni, quedant nosaltres amb ànim de continuar».⁷⁴ L'elogi permet veure com hom el tenia molt ben considerat.

De les seves llibretes, avui només se'n coneixen les següents, totes de temàtica reusenca: *Memòrias del Seminari, de Reus, fundat any 1758* (1788), *Mascalbó* (1788), *Camarers de Tarragona y Señors de la Vila de Reus* (ca. 1799), *Col·legi de Carmelites Descalços, de Reus, any 1606* (s.d.), *Convent de Monges Carmelites Descalces de Reus, any 1660* (s.d.), *Convent de Santa Maria de Jesús de Reus, any 1488* (s.d.), *Los rectors y Priors, Beneficis y Capellanias hi agut y ha en la Iglésia, y Villa de Reus* (s.d.), i *Varias Notas perteneyents de la Iglésia de Reus* (s.d.), a més de les dues que hi ha publicades, la *Descripción de mi estimada patria la Villa de Reus*, que fou redactada el 1787 i publicada el 1955, i *Amor al Rey y a la Pàtria, vinguda de Pere Joan Barceló dit Carrasclat, en Reus, 1713-1749*, publicada el 1954.⁷⁵ Les llibretes, les aprofità més endavant Andreu de Bofarull per redactar els *Anales de Reus*⁷⁶ i encara en l'actualitat continuen essent consultades, ja que bona part de la documentació que hi transcrivé, o bé sintetitzà, ha desaparegut i el seu treball n'és l'única font.

Com a arxiver, es dedicà a transcriure o resumir, segons el cas, les actes del primer llibre del Consell. Ho féu a les mateixes pàgines del llibre amb la idea de facilitar la lectura dels documents. Més endavant, Andreu de Bofarull ho aprofità i no llegí directament les actes, sinó només els textos afegits, la qual cosa féu que alguns errors de transcripció de Vilà es publiquessin als seus *Anales de Reus*.

Malgrat que no s'han conservat, o no se'n té notícia, es diu que també deixà algunes llibretes sobre Tarragona, Siurana, Prades, els diversos monestirs, així com amb notes d'arqueologia del Camp.

73 Tot i que no fou mai arxiver, el Dr. Pere Anguera Magrinyà (1767-1834) està prou relacionat amb l'Arxiu. Fou advocat dels Reials Consells, batlle, síndic i regidor de Reus en diverses ocasions, amb qui en algun moment col·laborà Celedoni Vilà. Amb un interès bàsicament genealògic, féu un buidatge de la documentació de l'Escrivania Comuna, aleshores regida pel prior de l'església parroquial de Reus. El seu treball, avui, té interès, especialment, pels esments que fa a la documentació notarial del segle XIII, actualment perduda. Escrigué –o féu escriure, perquè s'observa el treball de diversos escrivans– almenys sis llibretes, de les quals l'Arxiu en conserva cinc i la sisena és a la biblioteca del Centre de Lectura de Reus. Es tracta, en tots els casos que es coneixen, de reculls de notícies ordenades per cognoms.

74 RIBA, Francesc. *Història de Mont-roig del Camp*, p. 15.

75 Ambdues foren publicades per l'Associació d'Estudis Reusencs.

76 Bofarull pogué consultar els manuscrits a casa d'un descendent de Vilà, Antoni Gil i Vilà. Actualment es conserven al Museu d'Història de Reus, dins el fons personal de Salvador Vilaseca.

Quant a la seva formació com a arxiver, diu Santasusagna⁷⁷ que, «acabada la seva tasca recercadora, el seu afany de treball es veu que el va emmenar a preparar-se per a esdevenir causídic i, quan ho fou, degué repartir el seu temps entre la feina corrent de l'Arxiu i la que li donaren els seus parroquians».

Es preparés o no, i en tot cas no pas en acabar la tasca recercadora, Celedoni Vilà fou el primer arxiver que a Reus accedí a aquest càrrec a partir del seu interès i coneixement de la història local i no pas com a jurista.

Fou arxiver des de la renovació de càrrecs del 1801, nomenat al Ple del 28 d'abril⁷⁸ i ho és almenys fins al 1806. Després, els efectes de la Guerra del Francès es deixaren sentir a l'Arxiu, entre altres aspectes perquè, una vegada més, desaparegué el càrrec d'arxiver, de la mateixa manera com en aquest moment també desaparegué algun altre dels càrrecs municipals. El 1811, l'Ajuntament ho justificava de la següent manera en el Ple d'oficis d'aquest any: «y por lo que respeta a otros empleos que era costumbre proveher en años anteriores y que se echarían aquí de menos si se omitiera esta inteligencia, determinaron los susodichos magníficos señores capitulares no hacerlo en el corriente por no considerarlo necesario».

Un text idèntic figura a l'acta del Ple d'oficis de 1813. Més endavant no es torna a trobar aquesta diligència, però l'ofici ja no es restituí i llavors passaren molts anys abans que no es tornés a crear la figura d'arxiver.

L'ARXIU DE L'HOSPITAL I D'ALTRES

L'Hospital també disposava d'un arxiu propi. Aquí, els encarregats de proveir d'arxiver eren els administradors d'aquesta institució, com és el cas de 1827, quan es nomenà per al càrrec Pau Torroja. El 22 de gener, la Junta d'Administració de l'Hospital determinà que «para el arreglo del archivo quede encargado de hacerlo Dn. Pablo Torroja, [...] hasta tanto que esté al corriente por meses; y que luego se nombrará sujeto que le ayude para acabarlo de poner en orden».⁷⁹ La classificació per mesos es referia als nombrosos censals de l'Hospital, una ordenació que, en part, avui encara es conserva.

Tot i que pel llenguatge ho pot aparentar, Pau Torroja no fou el primer arxiver de l'Hospital. De fet, el seu nomenament respon a la renúncia que poc abans havia presentat l'anterior arxiver, Joan Magrinyà.⁸⁰

Amb anterioritat, a principis del segle, ho era Antoni Carreras, qui, a causa de malaltia, fou substituït pel notari Gabriel Figuerola, el qual, en morir Carreras –el 20 de febrer de 1807– demanà per ocupar la plaça, cosa que se li concedí, però amb l'excepció de la part dels capbreus, que passaven a mans del notari Josep Alonso de Valdés, i quan aquest faltés, també li ho donarien.⁸¹

77 SANTASUGNA, Joaquim. *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*, p. 45.

78 AMR, Actes 1801-1804, f. 10.

79 AMR, Llibre d'Actes de l'Hospital, 1774-1833, f. 68.

80 *Ibidem*, f. 44.

81 AMR, Col·lecció del Centre de Lectura, p.s.

A l'Hospital, els arxivers feien, a la vegada, de comptables de la institució; així consta documentat, almenys, pel cas de Joan Magrinyà i, més endavant, pel d'Andreu de Bofarull, el qual també fou arxiver municipal i tingué cura de l'arxiu de la Confraria de la Sang i, si més no com a comptable, de la Casa de la Caritat.

Les confraries i els gremis també tenien els seus arxius, alguns dels quals, com el de la Confraria de la Sang i el dels gremis dels adobers, dels argenters i dels pagesos, s'han conservat a l'Arxiu Municipal. En aquests casos, comunament la documentació es dipositava en armaris sovint guarnits amb motius propis del gremi, dels quals se n'ha conservat un, el dels adobers, que avui es guarda al Museu d'Art i Història de Reus.

LES OBLIGACIONS DE L'ARXIVER, EL 1833

El 6 de juliol de 1833 es nomenà arxiver Josep Ripoll i Vernis. El nou arxiver havia de combinar el treball a l'Arxiu amb altres ocupacions municipals: Ripoll, a la vegada, i a més a més d'arxiver, era comptador, amanuense del comú i recaptador del mig per cent del dret d'hipoteques. Per tot aquest conjunt de feines gaudia d'un estipendi diari de vuit rals de billó.

Per a prendre'n possessió, però, hagué de donar una fiança de vuit mil rals, a més de contreure l'obligació de complir exactament els següents pactes:⁸²

1. Diàriament havia de ser durant sis hores a la secretaria de l'Ajuntament, fent horari partit, que a l'hivern era al matí de 9 a 12 i a la tarda de 2 a 5; mentre que a l'estiu el matí no variava i a la tarda era de 4 a 7.
2. Els dies que hi havia Ple de l'Ajuntament, tant si era ordinari com extraordinari, i mentre durés, tenia l'obligació de ser a la secretaria i se li concretava que hi hauria de ser a l'hora que fos i que no es podia retirar sense permís.
3. Sempre que el cridessin per alguna comissió o bé per algun membre de l'Ajuntament per alguna cosa pertanyent al Comú, tenia l'obligació d'assistir-hi i de facilitar els documents que se li demanessin, això sí, però, sense permetre que els documents sortissin de les cases consistorials.
4. S'havia de fer càrrec de tots els expedients, papers i llibres que hi havia a l'Arxiu, i era l'encarregat de guardar-ne les claus, amb l'obligació de no permetre que ningú no en tragués cap.

Ripoll, per a prendre possessió del càrrec, hagué d'acceptar expressament aquestes condicions que avui ens permeten d'aproximar-nos a com es desenvolupava la seva feina: havia de ser sis hores diàries a secretaria i, a més, havia d'estar tothora al servei de la Corporació, a la vegada que havia de vetllar per la integritat de la documentació que se li havia confiat la custòdia.

82 AMR, Actes 1832-1834, f. 83.

De tota manera, és probable que aquestes condicions –tret de les dues darreres que són més pròpies de l'arxiver– estiguessin més lligades a la seva condició d'amanuense del comú o bé de comptador que no pas a la d'arxiver. Perquè, en realitat, tot i que en el text de nomenament hi figura de manera expressa, el càrrec d'arxiver no arribà a ser ben bé restituit. Per exemple, el 1839, trobem que, a la llista dels oficis municipals, no hi consta el d'arxiver, mentre que Josep Ripoll –que a la pràctica devia continuar portant l'Arxiu– figura esmentat com a «contador de propios y subsecretario».⁸³

Una mostra que no existia el càrrec l'aporta Andreu de Bofarull a l'inici dels seus *Anales*, quan esmenta Celedoni Vilà com a darrer arxiver municipal. I no podia ser perquè no conegués Josep Ripoll i els altres que ocuparen aquest lloc –als quals devia conèixer personalment–, sinó potser millor perquè no els considerava –o no se'ls tenia– com a pròpiament arxivers.

NOVA CREACIÓ DEL CÀRREC D'ARXIVER

El càrrec, de fet, no fou restituit fins a 1862. Al Ple de l'Ajuntament del 4 de setembre de 1861 es tractà del pressupost ordinari per a l'any següent i en ell figurava una partida per a la creació d'una plaça d'arxiver.

Fins a aquest moment, tal com imposava el Reglament de 16 de setembre de 1845, corresponia al secretari de la Corporació l'obligació de tenir al seu càrrec l'Arxiu Municipal quan no hi hagués una altra persona encarregada a l'efecte. En el nostre cas continuà recaient en els escrivans de la secretaria. Així, posem per cas, Marcial Busquets, substituït l'estiu de 1854⁸⁴ per Joan Arana, qui, encara no mig any més tard, ho deixà en ser nomenat caporal de la Guàrdia Urbana⁸⁵ i sembla que fou substituït per Josep Freixa a partir del gener de 1855.⁸⁶

Aquests escrivans només devien tenir cura de la documentació activa –amb valor administratiu–, probablement sense interès ni coneixements per a una correcta gestió del conjunt dels fons, de manera que l'Arxiu restava en males condicions, tal com hom reconeixia el 1861 i, per això, aleshores l'Ajuntament decidí restituir el càrrec d'arxiver. Sobre aquest tema hom deixà escrit que «reconoce también esta sección [de comptabilitat] indispensable el nombramiento de un archivero, pues el buen cuidado de los archivos y la solícita custodia y la buena ordenación de los documentos es uno de los primeros servicios a que prestan su atención todas las oficinas».

I afegeix un segon comentari prou important a l'hora de valorar-ne la restitució: «seguramente que no se observaría la falta de tantos interesantes documentos, como

83 AMR, Actes 1836-1840, f. 226v.

84 AMR, Actes 1854-1855, f. 92. Va dimitir del càrrec d'arxiver i li fou acceptat al Ple del 13 de juliol de 1854. A continuació –al mateix Ple– es nomenà per a ocupar el seu lloc Joan Arana.

85 AMR, Actes 1854-1855, f. 188. El cos de la Guàrdia Urbana es creà el 1854 i el 16 de desembre Joan Arana en fou nomenat primer caporal: «[...] ha nombrado cabo de la mencionada ronda al que es actualmente escribiente de la secretaría, D. Juan Arana [...]». Cal observar com no se l'esmenta com a arxiver, sinó com a escrivà de la secretaria.

86 AMR, Actes 1854-1855, f. 190.

han padecido estravío o sustracción del archivo municipal, si hubiese habido persona que bajo su inmediata responsabilidad y esclusivo cargo los hubiese custodiado».⁸⁷

De tota manera, cintinuava havent-hi qui creia que el manteniment d'un arxiver eren diners mal esmerçats. Encara no dos anys més tard, el 21 d'abril de 1863, el regidor Caius Rovellat proposà la supressió de la plaça d'arxiver i, en aquest moment, el Ple acordà tractar l'assumpte en una altra sessió.⁸⁸ El càrrec, però, aleshores a les mans d'Andreu de Bofarull, no el suprimiren.

L'ARXIU, A MITJAN SEGLE XIX

Un inventari de 1841 mostra que dins l'edifici de l'Ajuntament, cap a mitjan segle XIX, hi havia dos espais que hom coneixia com a Arxiu: «l'arxiu de rere la sala d'acords» i «l'arxiu o avantsala de la d'acords».⁸⁹

El primer espai devia correspondre al lloc on es guardava aleshores la documentació i que segons diu Andreu de Bofarull era fosc i arraconat, mentre que el segon, que correspondria al de l'antic Arxiu, llavors no devia tenir gaire més utilitat que ser una sala de pas cap a la d'acords, o potser també, com veurem, la de ser un lloc per a celebrar-hi reunions. Tot i així, continuava conservant el nom que recordava l'antiga dedicació.

És interessant de veure el contingut d'aquestes sales, segons mostra l'inventari referit: a «l'arxiu de rere la sala d'acords», s'hi guardava un sant Crist gran de fusta; una calaixera vella; dos bancs grans i un de petit, nous i sense coixins al seient i al respatller; un quadre amb la imatge de sant Bernat Calbó; i deu peus per sostenir atxeres. Mentre que en «l'arxiu o avantsala de la d'acords» hi havia una taula gran amb un cobretaula molt vell i dotze cadires comunes de color groc.

En canvi, no s'esmentava la documentació –que no figurava relacionada a cap racó de la casa– i ni tan sols que hi hagués prestatgeries o bé algun armari i, a jutjar només per aquest inventari, més aviat fa l'efecte que hom tenia l'Arxiu més per un traster que no pas com a dipòsit documental. Fins i tot l'antiga caixa del Comú o «caixa de les tres claus» era a una altra sala de la casa. Vist així, no sembla estrany que pocs anys després, el 1861, s'afirmés que havien desaparegut molts papers. Aquesta afirmació, però, no implica necessàriament un canvi de mentalitat respecte a considerar l'Arxiu com un traster: al Ple del dia 14 de novembre de 1868 –en ple període revolucionari–, un regidor, Josep Güell, demanà treure els quatre quadres que hi havia a l'Ajuntament amb el retrat dels reis Borbons, i aprofitar els marcs per honorar els consellers de Reus que lluitaren en la guerra de Successió contra els Borbons. Les pintures dels reis, però, s'havien de guardar, pel seu valor, a l'Arxiu perquè, segons deia, era obra artística d'algun mèrit.⁹⁰

87 AMR, Actes 1858-1861, f. 527r.

88 AMR, Actes 1862-1865, f. 151v.

89 AMR, Actes 1841-1846, f. 4v.

90 AMR, Actes 1868-1870, f. 21v. També en parla Fort (FORT, Jaime. *Anales de Reus, año 1868*, p. 48 i 120).
Diu aquest autor que els jurats que calia honorar, posant el seu retrat a la sala d'acords, eren els dels anys

Pel que fa a «l'arxiu o avantsala de la d'acords», la presència d'una taula gran i de cadires denota una possible utilització d'aquest espai com a sala de reunions. En canvi, per ser un lloc de pas, sembla poc probable que aquí es conservés cap tipus de documentació.

Els documents, però, hi eren, sobre els quals Bofarull publicà una breu notícia el 1856:⁹¹

«[...] y entre cuyas preciosidades, la parte antigua contiene: las actas completas desde la instalación del Consejo de ciento hasta su supresión;⁹² Diplomas de vários reyes de Aragón á favor de la Villa; otros muchos espedidos por Camareros⁹³ y Arzobispos de Tarragona; Bulas y breves pontificios; entredichos y excomuniones, Ceremoniales, vários Autógrafos, entre los cuales recordamos haberlos visto: de Carlos V, el emperador, de D. Juan II, del Archiduque de Austria, y de vários hombres de estado.

Una curiosa correspondencia epistolar sobre el levantamiento de Cataluña contra Felipe IV de Castilla.

Sentencias, alegatos y causas promovidas ante el Jurado de los prohombres, é innumerables documentos cuya relación seria demasiado prolija y agena de este lugar.

Finalmente; un curioso misal iluminado del siglo 14 y otro códice del siglo 15 conocido por libro de la Cadena, entre cuyas particularidades dignas de atención contiene las ordinaciones para el burdel ó Lupanar público, las del Almotacén y demás para policía rústica y urbana; disposiciones contra los alcahuetes, amancebados, blasfemos y usureros.»

ANDREU DE BOFARULL I BROCÀ

Quan Andreu de Bofarull (Reus, 1810-1882) –membre d'una notable nissaga d'arxivers– prengué possessió com a arxiver, es devia trobar més o menys amb tot aquest panorama descrit. No li podia ser, però, cap novetat, perquè en aquest moment ja coneixia prou bé l'Arxiu. Ell mateix, a la introducció dels seus «Annals»,⁹⁴ comenta com s'hi relacionà: des de molt jove –diu– per simple curiositat havia anat ajuntant notícies sobre la història de Reus fins que, un dia, tingué ocasió de veure uns apunts del darrer arxiver, Celedoni Vilà, i això li desvetllà l'interès, de manera que llavors demanà permís a l'Ajuntament per examinar la documentació servada a l'Arxiu –féu el mateix amb la de la

1705, 1707 i 1712, entre els quals figurava, almenys, un de prou relacionat amb l'Arxiu, el notari Joan Baptista Claveria.

91 A. de B y B [Andreu de Bofarull i Brocà]. *Guia de Reus*, p. 39-41.

92 Les actes comencen el 1444 i no pas des de la creació del Consell de la Vila, que era prou anterior, ni encara menys des de la creació del «Consell de Cent», que a Reus no es constituí fins al segle XVII.

93 Els cambrers eren canonges del capítol de la seu de Tarragona i eren, a la vegada, senyors feudals de Reus. Ho foren des del segle XII fins al XVI.

94 BOFARULL, Andreu de. *Anales...*, p. XI-XII.

parròquia– i treure'n moltes notícies que, després d'algunes peripècies,⁹⁵ el portaren a publicar el 1845 la primera edició dels seus «Annals».

Aquesta obra li obrí moltes portes: algunes antigues corporacions –no concreta quines– li encarregaren l'ordenació de llurs arxius i també moltes persones li facilitaren l'accés a la documentació particular que guardaven. I fins l'Ajuntament li encarregà de revisar les actes municipals corresponents als anys 1444 al 1818 –que eren les que aleshores es guardaven relligades a l'Arxiu– i això li permeté refer els «Annals» i publicar-ne el 1867 la segona edició.

El 1863, un regidor demanava la supressió de la plaça d'arxiver, a la vegada que, aquest mateix any, l'Ajuntament pressupostava una despesa de cinc mil rals per a l'arranjament de l'Arxiu. La despesa fou rebutjada per Reial Ordre, de manera que pel mes d'octubre l'Ajuntament l'hagué de retirar. A més, aquesta mateixa Reial Ordre recomanava la creació de la plaça d'arxiver, una plaça que, de fet, ja existia. En mig de tot això, Bofarull –que aleshores ja era, almenys, arxiver i comptador de l'Hospital– volia assegurar-se, com fos, el càrrec d'arxiver municipal, de manera que llavors s'oferí per a ocupar-la de manera gratuïta, la qual cosa, el 2 d'octubre, li fou acceptada i se'l nomenà arxiver, sense sou ni emolument de cap tipus.⁹⁶

Uns dies més tard, el 20 d'octubre, l'Ajuntament ratificava la retirada del pressupost per a l'arranjament de l'Arxiu i decidia pagar l'haver corresponent a la persona que havia estat encarregada de l'Arxiu fins al dia en què prengué possessió qui havia de tenir el càrrec gratuïtament.⁹⁷ Cal observar com, en aquest cas, el Ple de l'Ajuntament no esmenta el nom de l'arxiver i fa l'efecte que el sortint i l'entrant eren dues persones diferents.

Bofarull portà l'Arxiu en aquestes condicions fins al 1867, quan se li amplià la feina en nomenar-lo bibliotecari municipal i oficial segon de secretaria (Bofarull era advocat). Aleshores sí que se li assignà un sou pel conjunt dels tres càrrecs, però, segons diu Santasusagna, «no volgué mai que l'Ajuntament li augmentés perquè no fes goig a algú i el volgués suplantar per influència política».

Afegeix aquest autor que Bofarull «solia dir que l'Arxiu Municipal era la seva llar, la seva família, el seu temple, la seva amor», i ho arrodoneix dient que «en parlava sempre i amb orgull».⁹⁸

L'Ajuntament l'honorà el 1876 en ocasió d'un acte solemne especialment rellevant per a la ciutat, com fou l'enterrament del cor de Fortuny. El pintor Marià Fortuny morí a Roma el 21 de novembre de 1874. Dos anys abans, havia disposat testamentàriament que el seu cor fos sepultat a Reus, i així es féu. L'arqueta contenint el seu cor viatjà des de Roma fins a Madrid portat pel seu sogre i allí, amb acta notarial, fou lliurat a Reus el 7 de

95 El 1844, començà a publicar al *Diario de Avisos y Noticias* –fundat per ell mateix– les seves notes, sota el títol de «Crónica de Reus», textos que un altre diari –el *Boletín reusense*–, sota un altre títol, li anava copiant cada dia. De manera que hagué de deixar de publicar-les i així també ho hagué de fer el seu copista.

96 AMR, Actes 1862-1865, f. 251v i 252r.

97 AMR, Actes 1862-1865, f. 258v.

98 SANTASUSAGNA, Joaquim. *Op. cit.*, p. 80. Per més informació sobre l'obra d'Andreu de Bofarull, vegeu aquest autor (*Ibidem*, ps. 80-84).

juny de 1875.⁹⁹ Se li féu un solemne enterrament l'1 de desembre de 1876 i aleshores Andreu de Bofarull fou designat per a portar el cor en el trasllat des de l'Ajuntament fins a l'església de Sant Pere, on fou dipositat en un cenotafi fet expressament per a l'ocasió.

Es diu que Bofarull portava una safata d'argent, on hi havia dipositat el cor en una caixeta també d'argent, coberta amb una urna de cristall.¹⁰⁰ Guix li atribueix el següent comentari, quan se'l designà per portar el cor:

«[...] Andreu de Bofarull, sorprès i temorenc, diria a l'alcalde Francesc Figuerola:

–“Com? Jo? Per favor, senyor alcalde; jo no em considero mereixedor d'un honor tan gran...”

–“Vós, sí, Sr. Andreu –li respongué el Sr. Figuerola–; qui millor que el dipositari de la història de Reus per a portar aquesta caixeta de plata? Apa, afanyeu-vos! Els macers ja surten a la plaça. En vostres mans encomano el cor de Fortuny!”

I així, el vell cronista de Reus, Andreu de Bofarull i Brocà, el qual “quasi veié néixer Fortuny”, submís a l'ordre del primer magistrat de la ciutat, es féu càrrec del preuat llegat.»

LA REORDENACIÓ DE L'ARXIU

El 1867 no només portà un augment substancial en la feina d'Andreu de Bofarull en ser nomenat bibliotecari municipal i oficial segon de secretaria, sinó també una millora que sembla prou important i que cal creure que devia perseguir Bofarull des del primer moment: treure l'Arxiu del racó fosc on era i reinstal·lar-lo en un lloc adient, més ampli, més ventilat i ben enllumenat.

La nova sala d'Arxiu es bastí al darrer pis de l'ajuntament. Un nou espai que també es devia pensar per a ubicar-hi la biblioteca municipal, aleshores, de nova creació.

Calgué fer nova l'escala que accedia a les golfes, així com un corredor, amb finestres, per unir l'escala amb l'Arxiu i les dues portes de les golfes.

A la sala de l'Arxiu es feren nous el sòl, les parets, una escaleta doble amb barana de ferro, i es revocaren i blanquejaren les parets i el sostre. El pressupost total per fer tot això ascendí a sis mil cinc-cents vuitanta rals de velló.¹⁰¹

Fos o no en aquest moment que calia reinstal·lar tota la documentació, Andreu de Bofarull reféu completament l'Arxiu, reordenant els fons i inventariant-los de nou. D'ell es conserven diversos inventaris, en els quals es pot veure la seva intervenció arxivística. Són els següents: «*Político*», «*Índices de los legajos y encuadernaciones*» i «*Catálogo de pergaminos*».

Pel que fa al contingut de cada un dels quals, és el següent:

99 L'acta notarial de cessió del cor és publicada íntegrament al *Semanario Reus*, n. 1.137 (1974), p. 9: «Un documento que ha pasado al Museo Municipal. Acta de la entrega del corazón de Fortuny a la ciudad de Reus».

100 Vegeu GUIX, Josep M. *Reus. Semanario de la Ciudad*, n. 1.184 (1974), p. 10. BANÚS, Josep. *Del Reus de antaño*, p. 259.

101 AMR, Lligall Milllores públiques, II, d.n. 3.

1. «*Político*». Sota aquest títol es recull l'inventari de vint-i-tres lligalls amb documentació compresa entre els anys 1542 i 1873, relatius a diverses guerres: Rosselló, Separació, Successió, Francès, Trienni, carlinades, fortificacions (inclou un document de 1374)...

Es tracta d'un volum de cent noranta-set pàgines i format en foli. En el seu contingut s'observa que l'ordre –dels lligalls i dels documents que contenen– és cronològic. La numeració dels lligalls és en números romans i la dels documents en aràbics.

Cal constatar que es manté una numeració anterior dels documents: estan numerats, però els números no sempre coincideixen amb l'estricta ordre cronològic. A més, s'observa també el manteniment d'una altra ordenació, potser més antiga, feta per lletres (lligall III). En aquest cas es veu com es combinen els documents ordenats amb xifres i amb lletres, sempre seguint un ordre totalment cronològic.

A partir del lligall V la documentació correspon al segle XIX i l'ordenació, en general, és molt més sistemàtica i s'agrupa, sempre cronològicament, per mesos. Els documents, aquí, poden estar numerats per lligalls o bé, en molts casos, hi ha les numeracions per mesos, dins un mateix lligall.

2. «*Índices de los legajos y encuadernaciones*». És un volum en foli amb cent vint-i-nou pàgines escrites i la resta en blanc, que conté l'inventari de vint-i-dos lligalls, amb documents compresos entre els anys 1059 i 1867, i un apartat d'«*Encuadernaciones o libros*».

En aquest cas els lligalls són temàtics i la documentació, com en els anteriors, està ordenada cronològicament.

També aquí hi ha documents amb lletres o bé amb números romans intercalats dins la numeració aràbiga, que delaten actuacions arxivístiques anteriors

Dins els lligalls, quan s'escau, a més de l'ordre cronològic s'observa un agrupament temàtic, com passa al lligall «*Gremios é industria*», on estan agrupats per oficis, sense, però, cap ordre alfabètic d'aquests.

A banda d'aquest volum, i per tal de facilitar la consulta de la documentació, Bofarull afegí a cada un dels lligalls un full amb l'inventari corresponent al contingut d'aquell lligall.

L'apartat d'«*Encuadernaciones o libros*» inclou la documentació relligada –i fins els missals– des de 1330 fins a 1869. En aquest cas, la datació concreta els anys extrems, mentre que la numeració en alguns casos és en números romans i altres en aràbics, i estan distribuïts temàticament sota les següents entrades: «*Fueros y señorío del Común*» (... - 1825); «*Político*» (1786 - 1842); «*Mejoras*» (1671 - s. XIX); «*Causas pías y almoynas*» (1533 - s. XIX); «*Censales*» (1505 - s. XIX); «*Carreteras*» (1775 - s. XIX); «*Aguas*» (1606 - s. XIX); «*Registros*» (1257 - 1869), i «*Varia*» (1575 - s. XIX).

3. «*Catálogo de pergaminos*». És un volum en foli, de cinquanta-vuit folis, escrits fins al foli quaranta-u.

En primer lloc s'observa com els mil cinc-cents vint pergamins inventariats els aplegà per matèries i els repartí en vint-i-set carpetes. Com en els altres casos, la numeració

dels pergamins també permet distingir diverses intervencions arxivístiques, ja que intercala números i lletres, i l'ordre no és el numèric, sinó el cronològic. En la majoria dels casos, però, no hi ha numeració de registre i les entrades estan ordenades per anys. Pel que fa a la descripció, tots els documents tenen registres excepte els censals de l'Hospital i els del Comú, dels quals només s'indica l'any, ordenats per anys i per segles.

A més d'aquesta numeració, cada entrada també recull la signatura topogràfica antiga, que era per caixes numerades i per número d'ordre dins les caixes. Aquesta signatura topogràfica, evidentment, tampoc no correspon amb el número de registre. Així mateix, també es veu com no hi ha relació entre els noms que ell donà a les carpetes i la caixa on anteriorment estaven col·locats. En aquest moment, l'ordre antic per caixes ja havia desaparegut, tot i que Bofarull el conservà, segons reflecteix una «advertencia» que hi afegí: «Por referencias ó consultas que tal vez puedan ocurrir, al fin de cada indicación, se halla notado la que trae cada pergamino, esto es: el número del cajón que lo contenía y el del pergamino, con las iniciales C y P, cajón, pergamino».

Bofarull encara hi afegí una altra nota, al foli 37, que diu: «Nota de los pergaminos que se hallan notados y han desaparecido», i també aquests –que sumen, en total, cinquanta-nou– els inventaria temàticament i cronològica. És d'observar que entre els documents que esmenta com a desapareguts hi ha la carta de població de 1186 del cambrer Joan de Santboi, que sí que s'ha conservat.

LA FORMACIÓ DE LA BIBLIOTECA I DE L'HEMEROTECA MUNICIPALS

Andreu de Bofarull també fou l'iniciador de l'Hemeroteca Municipal¹⁰² i hi deixà la seva particular empremta, ja que sovint feia anotacions sobre les pàgines dels diversos diaris que hi aplegà.

El 16 de febrer de 1867 es creà la Biblioteca Municipal i Bofarull fou el seu primer bibliotecari, que sumà el càrrec al d'arxiver. La raó per a la millora, la trobem reflectida a la memòria municipal d'aquest any, que ho expressa en els següents termes: «siguiendo el ejemplo dado por otros municipios y deseosos de dotar a esta población con tan útil establecimiento, hemos creado una biblioteca municipal, nombrando un bibliotecario encargado de formarla».

Però, de moment, restà sense obrir-se al públic, perquè deien que una biblioteca «no se improvisa, y sólo con el tiempo pueda organizarse ésta y llegar a ser lo que nos hemos propuesto».

De manera que acordaren destinar una quantitat anual a la compra de llibres, els quals, conjuntament amb els que esperaven rebre de nombrosos particulars, havien de permetre d'obrir-la aviat al públic. De fet, sembla que ja amb anterioritat l'Ajuntament havia començat a comprar alguns llibres, per bé que, de vegades, ho havia fet per «recomanació», com concreta l'acta del 15 de setembre de 1865:¹⁰³ «Acto seguido se ha

102 Que es conservà –actualitzada de manera permanent– a l'Arxiu Municipal fins a l'any 2003, quan passà –igualmente com la biblioteca antiga de l'Arxiu– a la Biblioteca Central «Xavier Amorós», de nova creació.

103 AMR, Actes 1862-1865, f. 459V, 15/09/1865.

dado cuenta de la Real orden en que se recomienda a los ayuntamientos la adquisición de la Historia de Cataluña escrita por D. Víctor Balaguer. En su vista el Excmo. Ayuntamiento ha acordado que se adquiriera por su cuenta un ejemplar de la mencionada obra.»

La formació de la Biblioteca fou un procés molt lent. Segons diu Jaume Fort, Andreu de Bofarull no començà a numerar els llibres fins al març de 1871, quan ja es disposava – segons aquest autor – d’uns sis-cents volums.¹⁰⁴ Més endavant, Fort precisa que l’octubre de 1875 hi havia sis-cents trenta-nou volums, dels quals dos-cents trenta-nou havien estat donats per Joan Ramon Blay i la resta, per Josep Sardà i Cailà.¹⁰⁵ Si totes les xifres fossin certes, es podria dir que en quatre anys la Biblioteca pràcticament no cresqué. Però, si més no, el 1875 sí que hi hagué altres donatius: destaquem el de Manuel de Bofarull, que cap als primers de novembre donà uns vuitanta llibres, entre els quals hi havia vint-i-vuit volums de la col·lecció de documents inèdits de l’Arxiu de la Corona d’Aragó.¹⁰⁶

Aquesta lentitud potser es pot atribuir a la manca d’espai disponible per a ubicar-la. Les obres de reforma que s’iniciaren el 1867 per a fer el nou Arxiu i Biblioteca potser restaren aturades, o bé se’n feren de noves. La qüestió és que sembla que no es devien enllestir fins al 1875, perquè al Ple de l’Ajuntament de 15 de febrer de 1876 hom afirmava «que acaba de habilitarse el segundo piso de la casa Capitular, donde se ha colocado el Archivo Municipal y otras dependencias y va a establecerse la Biblioteca pública».¹⁰⁷

El 28 de desembre de 1875, per iniciativa del regidor Dimes Domingo, l’Ajuntament acordà obrir la Biblioteca pública, que finalment s’inaugurà el migdia del 29 de juny de 1876.

JOSEP MONTANER I RINCÓN

Andreu de Bofarull morí als setanta-dos anys, essent arxiver, el 15 d’octubre de 1882. La Corporació Municipal se’n féu ressò al Ple del dia 19 d’octubre: «Por el Sr. Presidente se ha puesto en conocimiento del Cuerpo Municipal el fallecimiento del Archivero del Ayuntamiento D. Andrés de Bofarull. La Corporación ha sabido con sentimiento esta sensible pérdida». Tot seguit, acordà que s’anunciés la vacant perquè, en un termini de quinze dies, qui volgués obtenir aquesta plaça s’hi pogués presentar.¹⁰⁸

Hi hagué dos candidats, Josep Montaner i Rincón i Josep Miró i Martí, i per a determinar la seva idoneïtat, el 14 de novembre, el Ple encarregà un dictamen que li fou presentat una setmana més tard, el 21 de novembre. Hi hagué, però, algunes dificultats: dels membres de la Comissió de Govern encarregada del dictamen, només se’n

104 FORT, Jaime. *Anales de Reus desde 1860 a nuestros días* (Reus, 1924). Anys 1870-1879, p. 22.

105 *Ibidem*, p. 219.

106 *Diari de Reus*, n. 259, 07/11/1875, p. 2.

107 AMR, Actes 1876, f. 54v, 15/02/1876.

108 AMR, Actes 1882, f. 320v, 19/11/1882.

presentaren dos a la reunió –el president i un vocal– i encara no aconseguiren cap acord en el nomenament perquè cadascú defensava un candidat diferent. Fou per això que tornaren l'assumpte al Ple per demanar que fos la Corporació qui l'elegís. Així es féu i es designà el nou arxiver per votació. El resultat fou de deu vots per a Josep Montaner i de vuit per a Josep Miró, un resultat que també palesa una divisió de parers prou notable i que ambdós candidats devien ser persones amb mèrits semblants. L'elegit, seguidament, fou nomenat nou arxiver.¹⁰⁹

Josep Montaner i Rincón, nascut el 1813, tenia ja fets els seixanta-nou anys quan accedí a l'Arxiu. Era advocat –com el seu pare– i, sense deixar d'exercir aquesta professió, es dedicà a la fabricació de vins. Finalment, fou arxiver i bibliotecari municipal, una tasca que, segons la nota necrològica que publicà *Lo Somatent* el 12 de desembre de 1888, «ha exercit amb gran zel, i a satisfacció de tots els ajuntaments que l'ha tractat».

Quan morí, es diu que estava preparant una biografia sobre un personatge local, el bisbe Alzina.¹¹⁰

EL CRONISTA DE LA CIUTAT

Després del pas per l'Arxiu d'Andreu de Bofarull, autor d'uns annals de la ciutat,¹¹¹ es trobà a faltar qui continués la seva obra i es pensà a crear el càrrec de cronista, que aniria lligat al d'arxiver-bibliotecari.

L'Ajuntament en parlà el 21 de desembre de 1888,¹¹² un parell de setmanes després de la mort del darrer arxiver, Josep Montaner; precisament aprofità que en aquell moment la plaça era vacant per a convocar-la ja amb la nova definició d'arxiver, bibliotecari i cronista.

La moció, presentada al Ple pel regidor Antoni Pasqual, no només proposava afegir el càrrec de cronista municipal al de l'arxiver i bibliotecari, sinó que també en concretava les tasques que hauria de fer: a més de les funcions pròpies d'arxiver, el cronista hauria de portar dos registres. Quant al primer, hauria de recopilar i classificar, de manera breu i precisa, tots els acords de l'Ajuntament, mentre que pel que fa al segon hauria de consignar de manera fidel, exacta, imparcial i sense comentaris, tots els fets importants per tal d'anar formant la «crònica de Reus».

La crònica s'hauria de publicar cada dos anys, prèvia aprovació, però, d'una comissió formada per tres persones que hauria de nomenar l'Ajuntament i que tindria com a missió la d'examinar periòdicament els textos que havia de contenir aquest llibre.

109 AMR, Actes 1882, f. 329V, 14/11/1882, i f. 331, 21/11/1882.

110 OLESTI, Josep. *Diccionari Biogràfic de Reusencs*, vol. II, p. 463-464.

111 BOFARULL, Andrés de. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, 2 vol. Reus [1845], 2008; i segona edició [1867], 1959-1961.

112 AMR, Actes 1888, p. 746-750, 21/12/1888.

Evidentment, i atesa la major importància que prenia ara el càrrec d'arxiver i la major idoneïtat i il·lustració que es requeria, també es proposà un augment de la seva dotació mensual, que passaria a ser de cent cinquanta pessetes.¹¹³

La proposta passà a dictamen de la Comissió de Foment i, finalment, fou la Comissió d'Instrucció Pública qui l'emeté i que es presentà al Ple del 8 de febrer de 1889, pel qual s'acceptava.¹¹⁴ Primer, el dictamen recordava la motivació: «creando una plaza de cronista de esta ciudad que siga y perfeccione la obra emprendida por el que fué Archivero y Bibliotecario de este Municipio, D. Andrés de Bofarull».

Però després afegia una variació prou important: «con la sola variación de que lo que se anuncie para proveerse, sea la plaza de Cronista del Municipio a la que deberá ir agregado el cuidado y arreglo del Archivo y Biblioteca del Ayuntamiento, espresándose así en el anuncio en que se llame a los que deseen obtener dicho destino de Cronista, los cuales deberán tener título de carrera literaria o haber ya desempeñado cargos de la clase del que se desea proveer».

L'arxiver i bibliotecari, doncs, no seria a més a més el cronista, com es proposava inicialment, sinó ben bé a l'inrevés: és a dir, seria el cronista qui portaria annexades les tasques de l'Arxiu i la Biblioteca. I també s'anunciava un altre canvi important, ja que s'exigia la «carrera literària» o la idoneïtat per a poder-hi accedir.

Un mes després, el 15 de març, es nomenava el primer cronista, arxiver i bibliotecari, càrrec al qual es presentaren dos candidats: el fill de l'anterior arxiver, Amali Montaner i Peletier, i l'advocat, polític i escriptor Bernat Torroja i Ortega. Valorats els mèrits de cadascú, el guanyador fou el segon.¹¹⁵ Però d'ell, tot i la seva reconeguda capacitat, com tampoc dels cronistes que el seguiren, no s'ha conservat a l'Arxiu –si és que existiren– cap dels registres que se suposa que havien de portar ni se n'ha publicat mai cap.

BERNAT TORROJA I ORTEGA

S'ha dit que Bernat Torroja (Reus, 1817-1908) fou un dels teòrics econòmics i dels polítics en actiu més importants a Reus gairebé al llarg de tot el segle XIX. Doctor en dret, exercí d'advocat entre 1840 i 1892 i fou, en diferents moments, jutge de pau, fiscal de l'Audiència territorial i magistrat suplent de l'Audiència criminal a Reus. Com a polític, fou regidor i alcalde de Reus el 1885, així com dues vegades diputat provincial i

113 Dos anys abans, el 1886, un article sense signar a *La Veu del Camp* (n. 39, 11/07/1886, p. 343-344) feia esment del sou de l'arxiver i considerava que era mal pagat: «L' Archiver y bibliotecari del municipi d'una població com la nostra, deu esser una persona ilustrada y de coneixements especials: donchs bé essent així, lo natural es que dit funcionari sia decorosament remunerat, y la dotació que aquí's dona al archiver-bibliotecari, sent menor que la dels porters, la dels alguasils y la dels mers escrivents ó copiadors, no es decorosa per la ilustrada persona que la reb, ni per la Corporació que la paga [...]». Aquest mateix text, en demanar una major dotació econòmica, ja proposava la creació de la plaça de cronista: «es consigni mayor cantidad pera la decorosa dotació del Bibliotecari-archiver, que pot esser també cronista».

114 AMR, Actes 1889, p. 81, 08/02/1889.

115 AMR, Actes 1889, p. 261, 15/03/1889.

president accidental de la Diputació. També, entre 1858 i 1863, fou diputat a Corts pel districte de Falset.¹¹⁶

El seu nom també es troba lligat a les activitats culturals de l'època. Escrigué a revistes com *La Veu del Camp*, portaveu de l'Associació Catalanista de Reus, i a *L'avenç*, on publicà articles d'història local.

Segons Aguadé,¹¹⁷ el 1840, en fundar la *Sociedad de Amigos*, Bernat Torroja proposà obrir la biblioteca de l'entitat als ciutadans. Era formada per llibres procedents de la desamortització de Mendizábal i provenien dels monestirs de Sant Francesc de Reus, de Poblet i d'Escornalbou. És el primer precedent d'una biblioteca pública a Reus, molt abans de la creació de la Biblioteca Municipal.

Pel que fa a arxius, el 1845 fou nomenat arxiver i administrador de la Junta de beneficència de l'Hospital. Fou també secretari d'algunes entitats, com de la Junta de Comerç, i fins sotssecretari municipal –la qual cosa l'havia de familiaritzar amb l'Arxiu Municipal– i secretari d'Alcaldia, el 1848.

L'ARXIU CAP A 1890

La premsa de l'època, en esmentar la gestió de l'anterior arxiver, Josep Montaner, en destacava el seu zel en la cura de l'Arxiu. Això, però, no evità que es deteriorés: la seva edat –morí essent arxiver, als setanta-cinc anys– no li devia permetre de portar-lo com calia i, a més, s'ha de tenir present que, tot i l'edat, no disposava de cap auxiliar.

El nou arxiver no era gaire més jove, ja que tenia setanta-dos anys en accedir al càrrec. Bernat Torroja, però, era una persona molt activa que, com veurem, en posà en marxa la reordenació.

Quan en prengué possessió, es trobà amb un Arxiu totalment desballestat. Inicià la reordenació, però davant la dificultat de moure els lligalls –pesats i sovint poc accessibles– i la manca de recursos que patia, el gener de 1891 resolgué elevar una memòria a la Corporació Municipal per tal de deixar la deguda constància de com havia trobat l'Arxiu, així com del que calia fer i dels mitjans que necessitava.¹¹⁸

Segons manifestà, aleshores feia anys que l'Arxiu era abandonat i en mal estat: els documents eren a munts, sembla que sense cap ordre, entre altres raons perquè hom havia tret documents de sota les piles sense apartar prèviament els de sobre. Defineix l'Arxiu i la Biblioteca de manera prou contundent: «el archivo tal cual está, no es otra cosa que el depósito sin clasificar de antiguos y modernos documentos; y la mal llamada biblioteca únicamente puede calificarse de librería o depósito de libros».

116 Sobre Bernat Torroja, vegeu OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. II, p. 647-649; ANGUERA, Pere, *Siluetes vuitcentistes. 20 impulsors del Reus del segle XIX* (Reus, 1982), p. 103-106; COSTAFREDA, Mercè. «La radicalització catalana de Bernat Torroja», dins *Història Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La consolidació del món burgès 1860-1900*, vol. 7 (Barcelona, 1996), p. 138-139.

117 AGUADÉ, Enric. «La Biblioteca Central Xavier Amorós», dins *Informatiu Museus*, 23 (Reus, 2003), p. 5.

118 AMR, Lligall «Creació del Museu i Arxiu Municipal, 1891-1940».

A més, diu que els armaris eren plens de pols i hi havia corcs, i que els butlletins oficials, també sense ordenar, eren per terra.

A tot això, afegia que l'Arxiu no tenia catàleg i que, per incúria o bé per descuit, s'havien destruït alguns documents i se n'havien perdut d'altres.

Per corregir aquesta situació, Torroja proposava unes normes bàsiques d'organització de l'Arxiu, així com també concretava com calia ordenar la biblioteca. Per a portar a terme aquesta feina –que calculava que s'allargaria per espai d'alguns anys– sol·licità l'ajut d'un auxiliar temporal.

També demanà completar l'Arxiu mercès a la realització de còpies dels documents d'interès local que hi havia als arxius de Tarragona, la Selva del Camp i Barcelona.

Finalment aquest informe aporta algunes dades rellevants sobre els serveis que aleshores prestava l'Arxiu: el 1890 tingué cent seixanta-nou consultes d'usuaris externs. Torroja sumava, sense especificar, la consulta feta tant per part del veïnat com de forasters. Si concreta, però, que allò que consultaven, en general, eren els butlletins oficials, tot i que també hi havia algunes consultes històriques, sobre les quals l'arxiver assessorava els usuaris. És un informe extens i complet on, fins i tot, assenyala els procediments més econòmics per a portar a terme la reforma que era indispensable fer.

Aquest informe arribà al Ple de l'Ajuntament el 7 d'abril, que constatà el mal estat en què es trobava l'Arxiu i es plantejà la solució d'acord amb les propostes de l'arxiver:

- a. Atès que calia inventariar la gran quantitat de documentació que s'havia amuntegat durant el darrer quart de segle, i atesa l'edat de l'arxiver, es nomenà un auxiliar temporal, càrrec que recaigué en un dels macers, dit Martí.
- b. Es facultà l'arxiver perquè pogués esmenar la falta d'alguns llibres d'actes i documents, d'acord amb la Secció d'Instrucció Pública.
- c. L'arxiver podia presentar a la Secció d'Instrucció Pública la llista d'obres que calia adquirir amb destí a la Biblioteca Municipal.
- d. Es dotà l'Arxiu del material de secretaria necessari i s'autoritza l'arxiver a usar en la seva correspondència oficial un segell amb l'emblema aprovat per l'Ajuntament.

El Ple mantingué després un debat sobre les despeses que tot això comportava i fou aquest aspecte el que destacà la premsa l'endemà: «Se aprueba, sin la menor observación, un dictámen de la Comisión de Instrucción Pública, proponiendo la realización de varias reformas en el Archivo del Municipio, que costaran cientos y quizá miles de pesetas, según luego dijo el señor Font.»¹¹⁹

El Ple de l'Ajuntament en tornà a parlar el 12 de setembre de 1891. Un regidor demanava la ràpida organització de l'Arxiu, a la qual cosa li contestà el regidor responsable de la Secció de Govern que s'hi estava treballant, tot remarcant la dificultat del treball i el seu gran cost:¹²⁰ «El Sr. Font y Cuchi manifiesta que en el poquísimo tiempo que tiene la honra de presidir la sección de Gobierno ya se ha preocupado del

119 *Diari de Reus*, 08/04/1891.

120 AMR, Actes 1891, f. 325v i 326r.

mal estado del Archivo Municipal cuyo estado data de muchos años aun cuando se complace en reconocer las relevantes dotes de la persona que está a su frente, cree que los deseos del Sr. Amar pueden ser cumplidos como espera pero que es una obra larguísima y de mucho coste para lo cual no ha habido ni tiempo ni fondos.»

No tots els llibres que faltaven pogueren retornar a l'Arxiu: segons una nota de Torroja, de 1898, se suposava que els llibres d'actes dels anys 1866 a 1868 havien estat cremats, conjuntament amb altres documents, als primers moments de la Revolució de Setembre, el 1868.¹²¹

ELS PRIMERS TEMPS DE BERNAT TORROJA

Torroja trobà, doncs, un Arxiu totalment descurat on, des del primer dia, intentà posar ordre. Començà per ordenar la *Gaceta de Madrid* per anys i guardar-la en lligalls, atès que era molt consultada i es trobava en males condicions. Després féu el mateix amb els diaris i les revistes, que inventarià, indicant el títol, el qualificatiu que en cada cas les publicacions es donaven a si mateixes, el peu d'imprensa i les dates d'inici i fi de la publicació.

A continuació, enllestida aquesta primera part que considerava més fàcil, entrà a l'habitació on hi havia pròpiament l'Arxiu –Torroja concreta que l'hemeroteca era a una habitació amb finestres que donaven al carrer de les Galanes, mentre que la documentació era en una altra que tenia finestres que donaven a la plaça del Mercadal– i començà pels armaris de l'entrada a mà esquerra i que portaven els números 9, 10 i 11, on posà la col·lecció del *Boletín Oficial de la Provincia*. En general, estava tan malament com abans la *Gaceta*, tot i que hi havia alguns anys que havien estat relligats. Els ordenà per anys i guardà en lligalls fins als del 1885 i a partir d'aquí amb unes cobertes que oferien l'aspecte de ser relligats en volums.

Després passà a la col·lecció de pergamins, que es dedicà –segons diu– a traduir, resumir i catalogar per a dipositar-los, seguidament, en un «departament especial» entre els armaris 9 i 10.

A l'armari 11 es conservava la documentació judicial, que ordenà. També inventarià els llibres que hi havia (entre d'altres, un missal, el llibre de la Cadena, o llibre d'ordinacions, i el llibre Verd, o llibre de privilegis), que en total sumaven noranta volums (vint-i-cinc portaven numeració romana i els altres seixanta-cinc, numeració aràbiga). A més, Torroja hi afegí –per manca d'espai on corresponia– els llibres d'actes dels anys 1870 fins a 1881.¹²²

Aquest treball es féu entre 1889 i 1890, però aleshores es trobà que no podia seguir la feina a causa de la seves dificultats per moure els lligalls, tant pel seu pes com per la col·locació en prestatges alts. Llavors demanà, entre altres millores, de poder disposar d'un auxiliar.

121 AMR, Lligall «Aigües 1749-1923». f.s.

122 El de 1881 era el darrer volum que hi havia a l'Arxiu, perquè la resta de la sèrie, fins al 1890, aleshores es guardava a la Secretaria.

Torroja tenia molt clar què era un arxiu, com calia classificar i ordenar la documentació i amb quines finalitats. Tot això ho deixà escrit de la següent manera:

«Necesita el archivo de urgente arreglo y ordenada clasificación, si ha de corresponder al objeto que tienen todos los de su clase; en utilidad y buen nombre de la Corporación de que depende, en comodidad y ventaja del público que se aprovecha de aquel, y últimamente como medio de facilitar el estudio y esclarecimiento de la historia de tiempos que nos precedieron, y comprobación de hechos dudosos o que fuesen impugnados.

Precisa si se quiere tener un verdadero archivo, se proceda a la conveniente clasificación de legajos y expedientes archivados, colocándose separadamente los referentes a gobierno de los que afecten a administración en general, los de administración puramente económica deben ocupar lugar distinto de los de fomento, los de instrucción pública no han de estar confundidos con los de beneficencia, ni estos con los de contribuciones, estadística, censo de población y cuentas municipales. Los documentos referentes al puerto de Salou y proyecto de canal, no deben estar confundidos con los de Mascalbó, ni estos con los de la localidad [...].

Clasificada la colocación de documentos por orden de materias a que se contraen, hay que proceder a su arreglo por siglos y años de su respectiva fecha, de modo que con los tarjetones indicadores que tenga cada sección, pueda cualquiera a simple vista, antes de consultar el catálogo, saber donde puede hallarse el documento que le convenga y tenga necesidad de examinar, o tal vez pedir testimonio de él.»

Pel que fa a la Biblioteca, l'espai que ocupava resultava insuficient. Els llibres estaven col·locats als prestatges en doble filera i els que no hi cabien eren damunt la taula i les cadires. Aquests darrers corresponien a una donació que feia poc temps havia fet mossèn Gregori Folch i Sardà. Segons Torroja en el seu informe de 1891, el problema de capacitat s'havia d'agreujar en poc temps perquè esperava l'entrada d'un nou donatiu de llibres: el mes de juny de 1891, el Dr. Pere de Barberà donà cent disset obres, que feien un total de dos-cents vint-i-tres volums, la majoria sobre medicina i cirurgia, procedents de la biblioteca del seu germà, el Dr. Ricard de Barberà, metge major de sanitat militar, que havia mort de poc a Saragossa.¹²³ Calia, doncs, fer noves prestatgeries.

Quant a l'organització de la Biblioteca, Torroja assenyalava en el seu informe que calia procedir a l'arranjament i classificació dels llibres, fent un doble catàleg alfabètic, un per ordre de títols i l'altre pel d'autors, consignant a cada un d'ells la matèria de què es tracta o títol de l'obra, nom de l'autor, nombre de volums, data i nombre de l'edició, establiment tipogràfic on fou editada i mida del llibre.

EL TREBALL DELS AUXILIARS

La feina que s'encomanà a l'auxiliar era, en paraules de Torroja, la part «purament material», és a dir, pujar i baixar lligalls dels prestatges, així com netejar tant els lligalls com els prestatges, treballs que destacava com indispensables: «Limpiar el interior de

123 AMR, Expedient de Govern, n. 156/1891.

los armarios y desempolvar los legajos en ellos colocados, es obra hoy tan indispensable como la del arreglo técnico del archivo; pues por la incuria en que se le ha tenido desde que fue colocado en el lugar que hoy ocupa, todos sus armarios están atestados de polvo y polilla, que es el enemigo que de continuo va royendo los documentos antiguos que por él hayan sido invadidos». Torroja calculava que en tindria prou amb poder disposar de l'auxiliar durant dues o tres hores diàries.

L'ordenació de l'Arxiu, però, sembla que avançava poc a poc –probablement a causa de l'edat de l'arxiver¹²⁴ o potser s'aturà i, llavors, es digué que l'auxiliar nomenat el 1891 no era la persona més adient i que, en haver de portar diverses feines –almenys recollir la correspondència i atendre el despatx de l'Alcaldia–, no podia dedicar suficient temps a l'Arxiu, de manera que el 7 de setembre de 1894, en constatar que no es trobaven els documents per problemes d'ordenació, el Ple aprovà el nomenament d'un nou auxiliar –també amb horari parcial– tot ocupant el lloc que quedava vacant: «El señor Benavent dice que com motivo de lo ocurrido en la Capitanía de Salou se ha advertido la falta de ordenación que existe en algunos expedientes del archivo municipal y para corregir estos defectos y demás que pueda convenir pide se autorize al señor Alcalde para nombrar un escribiente temporero con destino a dicho archivo, todo sin perjuicio a lo que sobre el particular tiene en estudio la Sección».¹²⁵

El nou auxiliar, Joan Puig i Alguer (Reus, 1852-1926), tenia un perfil diferent de l'anterior, perquè ara no es tractava tant de fer les feines bàsiques sinó també, sota les ordres de l'arxiver, de portar efectivament l'Arxiu i continuar els treballs d'ordenació.

Santasusagna diu d'ell que era un home molt interessat per la història local, i que era «un arxiu vivent de dades».¹²⁶ I fou director del periòdic *Lo Somatent*, on es diu que hi treballà molt.

A l'Arxiu es posà d'immediat a la seva tasca i, així, se sap que cap al mes d'octubre estava treballant en l'inventari. Si més no, se sap que aquest mes, almenys, inventarià la sèrie de les estimes i dels cadastres. Ell mateix en deixà testimoni amb una nota al llibre de Valies de 1522:¹²⁷ «Se prengué inventari del Arxiu en octubre de 1894, sent alcalde D. Casimir Grau Company y arxiver D. Bernat Torroja y Ortega, tenint per aussiliar al que escriu això, Joan Puig Alguer». Un paper solt dins el mateix llibre de 1522 diu: «llibre dels bens dels poblats de Reus, del Castellvell y Almoster. Trasmalsat en 18 octubre 1894 per Joan Puig y Alguer ajudant del arxiver l'Excelentísim senyor D. Bernat Torroja».

Joan Puig també deixà notes d'interès històric. Salvador Vilaseca escrigué que¹²⁸ «gràcies a notes manuscrites del senyor Puig i Alguer, antic encarregat de l'Arxiu Municipal de Reus [...] podríem ordenar una extensa genealogia [...]» dels Sunyer.

Puig treballà molts anys a l'Arxiu, de fet, fins que morí. A més, des d'abril de 1921 era també oficial segon de Secretaria.¹²⁹

124 Recordem també que el 1892 es diu que deixà d'exercir com a advocat.

125 AMR, Expedient d'instrucció pública: Nomenament auxiliar d'Arxiu, 1894, i Actes, 07/09/1894, f. 880.

126 SANTASUSAGNA, Joaquim. *Op. cit.*, p. 274; també OLESTI, Josep, *Op. cit.*, vol. II, p. 537.

127 AMR, Estimes de 1522, paper solt fet de mà de Joan Puig.

128 VILASECA, Salvador. *Informació sanitària sobre el port de Salou*, p. 52.

129 AMR, Actes 1921, 08/04/1921, f. 88.

BERNAT TORROJA, OFICIAL BIBLIOTECARI

El 1898, una vegada més, hom considerava sobrera la plaça d'arxiver i, com que calia fer economies i es considerava que no era un càrrec d'absoluta necessitat, se suprimí el lloc de cronista-arxiver-bibliotecari. Però aquest cop la supressió es revestí d'una forma prou original, perquè, a la vegada, hom considerà també la personalitat i els mèrits que acumulava l'actual arxiver, així com la seva edat avançada, de manera que, lluny d'acomiar-lo, se li mantingué el sou i s'encarregà al secretari de la Corporació que – d'acord amb el regidor – li assignés un negociat de la Secretaria.¹³⁰

D'aquesta manera, Bernat Torroja deixà de ser l'arxiver municipal per passar a ser l'oficial bibliotecari, que no deixava de ser un càrrec de nova creació, però amb el qual l'antic arxiver pogué continuar gaudint del mateix sou i fent la mateixa feina que havia fet fins aleshores, és a dir, portar l'Arxiu i la Biblioteca amb l'ajut del mateix auxiliar, Joan Puig. La supressió del càrrec d'arxiver, doncs, no significà cap estalvi per a l'Ajuntament –que era la justificació–, sinó que la despesa continuà existint i, de fet, aquest cop –i encara per alguns anys– no desaparegué.

El 1901, l'auxiliar cobrava mil tres-cents vint pessetes i l'arxiver, mil vuit-cents. Hom continuava insistint en la intenció d'eliminar la plaça: «cuando por cualquier causa vacare dicha plaza, quedará amortizada pues es suficiente el Auxiliar que se consigna para la marcha de la citada dependencia, una vez arreglado el Archivo Municipal».¹³¹

Sembla que en aquest moment s'estava treballant en l'arranjament de l'Arxiu i, com veurem tot seguit, fins i tot s'amplià. Malgrat això, però, l'avançada edat de l'oficial bibliotecari devia alentir aquesta tasca i fa l'efecte que en la seva darrera època l'Arxiu tornava a estar en males condicions. També hi devia contribuir el fet que l'auxiliar, a la vegada que l'Arxiu, també portava un altre negociat. La qual cosa, però, no vol dir que en la mesura que podia Joan Puig no vetllés per la conservació i la millora de l'Arxiu, com ho pot mostrar el fet que al començament de 1904 proposés la compra d'alguns manuscrits de Celedoni Vilà, cosa que fou aprovada pel Ple el 3 de febrer.¹³²

L'AMPLIACIÓ DE L'ARXIU

Cap al 1901 l'Arxiu s'havia quedat petit i no hi quedava cap prestatgeria lliure ni, sembla, espai per encabir-n'hi més, com tampoc hi devia haver un lloc adequat per al tractament de la documentació, la qual cosa feia que hom apilés els expedients sense ordre i permetia afirmar al regidor responsable que «Las malas condiciones en que se encuentra instalado el Archivo Municipal en el que por falta de local suficiente no pueden clasificarse y catalogarse un sin número de expedientes y documentos de importancia [...]».¹³³

130 AMR, Actes 1898, 17/06/1898, p. 270-271.

131 AMR, Actes 1901, p. 402.

132 AMR, Actes 1904, p. 54.

133 AMR, Instrucció Pública, exp. 97.

Atès que no disposaven d'un altre espai on ubicar l'Arxiu, es resolgué deixar-lo al mateix lloc on era, tot ocupant, però, un despatx que havia estat de l'arquitecte municipal, on hi col·locaren una prestatgeria idèntica –tant en la forma del moble com en la qualitat de la fusta– a les que ja hi havia. La millora es completà amb la compra d'una taula, formada per un tauler d'un metre d'ample per tres de llarg, muntat sobre tres cavallets. En total, hi dedicaren un pressupost de cinc-centes pessetes.¹³⁴

LA JUBILACIÓ DE BERNAT TORROJA

A començaments de 1902 Bernat Torroja, a causa de l'edat, sembla que patia serioses dificultats per a continuar exercint la feina. Per això, a mitjan febrer de 1902, la Secció d'Instrucció Pública presentà una proposició al Ple per jubilar-lo.¹³⁵ Amb aquesta mesura, a més, es preveia fer un estalvi de setanta-cinc pessetes mensuals, car en jubilar-se, la pensió quedaria reduïda a la meitat del sou. La proposta, però, generà un debat polític al si de l'Ajuntament i no resultà com es preveia: defensà la proposta un regidor federal, basant-se en el fet que és molt lògic jubilar un funcionari «que habiendo llegado a una edad avanzadísima no puede dedicar un solo minuto al desempeño de su cargo, como ocurre en todas las dependencias y negociados», i afegia les raons d'estalvi que representava aquesta mesura per a l'Ajuntament, que definia com a pobre i carregat de deutes.

Segons el diari *La Discusión*, però, «Bastó que un concejal combatiera la proposición para que uno de los firmantes de la misma, dando ejemplo de una volubilidad extremada, retirase su firma sin consultarlo siquiera con sus compañeros de comisión, acto de que no existen precedentes y que demuestra una falta de criterio extremada».¹³⁶

Així, la majoria dels regidors votà contra la proposta, que només comptà amb vuit vots favorables.

La discussió política, més que no pas en la jubilació de Torroja, pròpiament, devia girar entorn els que li volien mantenir la paga –sembla que era evident que no podia exercir– i els contraris, que es basaven en l'estalvi que suposava la jubilació, que, a més, significaria la desaparició del càrrec, ja que només es parlava d'estalvi i no pas de nomenar un nou arxiver. En aquest moment, doncs, sembla clar que no era el càrrec el que es pretenia conservar, sinó la persona.

En decidir-se la continuïtat de Torroja, doncs, i malgrat la impossibilitat física, l'arxiver (l'oficial bibliotecari) encara continuà un parell d'anys més oficialment en actiu, perquè en la pràctica ja no era possible i això devia fer que l'Arxiu restés gairebé aturat.

Cap a l'inici de 1904, el regidor Josep Prunera visità l'Arxiu i, després, es lamentà al Ple del 3 de febrer de les deficiències que hi havia trobat.¹³⁷ No podia ser d'una altra manera, perquè Bernat Torroja –que el 1904 tenia vuitanta-set anys–, impedit per una

134 AMR, Instrucció Pública, exp. 97 i Foment, Subhasta de prestatges, exp. s.n., 22/04/1901.

135 AMR, Instrucció Pública, exp. 106, 107.

136 *La Discusión*, 01/03/1902.

137 AMR, Actes 1904, p. 58.

paràlisi, portava més de catorze mesos –per tant, almenys, des dels darrers mesos de 1902– impossibilitat per a moure's de casa. Llavors, atenent la seva avançada edat i els serveis rellevants que havia prestat a la ciutat en l'exercici del càrrec, l'Ajuntament, en el Ple del 2 de març, acordà la seva jubilació, que es féu efectiva dos dies més tard, el 4, amb dret a la percepció vitalícia de la meitat del sou, és a dir, de nou-centes pessetes anuals.

Però en aquesta ocasió, la jubilació no suposà, com es pretenia els darrers anys, la desaparició del càrrec, perquè aquest regidor, en proposar la jubilació, hi afegí la proposta de nomenament del seu successor per a ocupar la plaça «d'oficial de Secretaria encarregat de la Biblioteca Municipal», el qual havia de prendre'n possessió el mateix dia en què es jubilava Torroja, i ho havia de fer amb un sou provisional de nou-centes pessetes, amb dret a percebre'n les mil vuit-centes assignades a aquesta plaça després de la mort del seu antecessor.¹³⁸

Bernat Torroja morí quatre anys després, el 29 d'abril de 1908.¹³⁹

UN ARXIVER QUE NO HO FOU

S'ha dit en algunes ocasions que l'escriptor i historiador Francesc Gras i Elías (1850-1912)¹⁴⁰ fou arxiver municipal i de la seva suposada activitat hom ha escrit alguns comentaris ben negatius.

Segons afirmà Joaquim Santasusagna,¹⁴¹ «exercí d'arxiver municipal a Reus, però es pot dir que no s'ocupà de la feina, puix que d'altres esmerços l'atreien. La subjecció a tot allò que fos treball seguit i metòdic l'amoïnava i li agradava la vida peresosa i vagabunda». Seguint aquesta opinió, Josep Iglésies reblà el clau: ¹⁴² «fou arxiver municipal de Reus, escrigué una història local i sembla que no descargolà mai un rodell de pergamins, ni obrí un sol manuscrit dels que tenia a l'abast de la mà, en els armaris de l'estança on havia d'exercir el treball». El cert, però, és que Francesc Gras i Elías mai fou arxiver municipal. Però sí que ho intentà.

El 1902 passava per un moment de dificultats econòmiques i cercava feina. Així, en haver-hi una plaça vacant d'auxiliar a la Secretaria de l'Institut, el 15 de gener la demanà, sense èxit i, aleshores, en saber que hom proposava la jubilació de Bernat Torroja, devia procurar d'ocupar el seu lloc. En debades, perquè Torroja no es jubilà. De totes maneres devia insistir, perquè el 9 d'abril la Secció de Govern presentà un dictamen al Ple proposant que se li concedís un destí, en consideració a la seva precària situació econòmica i als serveis que com a escriptor havia prestat a la ciutat. I aquest destí sembla que havia de ser a l'Arxiu, ja que es concreta que es demanava «[...] en atención á

138 AMR, Actes 1904, p. 87-89.

139 FORT, Jaime. *Op. cit.*, 1908, p. 5.

140 Per a una nota biogràfica, vegeu OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. I, p. 339-340. Sobre la seva obra literària, vegeu GABRIEL, Pere. «Lectura social i política de l'obra de Francesc Gras i Elías», dins AADD, *Pensament i literatura a Reus al segle XIX*, p. 133-222.

141 SANTASUSAGNA, Joaquim. *Op. cit.*, p. 359.

142 IGLÉSIES, Josep. Pròleg a *El periodismo en Reus*, de Francesc Gras i Elies (Reus, 1973), p. 8.

que á causa del lamentable estado en que está hace años el Archivo y Biblioteca Municipal se hace absolutamente necesario en dicha dependencia un trabajo de investigación, catalogación y arreglo de los diferentes documentos y expedientes que se hallan en el mismo sin orden alguno [...]».

Tanmateix, tot i esmentar-la expressament, el dictamen no proposava Gras per cobrir aquesta feina –o no únicament–, sinó que continuava dient que¹⁴³ «la Sección estima procedente proponer se designe a D. Francisco Gras y Elías como Encargado de las dependencias comunales y custodio de los efectos que en distintos locales tiene el Ayuntamiento cuyo cargo desempeñará interinamente con el sueldo de setenta y cinco pesetas mensuales pudiendo también reclamarse sus servicios en todo lo que atañe a los festejos y solemnidades públicas de caracter oficial y como auxiliar de las distintas oficinas de la Casa Consistorial [...]».

El 16 d'abril, el Ple continuà debatent aquest tema perquè es tractava de crear una plaça nova i hom pretenia evitar més despeses. Finalment, s'aprovà el dictamen per setze vots a favor i cinc en contra. Gras, aleshores –com a «encarregat» i «custodi»–, potser passà a ajudar a l'Arxiu com a auxiliar (de fet, d'auxiliar ja n'hi havia un, Joan Puig), però també a la Secretaria, a les altres dependències de la casa on es requerís el seu ajut i, quan correspongués, a les festes i solemnitats oficials.

Gras romangué dos anys en aquesta plaça interina de difícil catalogació, esperant que es jubilés Torroja, i quan el 1904 arribà el moment, veié com se li escapà de les mans, ja que immediatament ocupà la vacant un personatge nouvingut a la ciutat, Josep M. de Lasarte. Gras se'n devia sentir molt i optà per presentar la dimissió, cosa que li fou acceptada pel Ple de l'Ajuntament el 9 de març de 1904.¹⁴⁴

JOSEP M. DE LASARTE I DE JANER

El nou arxiver –o més concretament, el nou oficial de Secretaria encarregat de la Biblioteca Municipal– que prengué possessió de la plaça el 4 de març de 1904 fou Josep M. de Lasarte i de Janer (Barcelona, 1857-1921), que fou nomenat directament, és a dir, sense la prèvia convocatòria d'un concurs, i a proposta, com s'ha vist, del regidor Josep Prunera. Fa l'efecte que si en aquest moment jubilaren Torroja no fou per l'edat, sinó perquè calia situar Lasarte, arribat de poc a la ciutat i potser en dificultats econòmiques.

Aquest sembla que era a Reus des de tot just només feia uns tres mesos, cap a la primeria de desembre de 1903, o si més no s'hi empadronà el 7 d'aquest mes, procedent del districte vuitè de Barcelona. A Reus primer residí al carrer de Llovera, 32, per a traslladar-se poc després, l'1 de setembre de 1904, a la plaça del Víctor, 2 i, més endavant, al carrer de Sant Joan, 2.¹⁴⁵

Lasarte era un conegut escriptor que conreava tant la prosa com el vers. Com a autor teatral féu varies obres –una de les quals en col·laboració amb Rossend Arús–, així com

143 AMR, Actes 1902, p. 161-162 i 169-171.

144 AMR, Actes 1904, p. 102.

145 AMR, Padrans d'habitants, anys 1900-1905 i 1905-1910.

una sarsuela i fins traduí una obra de Sòfocles al català. Igualment, com a periodista, a Barcelona col·laborà, almenys, a *La tribuna de Barcelona*, *El Diluvio* i *La Tramontana*, mentre que a Reus ho féu, almenys, a *Las Circunstancias* i *El Consecuente*, així com a la *Revista del Centre de Lectura*.¹⁴⁶ Era casat amb Carme Karr i Alfonsetti, també escriptora i periodista, i que fou una de les dirigents feministes més destacades del moviment d'emancipació de la dona del començament del segle xx.¹⁴⁷

Fou un dels fundadors del Centre Català, a Barcelona, el 1882. Entorn d'aquesta època, entre 1881 i 1883, entrà a formar part de la lògia Avant¹⁴⁸ i col·laborà amb el moviment de l'escola lliurepensadora. En aquest sentit se sap, per exemple, que pel febrer de 1886 participà en una vetllada literària al teatre Novetats a benefici de les Escoles Cosmopolites d'Ensenyança Popular de Catalunya, organitzada per la lògia Emancipació de Barcelona. O bé, a Reus, uns anys després d'haver deixat el càrrec d'arxiver i, probablement, d'haver retornat a Barcelona, el febrer de 1912, fundà una escola social al Centre de Lectura. Segons comenta Fort, en aquesta ocasió féu una conferència en l'esmentada entitat sobre l'escola «que pretendió establecer en Reus con mejor voluntad que fortuna».¹⁴⁹

REORGANITZACIÓ DE L'ARXIU I LA BIBLIOTECA

De seguida de prendre possessió del càrrec, el 7 de març, Lasarte ja presentà una proposta d'organització tant de l'Arxiu com de la Biblioteca, tot afegint de pas la creació de l'Hemeroteca Municipal.¹⁵⁰ Dirigida al president de la Secció de Govern, fou presentada al Ple de l'Ajuntament del dia 9 de març,

«haciendo presente el estado del Archivo y la urgencia con que demanda dicha dependencia su pronto arreglo y organización y conformándose con lo propuesto en la misma, [el president de dita Secció,] opina procedente se sirva V.E. acordar: 1º Que se faculte a la Alcaldía para la adquisición inmediata del material continuado en la relación remitida por el repetido funcionario, con cargo al capítulo correspondiente del Presupuesto Municipal. 2º Que se considere dividido el Archivo-Biblioteca-Municipal en tres secciones o salas para los manuscritos, Prensa y Biblioteca, honrándolas con los nombres de reusenses preclaros y distinguidos, asignándose a la primera el nombre de Bofarull, a la segunda el de Güell y a la tercera el de Bartrina. 3º Que la Comisión espera del celo del nuevo funcionario que una vez en su poder el material necesario procederá

146 *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 13, p. 403; ANGUERA, Pere. *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana* (Barcelona, 1977), p. 142; VICENTE, Manuel. *Josep Lluas i Pujals (1852-1905). La Tramontana i el lliure pensament radical català* (Reus, 1999), p. 98.

147 NASH, Mary. «Tres dones singulars», dins *Història Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 8 p. 172.

148 TERMES, Josep. *De la Revolució de Setembre a la Guerra Civil*, dins *Història de Catalunya*, vol. VI (Barcelona, 1987), p. 128.

149 FORT, Jaime. *Op. cit.*, 1908-1915, p. 183 i 199; *El Consecuente*, el 16 de febrer de 1912, publicà el text del discurs.

150 AMR, Govern, exp. 148.

con toda actividad a la organización de dichas dependencias y a la formación de los oportunos catálogos.»¹⁵¹

L'Arxiu es convertí, doncs, en la Sala Bofarull en honor a qui en fou arxiver, Andreu de Bofarull i Brocà.

El nou arxiver –que utilitzà en tot moment, per signar els informes, el títol de «cronista municipal» en lloc del d'arxiver o bé, el més oficial, el de bibliotecari– es mostrà aleshores particularment actiu i així, poc després, el 25 d'abril, informava l'alcalde que en la referida data havia iniciat el catàleg-resum, per ordre alfabètic, de tots els acords presos per l'Ajuntament des de la seva creació fins aquell moment.¹⁵² Inicià així una tasca més pròpia del cronista que no pas de l'arxiver que, si realment es féu en alguna mesura, no s'ha conservat.

Al mateix escrit, Lasarte afegí la següent proposta: «Además, me permito someter a la consideración de V.S. los propósitos de organización de una Galería de reusenses ilustres y una colección de autógrafos de hombres de ciencia, literatos y artistas nacionales y extranjeros, para enriquecer estos Archivos».

Són uns suggeriments que mostren un concepte d'arxiu prou diferent del que tenia el seu predecessor en el càrrec. La col·lecció d'autògrafs no es devia fer, però sí que quallà la idea (com a conseqüència o no, de la seva iniciativa, però en tot cas és un precedent) de fer una Galeria de Reusencs Il·lustres, que fou aprovada pel Ple de l'Ajuntament el 18 de gener de 1907.¹⁵³

També treballà d'immediat en la millora de la Biblioteca. Per tal d'augmentar-ne el fons, escrigué –es diu que a títol particular– a diverses persones i entitats demanant-los llibres per a la Biblioteca, entre els quals hi havia el diputat a Corts Julià Nogués, qui aconseguí llibres dels ministeris d'Instrucció Pública, Agricultura, Direcció d'Obres i de l'Institut Geogràfic. L'Ajuntament, llavors, es féu càrrec de les despeses que comportaren les trameses. A més, també ell mateix donà alguns llibres a la Biblioteca. El febrer de 1905 donà 145 llibres, dels quals se'n conserva l'inventari. També donà una prestatgeria i un escut per a una panòplia, així com un parell de manuscrits procedents de Girona, de 1531 i 1703.

Un altre personatge que en aquella època –en aquest cas, a mitjan 1905– féu donació de llibres, així com també un clixé d'ex-libris, fou l'advocat, bibliòfil i polític Pau Font de Rubinat.¹⁵⁴

L'Arxiu, en aquesta època, encara era al darrer pis de l'ajuntament, lloc on s'havien anat acumulant els llibres i sobretot els butlletins oficials. La casa, però, patia problemes estructurals i per això hom cregué perillós per a l'edifici la concentració de tant de pes. Així, el 17 de gener de 1907, la Secció de Govern demanà a Arquitectura que es prenguessin les mesures adients i proposava el trasllat, a una altra sala del mateix

151 AMR, Actes 1904, p. 102-103.

152 AMR, Govern, exp. 148.

153 AMR, Actes 1907, p. 21.

154 FORT, Jaume, *Op. cit.*, 1890-1907, p. 291.

edifici, de la Biblioteca i de tot el material imprès que hi havia a l'Arxiu. Una mesura que s'aprovà l'endemà mateix, al Ple celebrat el 18 de gener.¹⁵⁵

Cal creure que, a falta de l'arxiver –que aleshores patia alguns problemes de salut–, aquest trasllat el portaria a terme l'auxiliar de l'Arxiu, Joan Puig.

DOS ANYS SENSE ARXIVER

La darrera iniciativa de Lasarte que es coneix en aquests anys fou per honorar la memòria de l'escriptor i polític reusenc Josep Güell i Mercader, traspasat el 3 de setembre de 1905, ja que el desembre de 1906 sol·licità a l'Ajuntament que li dedicés un carrer de la ciutat. Deia el Ple del dia 14:¹⁵⁶ «Dase cuenta de una instancia de Don José María de Lasarte de Janer, solicitando que, para perpetuar la memoria del escritor reusense Don José Güell Mercader, se dé el nombre de “Güell y Mercader” a la primera vía pública que el Exmo. Ayuntamiento acuerde abrir en esta Ciudad.»

La petició fou acceptada i en el següent Ple, el 21 de desembre de 1906, aprovaren posar el nom de Güell i Mercader a un carrer. Però en contra del que havia demanat Lasarte –que fos un carrer nou– la Corporació preferí eliminar dos vells topònims de carrers del nucli antic per unificar-los en un de sol i donar-li una numeració nova: eren els carrers coneguts fins llavors com de Canterers i del Vidre.¹⁵⁷

Lasarte, quan s'establí a Reus el 1903, no fou amb la intenció de fixar-hi la residència, sinó que ho féu per motius de salut i, per tant, la seva estada –tot i que llarga– només fou temporal. La seva activitat com a arxiver –càrrec que simultanejà amb el d'oficial major de Secretaria– arribà fins a la darrera de 1906, quan, a causa de la malaltia, deixà d'assistir regularment a la feina i potser acabà per no anar-hi. Tot i així, en atenció a les circumstàncies que patia, l'Ajuntament el mantingué al seu lloc durant nou mesos, però finalment, el 15 de maig de 1907, i a proposta de la Secció de Govern, el Ple acordà cessar-lo en els dos càrrecs i, a la vegada, suprimir-los.¹⁵⁸

Novament desapareixia la plaça d'arxiver, que aquesta vegada no s'esmentava com a «oficial bibliotecari», tal com figurava des del 1898, sinó com a «oficial cronista-arxiver».

Llavors, i encara per espai d'uns dos anys, l'Arxiu restà a mans de Joan Puig, que continuà com a «encarregat» de l'Arxiu i de la Biblioteca, així com del negociat d'Actes. Aquestes feines, les havia de fer als matins, perquè a les tardes havia de continuar exercint com a auxiliar de Secretaria.

Devia ser cap aquesta època –el 1907– quan desaparegueren alguns segells que després el Ple qualificava com «de gran valor històric». En tot cas, Puig ho devia descobrir llavors, ja que l'assumpte es discutí al Ple del 7 de juny i s'acordà obrir una

155 AMR, Actes 1907, p. 20-21.

156 AMR, Actes 1906, p. 406.

157 AMR, Actes 1906, p. 417-418.

158 AMR, Actes 1907, p. 142-143.

informació per tal d'aclarir els fets.¹⁵⁹ Certament, es conserven alguns pergamins mutilats a causa del robatori dels segells.

Durant aquest temps sense bibliotecari, la Biblioteca romangué tancada al públic i això motivà la queixa d'un regidor al Ple del 13 de juliol de 1909, a la qual el president contestà que es procuraria complaure'l. Sembla que passaren, però, encara alguns mesos, ja que fins a la darrerria de l'any no hi hagué nou bibliotecari.

El 23 desembre de 1909 hi hagué alguns canvis a Secretaria: entre altres, desaparegué la plaça de vicesecretari i es tornà a crear la d'oficial major de Secretaria, així com també es tornà a introduir la de «cronista-bibliotecari». Com en ocasions anteriors, però, de nou no es tenia en compte el càrrec d'arxiver, però sí la feina. Diu l'acta, textualment:¹⁶⁰ «para cuidar del arreglo de la Biblioteca y ordenación del Archivo tan necesitado de especial atención».

RICARD GUASCH I PIJOAN

Com també s'havia fet en el cas de Josep M. de Lasarte, la nova plaça es proveí per designació directa i, una vegada més, s'elegí una persona que gaudia de bona reputació i d'edat avançada. L'elegit –ho fou per unanimitat– era l'advocat Ricard Guasch i Pijoan, al qual, a més a més, se'l nomenà lletrat consultor de l'Ajuntament per la seva qualitat –afirmaven– de notable jurisconsult.

El Consistori tenia Ricard Guasch en molt alta consideració. En la mateixa acta en fan una lloança en dir que la Comissió que l'havia proposat creia inoportú d'incloure-hi un elogi, perquè, deien, era una personalitat de tant relleu a Reus, de tanta responsabilitat, de tanta competència i il·lustració, que n'hi havia prou de pronunciar el seu nom perquè la seva designació fos aplaudida.¹⁶¹

Ricard Guasch, nat a Reus el 30 d'abril de 1840, fou advocat i es diu que a Barcelona obtingué fama com a criminalista. A Barcelona, també, col·laborà políticament amb Valentí Almirall i, de retorn a Reus, fou un dels introductors a la ciutat de les idees federals d'Abdó Terrades i hi actuà com a oficial de les milícies revolucionàries de 1868. Més endavant fou president del Centre de Lectura entre 1875 i 1878, regidor de l'Ajuntament de Reus el 1887 i participà en l'Assemblea Republicana de 1895. Es diu que a Madrid Nicolás Salmeron el proposava per a la presidència del Congrés de Diputats, però la caiguda d'aquest l'apartaria de la política.¹⁶²

El 1909, amb seixanta-nou anys d'edat, fou nomenat cronista-bibliotecari i advocat assessor de l'Ajuntament, càrrecs que mantingué durant una mica més d'onze anys perquè morí el 29 d'abril de 1921, just quan en complia vuitanta-un. Uns pocs dies més

159 AMR, Actes 1907, p. 164.

160 AMR, Actes 1909, p. 313.

161 AMR, Actes 1909, p. 314.

162 BARGALLÓ, Modest. «Ricard Guasch Pijoan», dins *Revista del Centre de Lectura*, p. 175-179; ANGUERA, Pere. *El Centre de Lectura de Reus...*, p. 55-57; OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. I, p. 348.

tard, el 6 de maig, el Ple de l'Ajuntament se'n féu ressò i manifestà el seu condol per la pèrdua del cronista.¹⁶³

Amb la seva mort, Reus es quedà de nou durant alguns anys sense cronista, fins que se'n nomenà un altre el gener de 1931.

Mentrestant, l'Arxiu continuà de moment portat per Joan Puig i Alguer, que el 6 d'abril de 1921 fou proposat oficial 2n de Secretaria.¹⁶⁴

És possible que durant cert temps –entre 1910 i 1917– no portés l'Arxiu o bé no hi pogués dedicar tanta atenció, perquè, almenys, una feina que venia fent regularment, com era la confecció dels índexs-resum de les actes del Ple, durant aquests anys no es féu. Una tasca que reprengué el 1918 i féu fins al 1921, moment en què –segurament que per millorar el seu càrrec a Secretaria– la passà a un altre auxiliar. De tota manera, ell continuà igualment al davant de l'Arxiu.

LA BIBLIOTECA MUNICIPAL I LA DE LA PRESÓ

El juliol de 1918 hom sol·licità a l'Ajuntament la compra de llibres per tal de nodrir la biblioteca de la presó preventiva del partit de Reus i el tema es discutí al Ple del dia 19, però en lloc de comprar-los l'alcalde preferí destinar-hi els llibres que hi hagués duplicats a la Biblioteca Municipal o bé, com diu l'acta, a l'Arxiu:¹⁶⁵ «el Sr. presidente le contesta que ya ha dado instrucciones al archivero para que busque libros que puedan estar duplicados en el Archivo y que destinará a tal fin».

La cessió es devia fer, perquè poc després, el 4 d'octubre, el Ple s'interessava perquè s'arreglés la biblioteca de la Presó.

Si fa no fa, era la mateixa solució que s'havia adoptat el 1894 quan es creà aquesta biblioteca. Aleshores, el 10 d'agost, el Ple es referia a la petició del cap de la presó i ho passaren a informe. Al Ple del 24 d'agost es presentà –i s'aprovà– un informe que aplaudia la proposta del cap de la presó i que plantejava donar-li no només un exemplar de cada llibre repetit que hi hagués a la Biblioteca Municipal, sinó que fins i tot aquells altres llibres que es considerés que podien ser més útils a la biblioteca de la Presó que no pas a la municipal.¹⁶⁶

Aquells mateixos dies de 1894 hi hagué persones que per iniciativa pròpia també donaren llibres, com fou el cas dels mestres racionalistes Joan Montseny i Teresa Mañé, la qual cosa desfermà una intensa polèmica en la premsa de l'època quan des d'un diari de dretes hom s'oposà a aquest donatiu.¹⁶⁷

Mentre, la Biblioteca Municipal continuava augmentant, ja fos per compra, com es féu el desembre de 1912, quan, amb l'acord del Ple el regidor de Cultura, Ramon Pallejà, adquirí llibres de Francesc Gras i Elías –llavors recentment traspasat– per un import de

163 AMR, Actes 1921, f. 109v.

164 AMR, Actes 1921, f. 88v.

165 AMR, Actes 1918, f. 294.

166 AMR, Actes 1894, p. 776 i 824-826.

167 MARIN, Dolores; PALOMAR, Salvador. *Els Montseny Mañé, un laboratori de les idees*, p. 51-53.

cent cinquanta pessetes,¹⁶⁸ o bé mercès a donacions, com ara la del director de la companyia de ferrocarrils MZA, Eduard Maristany, feta el març de 1922.¹⁶⁹

L'ARXIU I EL MUSEU

A la darrerria del segle XIX es començà a fer sentir la necessitat de tenir un museu públic a la ciutat, tot i que no fou possible fins al 1933.¹⁷⁰ Mentre, entre 1912 i 1916 es formaren col·leccions privades: la de Ferran de Miró, amb material arqueològic, i els dos petits museus de l'Agrupació Excursionista de Reus, fruit de la recerca dels seus membres.¹⁷¹

Fins aquesta època, l'Arxiu no guardava només els documents que generava o rebia l'Ajuntament, sinó que també conservava peces que eren pròpies d'un museu, i hom llavors pensava de crear-ne un i passar-hi tots aquests objectes. Un moment en què es proposà fer un museu municipal fou el 1914, amb motiu del centenari del naixement del general Prim. En aquesta ocasió, el govern de l'Estat donà cent mil pessetes amb la condició que es bastís un edifici que guardés la memòria del general Prim.

Llavors sortí la idea de crear el Museu-Biblioteca Prim, que s'havia d'instal·lar al solar de l'antic velòdrom, a la vegada que s'obriria un passeig nou. Amb l'esclat de la guerra europea la crisi s'havia aguditzat i hom pensava que aquest projecte podria donar feina a molts aturats. El 21 de setembre demanaven al president del govern que¹⁷² «la expresada cantidad de cien mil pesetas sea entregada al Ayuntamiento para dedicarla en su totalidad a la construcción de un edificio Museo-Biblioteca Prim y a la prolongación del paseo Sunyer hasta el de Misericordia dando a dicha nueva vía el nombre de Avenida al Museo Prim, con cuyas obras a la vez que perpetuarán la memoria de tan insigne patricio proporcionarán trabajo a muchos obreros».

Era un museu que, segons concretava la Comissió de les festes el 5 de desembre, havia de recollir tots aquells objectes, dades i detalls que es referissin al general.¹⁷³ Sembla que es pensava més en un museu centrat a l'entorn de la figura de Prim que no pas en un museu-biblioteca de continguts més amplis. El passeig s'obrí, i porta encara avui el nom de Prim, però el Museu-Biblioteca mai s'arribà a fer.

Són uns anys en què potser no es tingué gaire cura amb l'Arxiu, perquè se sap que cap a l'inici dels anys vint necessitava una nova ordenació. Se'n parlà al Ple de l'Ajuntament del dia 15 de maig de 1920 en fer una proposta el regidor Joan Loperena:¹⁷⁴ «[...] solicita se procure que el Archivo Municipal sea debidamente ordenado y que el oficial de secretaria designado para prestar sus servicios en el mismo así lo verifique».

168 AMR, Biblioteca Municipal. Adquisicions i donacions, 1912.

169 AMR, Actes 1922, f. 93.

170 MASSO, Jaume. «El(s) museu(s) de Reus, setanta anys d'història viva», p. 27.

171 FERRAN, Marc, «Un museu lligat al territori», p. 47.

172 AMR, Carpeta «Centenari del general Prim», p.s.

173 Ídem.

174 AMR, Actes 1920, f. 157v.

Aleshores, en esmentar l'Arxiu, un altre regidor, Artemi Aguadé, recordà al Ple que amb anterioritat s'havia parlat de fer un Museu, «donde podrían quedarse todos aquellos objetos que por su valor artístico o histórico existen en el Archivo Municipal».

La idea, de moment, no prosperà, potser perquè hi havia una entitat ciutadana –el Centre de Lectura– que estava treballant per tenir-ne un (o uns, en plural),¹⁷⁵ com féu. Tal com remarcava al mateix Ple un altre regidor, Eduard Borràs, es pensà d'aprofitar la iniciativa d'aquesta entitat: «quizás sería conveniente que se estudiara la conveniencia de aprovecharse de él».

Jaume Fort publicà una breu descripció del Palau Municipal el 1922, poc abans d'iniciar-se unes obres que havien de remodelar totalment l'edifici. De l'Arxiu, en féu un comentari absolutament epidèrmic i tòpic, però que referma la utilització que hom en feia com a magatzem de museu:¹⁷⁶ «En el piso segundo, había instalado el archivo municipal con miles de volúmenes y documentos antiquísimos, planos diversos, retratos y un verdadero almacén de recuerdos de carácter local».

En aquest aspecte, ja s'ha assenyalat al seu lloc com, almenys a mitjan segle XIX, l'Arxiu devia tenir l'aparença d'un traster per la quantitat d'objectes que contenia. El 1868, però, trobem la primera referència clara del seu ús com a dipòsit d'objectes de valor històric, quan el regidor Josep Güell demanà treure els quatre quadres que hi havia a l'Ajuntament amb el retrat dels reis Borbons, i guardar-los a Arxiu, per considerar que eren unes obres artístiques d'algun mèrit.

L'ARXIU ALS BAIXOS DE L'HOSPITAL

El Palau Municipal arribà a l'inici dels anys vint en molt mal estat de conservació, per la qual cosa es decidí de reformar totalment el vell edifici, si bé es remarcà la conveniència de conservar l'antiga façana. Hom posava èmfasi en la incidència que hi podia tenir l'enorme pes de la Biblioteca i l'Arxiu,¹⁷⁷ i ja el 1907, atenent el perill que representava, es proposà d'alleugerir-ne el pes tot separant-los físicament.

Llavors, el 1922, calia cercar un espai provisional per a ubicar-hi interinament les oficines municipals i es trobà a l'antic convent de Sant Francesc, que entre 1883 i 1892 havia funcionat com a audiència i on avui hi ha l'IES Salvador Vilaseca. L'Ajuntament ocupà una part d'aquest vell edifici i féu l'entrada per la plaça d'Hèrcules. Les obres d'adequació del nou espai s'iniciaren cap a mitjan 1922 i a començaments de maig de 1923 estaven enllestides, de manera que el Ple del dia 4 decidí el trasllat de les diferents oficines que el 28 ja s'obriren al públic al nou local. Quatre dies més tard, l'1 de juny, el Consistori hi celebrà el primer Ple.

175 «Els museus. Lo que seran», dins *Revista del Centre de Lectura*, Any II, n. 33 (Reus, 1921), p. 189-190. El 3 de març de 1925 l'Agrupació Excursionista de Reus cedí al Centre de Lectura els seus museus. Els museus del Centre de Lectura n'integraven un de ciències naturals, que era subdividit en dues seccions, la de biologia i la de geologia i prehistòria, i un d'arqueològic. ANGUERA, Pere. *El Centre de Lectura...*, p. 153-154.

176 FORT, Jaume. *Casas Consistoriales de Reus*, p. 44.

177 AMR, Actes 1923, f. 161v.

L'Arxiu, a causa de les deficiències estructurals que patia l'edifici, devia ser dels primers departaments que es traslladaren.¹⁷⁸ No ho féu, però, a l'edifici de l'Ajuntament provisional, sinó als baixos de l'Hospital, a una sala on hi havia hagut el menjador de l'asil. En aquest lloc, segons publicava el *Diario de Reus*, hom el donava per instal·lat a mitjan mes de setembre de 1923:¹⁷⁹ «Tocan a su término las obras de instalación del archivo municipal a los bajos del Hospital Civil, a cargo del archivero Sr. Puig. En dichas dependencias municipales han quedado bien ordenados para su consulta, miles de documentos históricos y los libros de actas del Consejo de Reus desde el año 1410 [sic] hasta nuestros días.» Probablement també s'hi instal·là la Biblioteca.

No era, en absolut, un indret adequat per allotjar l'Arxiu, sinó que era més bé, segons diu Vilaseca,¹⁸⁰ un lloc humit i sense ventilació, fet que propicià que, si més no, una part de la documentació se'n ressentís: es diu que aquí es malmeté part de la documentació provinent de l'Escrivania comuna.

Un trasllat, a més, del qual s'explica que comportà la pèrdua d'algun document. Si més no, ho afirmava Jaume Sardà el 1926 en relació a un plànol de la pedrera de Salou de 1816:¹⁸¹ «encara que el plànol aqueix, la data de traspaperar-se o desaparèixer –qui ho pot dir-ho en concret?– és més recent, d'ençà que es féu el canvi de l'Arxiu als baixos de l'Hospital».

L'Arxiu restà en aquest lloc fins que s'enllestiren les obres del Palau Municipal, el 1937.

UNA PROVISIÓ IRREGULAR DE PLAÇA

El 10 de maig de 1926 morí l'encarregat¹⁸² de l'Arxiu i auxiliar de secretaria, Joan Puig i Alger. Aleshores feia cinc anys que no hi havia arxiver –el darrer «cronista-bibliotecari», Ricard Guasch, havia mort el 1921– i portava l'Arxiu aquest encarregat. Per això llavors calgué proveir de nou les places per a cobrir les dues vacants, és a dir, la d'arxiver municipal i la d'auxiliar de l'Arxiu.

Pel que fa al concurs per a la plaça d'arxiver, es declarà deserta perquè l'única persona que s'hi presentà, Carles Maria de Nicolau i de Nebot,¹⁸³ no justificà la possessió del títol d'arxiver, la qual cosa era una condició essencial per a prendre-hi part.¹⁸⁴

178 En opinió de Vilaseca, l'Arxiu ja s'hauria traslladat el juliol de 1922. VILASECA, Luisa. «Nota sobre el Archivo Municipal de la ciudad de Reus», p. 66.

179 *Diario de Reus*, n. 212, 14/09/1923.

180 VILASECA, Luisa. *Op. cit.*, p. 66.

181 SARDÀ, Jaume. *L'obra dels patricis (Reus-Salou)*, p. 5.

182 La denominació d'«encarregat de l'Arxiu», la trobem esmentada des de l'època de l'arxiver Bernat Torroja i es referia als oficials de secretaria a qui s'encomanava la gestió de la Biblioteca i de l'Arxiu. En aquesta època s'aplicà particularment a Joan Puig i després al seu successor, Joan Díaz. La denominació tornarà a aparèixer en diversos moments al llarg del segle XX, vinculada al personal funcionari i relacionada amb la documentació administrativa.

183 Carles Maria de Nicolau i de Nebot (1881-1954) era descendent d'una nissaga reusenca ennoblida al segle XVIII. Vegeu una notícia genealògica dels Nicolau a PAGAROLAS, Laureà. *L'aristocràcia al Baix Camp. El llinatge Torrell, Folc i Nicolau (1484-1984)* (Reus, 1984) p. 73-102.

I en relació a la plaça d'auxiliar, el concurs devia provocar un cert enrenou i finalment –anys més tard– acabà anul·lant-se: s'hi presentaren cinc persones, tres de les quals es descartaren per ser dones, mentre que dels dos homes restants, que reunien una igualtat de mèrits, un era de Reus i l'altre de Tarragona, i això fou determinant perquè s'elegís el que era veí de Reus: Joan Díaz Galceran. Respecte a l'afer de les dones, l'acta diu el següent:

«Entre ellos figuran tres señoritas. La circunstancia de que en el edicto anunciando el concurso para la provisión del cargo de que se trata, no constase el que podían tomar parte del mismo, las mujeres, de hecho ya excluye a las tres señoritas que han acudido al concurso, ya que es norma general tanto en la administración General del Estado como en la local, que en los concursos en los que pueden tomar parte las mujeres, siempre se hace constar en las bases o edictos de convocatoria y por tanto, para proponer la resolución del mismo, se han de tener en cuenta tan solo las dos instancias presentadas por los concursantes Don Juan Díaz Galcerán y Don Emilio Ortiga Sardá.»

Era una interpretació discriminatòria de les dones i, pel que fa als homes, a banda de ser veí de Reus, Díaz féu valer la seva condició d'exmilitar. prengué possessió i encara el 1928 millorà el càrrec, ja que passà a ser oficial de secretaria, mentre que la plaça d'auxiliar passava a ocupar-la Joaquim Romaní Fanès, el qual fins aleshores havia estat l'ordenança del Museu Prim-Rull,¹⁸⁵ una plaça que es devia haver suprimir.

En caure la dictadura de Primo de Rivera i canviar l'Ajuntament, el nou consistori investigà les irregularitats que s'havien comès durant aquest període i, entre altres, tractà el tema de la provisió del càrrec d'auxiliar de l'Arxiu el 1926. En aquest cas portà la investigació el regidor Josep Cabré, el qual, l'11 d'abril de 1930, presentà la següent proposta:¹⁸⁶

«Entén el regidor que sotscriu, que l'acord de l'Ajuntament de primer de juliol de 1926, sobre el proveïment de la plaça d'auxiliar arxiver, conté una injustícia que cal reparar. No fer-ho, equivaldria a prestar-li l'aquiescència. Per a proveir aquella plaça, malgrat el concurs convocat, l'Ajuntament no s'atengué a l'ordre de mèrits que senyala l'article 247 de l'Estatut Municipal, però encara que l'anul·lació d'aquell acord es faci necessari, amb la pertinent celebració d'un nou concurs, a l'objecte de que l'Excma. Corporació Municipal pugui jutjar degudament informada, el regidor que subscriu té l'honor de proposar: que per la Comissió de Govern es faci una revisió del concurs celebrat el mes de juliol de 1926, per al proveïment de la plaça d'auxiliar arxiver, donant compte del seu resultat al primer Ple que l'Ajuntament celebri, a l'objecte de prendre l'acord que consideri més just.»

El tema fou debatut per la Comissió Permanent el 24 d'abril, en què el regidor Ramon Pallejà en demanà l'aprovació.

184 AMR, Actes 1926, f. 223.

185 AMR, Actes 1928, f. 5.

186 AMR, Actes 1930-1931, f. 87. Se n'ha normalitzat la redacció.

Joan Díaz fou finalment destituït, d'acord amb el dictamen aprovat el 5 de juny. En aquesta ocasió es parlà de la discriminació que havien patit les dones:¹⁸⁷

«A més, en l'informe emès per a resoldre el recurs que fou entaulat contra l'acord de l'Ajuntament de nomenar per al càrrec d'auxiliar de l'arxiu al Sr. Joan Díaz Galcerán, es diu que les senyoretetes no podien prendre part en el concurs, ja que per això era necessari que així expressament es digués. Aquesta afirmació és completament equivocada, per quan no havent-hi en una disposició de caràcter general determinades inclusions no pot fer-s'hi exclusions, pel que per arribar a la conclusió que consta en l'informe al·ludit, hauria estat necessari que l'eliminació de dones, es fes a l'anunciar el concurs, pel que no havent-hi aquesta prescripció, just era que les mateixes podien prendre-hi part. Per tot l'exposat i a fi de no consolidar tàcitament il·legalitats, es creu en el deure de proposar al Consistori, acordi la immediata destitució de l'empleat que fou nomenat en mèrits del concurs abans esmentat Sr. Joan Díaz Galcerán i que avui figura a la nòmina com a oficial de secretaria.»

Lògicament, Joan Díaz presentà un recurs, que passà al Ple el 2 de juliol, sobre el qual, conjuntament amb altres instàncies, s'acordà que passés a informe de la Comissió de Govern. Joan Díaz, però, no pogué tornar a l'Arxiu. Mentrestant, restà sol l'auxiliar nomenat el 1928 i que continuà en el càrrec, Joaquim Romaní.

RAMON PALLEJÀ VENDRELL

Poc després, a l'inici de 1931, es recuperà la figura del «cronista municipal». A aquest efecte, per ofici del 21 de gener es convocà el tribunal que havia de decidir el concurs d'un nou cronista. Tingué lloc el dia 30 i s'elegí Ramon Pallejà, al qual l'alcalde, l'endemà mateix, informà de la seva elecció com a cronista de l'Ajuntament amb un sou de tres mil sis-cents pessetes anuals i li comunicà que havia de prendre possessió l'endemà, dia 1 de febrer.¹⁸⁸

Ramon Pallejà Vendrell, nascut a Barcelona el 1864, diu Olesti¹⁸⁹ que d'ofici era carnisser i que s'inicià en la política a les files possibilistes el 1882, per, després de participar a la Unió Republicana de 1903, afiliar-se al Partit Reformista. Fou regidor de l'Ajuntament de Reus a partir de 1895. El 1923 perdé el càrrec de regidor amb l'adveniment de la dictadura primoriverista i el tornà a recuperar a la seva fi. Fou regidor de Cultura i tenia cap a seixanta-set anys quan fou nomenat arxiver.

Fou també l'autor d'una *Crònica de Reus (Memòries d'un septuagenari) 1868-1873*, editat per la Llibreria Nacional i Estrangera, de Reus, el 1935. L'obra és, com remarca el subtítol, un llibre de memòries dels seus anys de joventut i, tot i que relata el moviment polític a Reus durant aquest període, no es pot considerar una obra pròpia del «cronista municipal» en el sentit de testimoniar oficialment el seu temps a partir de les fonts documentals.

187 AMR, Actes 1930-1931, f. 88.

188 AMR, Lligall Ensenyament, 1931.

189 OLESTI, Josep. *Op. cit.*, v. II, p. 507.

L'ARXIU GENERAL DE PROTOCOLS DEL DISTRICTE DE REUS

El districte notarial de Reus es creà el 1866 i inicialment l'integraven un total de dotze notaries (de Reus, Alforja, Cambrils, Mont-roig del Camp, Riudoms i la Selva del Camp), un nombre que anà variant amb el temps. A Reus es creà, a més, l'Arxiu Notarial: era l'Arxiu General de Protocols del Districte de Reus. Es diu, però, que en els primers temps patí alguns problemes perquè hi havia notaris que no hi volien lliurar la documentació, de manera que no es pogué constituir plenament fins al 1892.¹⁹⁰

El primer inventari conegut, el féu el notari-arxiver Francesc Sostres el 1902, segons el qual, el 1921, l'Arxiu disposava en total d'uns tres mil tres-cents volums, mil tres-cents dels quals eren anteriors al segle XIX.¹⁹¹ En aquesta època l'Arxiu era al raval Alt de Jesús, 48, i ocupava la planta baixa i l'entresòl,¹⁹² on hi havia la notaria de Francesc Sostres Gil.

Als primers temps de la República es crearen els arxius històrics de protocols que havien d'acollir la documentació notarial de més de cent anys.¹⁹³ En aquest moment, l'Ajuntament de Reus, d'acord amb les disposicions del Col·legi Notarial de Barcelona, disposà un espai suficient –al carrer de Santa Anna– i s'hi organitzà el nou Arxiu. Tot es devia fer amb prou celeritat i curosament, perquè sembla que el mes de maig de 1932 ja s'havia fet el trasllat i la instal·lació dels fons, o si més no, en aquest moment el Col·legi Notarial de Barcelona estava satisfet del treball que s'hi havia realitzat, tal com es constata al Ple de l'Ajuntament del dia 19 de maig d'aquell any, quan es llegí un comunicat del Col·legi Notarial de Barcelona pel qual es traslladava un acord d'agraïment de la seva Junta pel treball fet:¹⁹⁴ «Es llegeix una comunicació del Col·legi Notarial de Barcelona, traslladant l'acord de la Junta del mateix de donar un expressiu vot de gràcies a l'Ajuntament per l'escrupolositat amb que compleix el que disposa el Reglament Notarial vigent pel que fa referència a l'Arxiu General de Protocols d'aquest Districte.»

L'Arxiu de Protocols restà en aquest local del carrer de Santa Anna, cantonada amb la plaça de la Farinera –en un edifici avui desaparegut–, fins als temps de la guerra de 1936-1939.

190 PAGAROLAS, Laureà (Coordinador), *Els fons de protocols de Catalunya. Estat actual i proposta de sistematització* (Barcelona, 2005), p. 217-218.

191 Ídem, p. 218.

192 Ibídem.

193 *Gaceta de Madrid*, n. 317, 13/11/1931, p. 963-965.

194 AMR, Actes 1932, f. 201r.

De la creació de l'Arxiu Històric a l'actualitat

EL MUSEU PRIM-RULL I L'INICI DE L'ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL

El 1921, el notari Pere Rull donà, testamentàriament, la seva casa –cal Rull– amb l'obligació de convertir-la en un museu que havia de portar el nom de Prim-Rull, ajuntant així l'anterior idea de crear un «Museu Prim» amb el nom del donador de l'edifici. L'Ajuntament en prengué possessió l'1 d'abril de 1926, però el projecte del museu s'alentí. Tot i així, aviat hi hagué almenys un ordenança, Joaquim Romaní, que com hem vist més amunt, en no funcionar el Museu, el 1928 passà a ser l'auxiliar de l'Arxiu Municipal.

El projecte del museu estava aturat i, per això, el 21 de juny de 1930 l'Ajuntament acordà fer unes poques obres a la casa Rull, per a instal·lar-hi a continuació les peces de què disposava, així com totes aquelles que havien cedit els particulars, i després inaugurar-lo tot seguit el dia de la festa major, és a dir, el 29 de juny. A la sala gran de la planta baixa, a més, s'hi havia d'instal·lar la Biblioteca Pública, en la qual hi havia d'haver «en ella los miles de volúmenes de la 'Biblioteca Municipal' y las valiosísimas obras que fueron regaladas para los fines indicados en la 'Fiesta del Libro' celebrado el año 1927».

També es volia aprofitar el gran pati d'aquesta casa per a fer-hi un jardí botànic, mentre que el Museu seria instal·lat en sis sales, repartides pels dos pisos de l'edifici.

Al mateix temps, es parlà de la creació del Patronat del Museu Prim-Rull, els membres del qual –amb tots els càrrecs honorífics i sense retribució– en portarien la direcció.

Si bé la Comissió Permanent ho aprovà per unanimitat, no es pogué fer i, a més, el lloc era insuficient per a col·locar-hi la Biblioteca Pública, així que molt aviat pensaren a canviar-la d'ubicació, perquè el 29 d'agost de 1930 l'alcalde proposà d'encarregar a l'arquitecte municipal que estudiés la conveniència de construir un edifici destinat a Biblioteca Pública al passeig de Mata,¹⁹⁵ un projecte que, en qualsevol cas, tampoc no s'arribà a fer mai.

El Museu començà a materialitzar-se el 1933 i havia d'incloure l'Arxiu Històric Municipal, com concreta el dictamen aprovat el 23 de març de 1933 per a la creació del Museu Municipal,¹⁹⁶ «on s'hi reuneixin tots els materials i documents històrics que avui es troben dispersats en poder de particulars. [...] en aquesta ciutat fóra molt fàcil el poder inaugurar-se immediatament el Museu, per quan es podrien obtenir moltes restes històrics i artístics, utilitatge de les antigues indústries locals, per exemple: velers, corders, escudellers, etc.; els impresos, gravats i altres gràfics; documents històrics de l'Arxiu Municipal, entre els quals hi ha la col·lecció de pergamins, que, segons judicis dels tècnics, és la més completa que hi ha en tota la província [...]».

195 AMR, Actes 1930, f. 182.

196 AMR, Actes 1933, f. 148. L'acta, íntegra, és reproduïda a MASSÓ, Jaume. «La fundació del Museu de Reus (1933-1934)», dins *l'Informatiu Museu*, n. 26 (Reus, 2004), p. 14-15.

Aquesta vegada el projecte aniria definitivament endavant i a aquest efecte es contractà Pere Rius Gatell, amb l'encàrrec de fer «els treballs necessaris per a l'ordenació i catalogació dels objectes que puguin acoplar-se». De fet, Pere Rius hi treballava des d'abans de l'aprovació del Ple: feia uns dies, el 18 de març, que ja havia començat a fer gestions amb propietaris d'objectes d'interès. Més endavant, el 25 d'abril, l'alcalde l'autoritzà a començar a retirar alguns objectes que fins llavors eren repartits per diverses dependències municipals.¹⁹⁷

Més endavant, l'11 d'agost, considerant que ja eren molt avançats els treballs, es creà el Patronat del Museu, que féu la primera reunió el 23 de desembre i en la qual es nomenà director del Museu el metge i prehistoriador Salvador Vilaseca, i conservador, Pere Rius.¹⁹⁸

La comissió que es creà per al trasllat al Museu dels objectes de valor històric que tenia l'Ajuntament repartits en diverses dependències, entre altres, cregué convenient el trasllat dels documents més importants que fins llavors es guardaven a l'Arxiu, així com qualsevol altre document anterior al segle XIX. L'11 d'octubre de 1933 es feia la següent proposta, de la qual aquí només es recull la part que fa referència a l'Arxiu:¹⁹⁹

«A més estant destinada una de les sales del Museu municipal a la instal·lació dels principals documents històrics reusencs, tals com el Llibre de la Cadena, Missal gòtic, Llibre de Privilegis, Llibre Verd, Llibres de Consells, etc., etc., en un lloc on la seva conservació resta assegurada per les bones condicions que reuneix (incomparablement superiors a les del local on actualment estan dipositats) i en armaris i vitrines construïts al propi fi, on podran ésser admirats i al mateix temps utilitzats per a l'estudi i la investigació de la nostra història local, aquesta Comissió creu així mateix convenient el trasllat al Museu d'aquells valuosos manuscrits esmentats i d'altres de data anterior al segle XIX que podran ésser seleccionats amb dit objecte mitjançant un inventari que serà fet conjuntament per l'Arxiver Cronista municipal, el cap del Negociat de Cultura, i el Sr. Pere Rius, sota la direcció del Sr. Secretari Municipal.»

És de notar que aquí no s'esmenta Salvador Vilaseca, tot i que no només era a la referida comissió, sinó qui, en definitiva, portava el Museu.

Tota aquesta documentació –que integrà la secció onzena del Museu– constituí el que des d'aleshores es conegué com l'Arxiu Històric Municipal, i es considerarà només amb valor històric la documentació anterior al segle XIX. De tota manera, de moment, i segons el present text, sembla que només hi aniria una selecció de documents –els «importants»– i no pas tots, un criteri que ha fet que encara avui –el 2011–, alguns documents continuïn dipositats al Museu.

En aquesta secció, però, llavors no hi havia únicament documentació, sinó que també incloïa la galeria de fills il·lustres. Una memòria del Museu, redactada l'abril de 1937, assenyala el contingut dels diversos fons abans del 19 de juliol de 1936 i, pel que fa a la secció onzena, diu que era el següent: «XI. Arxiu Històric Municipal amb una galeria de

197 MASSÓ, Jaume, «La fundació del Museu...», p. 15.

198 Ídem, p. 16.

199 L'Ajuntament ho aprovà el 13 d'octubre de 1933. AMR, Actes 1933, f. 378.

retrats d'època, de fills il·lustres de Reus; el qual conté els llibres de Consells des del 1444, arxius de gremis, documentació de l'antic Hospital, llibres de comptes i del cadastre, etc., el llibre de la Cadena (Codi municipal del segle XV), Llibre dels Privilegis, gran quantitat de pergamins datats des del segle XI, etc., etc.»

Aleshores treballaren en l'ordenació de l'Arxiu Històric, conjuntament amb Salvador Vilaseca, Lluïsa Òdena i Josefina Oliva.²⁰⁰

L'INICI DE LA REVOLUCIÓ I PERE RIUS

Com en tants altres llocs, el començament de la Revolució comportà la pèrdua de vides i de béns. Es destruïren alguns temples, amb la pèrdua, en el nostre cas, de la documentació que contenien. A Reus es perdé la de les parròquies de Sant Francesc, Sant Joan i la Sang, així com la de l'ermita de Misericòrdia. Ara bé, com també arreu, un seguit de persones, sovint anònimes, procuraren pel salvament del patrimoni que s'estava malmetent. Diu un informe del Museu Municipal de finals de 1937 que «L'Ajuntament de Reus té actualment sota la seva protecció un conjunt documental històric format pels Arxius que durant el període revolucionari de 1936 foren salvats per la intervenció del delegat de la Comissaria General de Museus a Reus ajudat per alguns ciutadans de bona voluntat [...]».

Com remarca aquest informe, cal destacar l'actuació que hi tingué des del primer moment el conservador del Museu Municipal, Pere Rius i Gatell (Reus, 1898-1973), el qual aviat fou nomenat delegat de la Comissaria General de Museus a Reus. Segons un informe que redactà ell mateix el setembre de 1937, se salvaren²⁰¹ «[...] tots els arxius eclesiàstics i alguns de particulars. D'aquests arxius cal remarcar el de la Prioral o Comunal, comprnent tots els manuals de l'Escrivania pública a partir del segle XIII; el de la Comunitat de Preveres de Sant Pere; el de la Congregació de la Sang, des del segle XVI, tots recollits en moments veritablement crítics».

Sí que n'eren, de crítics, aquells temps. En el cas de l'arxiu de la Prioral –el temple no fou cremat per a poder-lo reutilitzar–, Rius es pogué fer amb la documentació quan ja l'havien tret amb la intenció, sembla, de convertir-la en pasta de paper; o, en el cas de la Congregació de la Sang, ho pogué salvar perquè l'habitació on es guardava el seu arxiu devia passar per alt als incendiaris i el foc no hi arribà.

200 Ambdues, Lluïsa Òdena Florentí i Josepa Oliva Teixell, també figuren com a ajudants interines de Lletres a l'Institut de Segon Ensenyament de Reus durant el curs 1934-1935 (PITARCH, M. Teresa. *Institut Salvador Vilaseca. Reus*. Reus: Fundació Roger de Belfort, 1999, p. 260). Després, Lluïsa Òdena fou professora a l'Institut i feia classes particulars a l'acadèmia Baró. Josepa Oliva marxà cap a Mèxic, on publicà almenys un llibre el 1974, *La resistència indígena ante la Conquista*, una obra que posteriorment fou publicada en català (OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. II, p. 491).

201 MASSÓ, Jaume. «Documents per a la història dels museus de Reus», dins *Descobreix els tresors! Setanta anys dels museus de Reus, 1934-2004* (Reus, 2004), p. 56.

Segons escrigué uns anys més tard Salvador Vilaseca en relació a la Prioral:²⁰² «[...] Consta de una manera absolutamente cierta que uno de los delegados anarco-marxistas que ocuparon y establecieron un mercado en la Iglesia Prioral, le encaró varias veces su fusil a quema ropa para alejarlo del templo durante su destrucción lenta y sistemática de que fueron objeto sus altares [...]». O bé sobre el salvament a l'església de la Sang:²⁰³ «[...] con una temeridad digna del mayor elogio, pudo salvar el Archivo Histórico de la Real Congregación de la P. Sangre, con su importante documentación que data del siglo XVI, [así como] gran cantidad de objetos pertenecientes a la misma [...]».

Jaume Massó, que ha investigat la trajectòria d'aquest personatge i el procés de salvació del patrimoni històric i artístic del Camp de Tarragona i del Priorat, referma els comentaris de Salvador Vilaseca:²⁰⁴ «La intervenció directa de Pere Rius en el salvament del patrimoni reusenc durant la guerra civil fou més que meritòria i fins i tot posà en perill la seva vida en l'acompliment generós del que ell creia que era el seu deure. En això va demostrar una valentia i una responsabilitat que altres no podien o no volien evidenciar. No hi ha dubte que la ciutat de Reus li deu –si més no– un reconeixement públic i notori, ni que només fos per la seva actuació en unes circumstàncies tan extraordinàries.»

EL TRASLLAT DEL MUSEU I L'ARXIU HISTÒRIC A LA CASA GAY

El Museu, inaugurat el 1934, es quedà petit ja abans de la Guerra Civil i, en iniciar-se, hagué d'incorporar una considerable allau d'objectes (pintures, escultures, retaules...), i això féu que es confiscés la casa Gay –una casa senyorial de remarcables dimensions– per tal de convertir-la en el dipòsit de la Comissaria General de Museus de la Generalitat, i se sap que cap a mitjan mes de novembre de 1936, si no abans, ja funcionava com a tal. En aquest lloc, hom pretenia crear-hi el nou museu.

També es portà aquí la documentació que s'anava salvant. Des de la seva inauguració, el Museu disposava d'una secció amb la documentació històrica de l'Arxiu Municipal i que llavors també es veia molt incrementada. No es tractava, però, només d'emmagatzemar la documentació, sinó que també es procedia arxivísticament. Així, el mes de novembre s'hi classificà la documentació que havia ingressat procedent de la Prioral. Aleshores, hom separà els volums corresponents dels anys 1836 a 1871 per tal d'instal·lar-los al Registre Civil del Jutjat Municipal, on podien continuar al servei del públic, atès que en aquells anys encara no existia aquest registre i la documentació parroquial esdevenia indispensable per a tot el referent al moviment de la població.²⁰⁵

202 MASSÓ, Jaume. «En record de Pere Rius (1898-1973), conservador del museu de Reus», dins *Patrimoni en perill* (Reus, 2004), p. 246; Ídem, «El Museu de Reus durant la guerra civil de 1936-1939», dins *Descobreix...*, p. 39.

203 MASSÓ, Jaume. «Sobre el salvament dels arxius reusencs durant la Guerra Civil», dins *Informatiu Arxiu*, 6 (Reus, 2003), p. 8. Reproduït a *Patrimoni en perill*, p. 67.

204 MASSÓ, Jaume. «En record de Pere Rius...», p. 243-248.

205 *Diari de Reus*, 24/11/1936. Transcrit a MASSÓ, Jaume. «Sobre el salvament dels arxius...».

El salvament de la documentació comportà l'ingrés d'alguns fons i fins de biblioteques privades, com el fons de Ferran Miró o bé la biblioteca Mayner i la Gay. També ingressà el fons documental de Vallfogona de Riucorb, quan un regidor d'aquesta vila, anomenat Tudó, per tal d'assegurar-se'n la seva conservació, el juny de 1937 el donà –inventariat– a l'Ajuntament de Reus.²⁰⁶

EL RETORN DE L'ARXIU AL PALAU MUNICIPAL

Al principi de la guerra, l'Arxiu Municipal –amb l'excepció, com hem vist, de la part històrica– continuava instal·lat als baixos de l'hospital, on hi fou fins a l'agost del 1937 quan, a la darrera del mes, s'inicià el retorn al Palau Municipal.

El trasllat, en aquell moment, respongué a necessitats administratives, però també a una raó derivada de la guerra: a principis d'agost el cos de bombers s'oferí a fer les reparacions dels cotxes del Consell Municipal i, per aquest motiu, demanà d'habilitar com a taller i garatge les dependències que fins llavors ocupava l'Arxiu, la qual cosa fou aprovada el 10 d'agost.²⁰⁷

El trasllat, però, no es féu immediatament, sinó que l'ordre no es donà fins a dues setmanes més tard, el 27 d'agost. Fou una ordre directa de l'alcalde a l'arxiver, obviant que l'Arxiu depenia de la Conselleria de Cultura:²⁰⁸ «Essent necessari el trasllat de l'Arxiu Municipal a l'edifici del Palau Municipal, us faig comunicació de dita necessitat per a què disposeu lo que calgui a l'objecte de que es porti a efecte amb la major rapidesa possible. Visque molts anys per al bé de la República i de la causa antifeixista. Reus, 27 d'agost del 1937. L'Alcalde-President.»

El trasllat es féu efectiu amb gran celeritat, ja que s'inicià només tres dies després, el 30 d'agost, la qual cosa sorprengué el conseller de Cultura, que el dia 31 protestà a l'alcalde: «Mou-me apropar-me al Consell de Govern, l'haver-me sorprès que ahir i durant tot el dia d'avui, s'hagi efectuat el trasllat del material de l'Arxiu Municipal sense que el que sotasigna com a conseller que té assignada la seva catalogació n'hagi tingut esment de cap mena, per part de qui ho hagi disposat.

Interessa al sotasignant, simplement, aclarir la posició oficial que li correspon i la situació en què ha de continuar d'avui endavant l'Arxiu en correspondència amb la Conselleria de Cultura.»

El tema va sortir a la sessió de la Comissió Permanent d'aquell mateix dia, en la qual l'alcalde ho justificà amb l'acord pres per la Comissió unes setmanes abans.²⁰⁹

Llavors, però, es trobaren amb un greu problema de capacitat. La documentació a traslladar no cabia a les noves dependències del Palau Municipal i això obligà a fer-ne una tria entre els documents que s'estimaven «útils» (els que tenien valor administratiu) dels que es consideraven «inútils» (amb valor històric), així com separar-ne la Biblioteca

206 AMR, Carpeta Vària, 1937-1939, p.s.

207 AMR, Acta Comissió Permanent, 10/08/1937; Acta Comissió de Serveis Públics, 09/08/1937.

208 AMR, Minutes, 1937, p.s.

209 AMR, Acta Comissió Permanent, 31/08/1937.

i l'Hemeroteca. El conseller de Cultura, el 7 de setembre, atès que «la majoria del material que s'estima útil es troba ja al nou departament destinat a Arxiu en el Palau Municipal, local que, donat el nombre de material a arxivar es considera insuficient», proposà executar el següent pla:

«1r. Formar del nostre Arxiu dues seccions, que comprendrien una d'elles els documents històrics, i l'altra els documents de caràcter administratiu que han d'estar a l'abast de les oficines de Secretaria.

2n. Els llibres de caràcter literari, procedents de la projectada Biblioteca Municipal, i dipositats a l'Arxiu, no han de formar part de les esmentades seccions, procurant donar-los-hi aplicació adequada, tal com iniciar una Biblioteca pública, o a fomentar-se alguna d'existent.

3r. Per tal de fer la selecció acuradament, encarregar-ho a una persona entesa en la matèria, que la Generalitat trametrà sense cap despesa per part de l'Ajuntament, fins a la completa ordenació i separació dels documents inútils.

4rt. La tasca de la instal·lació i catalogació, quedaria simplificada dotant a la nova Sala-Arxiu d'una divisòria central d'armaris o prestatges, amb el sentit de la seva major llargada, que permetria encabir-hi el major nombre de documents i la fàcil consulta [...]»

El Consell discutí la proposta i acordà deixar-la, de moment, sobre la taula, en espera de les gestions que el conseller de Cultura havia de fer prop del comissari de Museus i Arxius de la Generalitat, Pere Rius; del director del Museu, Salvador Vilaseca, i del cronista arxiver, Ramon Pallejà. D'aquestes gestions, el 14 de setembre en sortí un projecte més definit, d'acord amb l'opinió de Salvador Vilaseca:

«1r. grup: Històric. a) Història de la ciutat, b) Escrivania comuna i c) Notarial.

2n. grup: Administratiu. a) El més remot fins el segle XVIII, i b) D'aquest segle fins els nostres dies.

3r. grup: Literari.

4t. grup: Hemeroteca.

Aquests grups podrien emplaçar-se de la següent manera:

L'històric podria radicar al Castell del Cambrer.

L'administratiu, a les Cases Consistorials.

El Literari, en dipòsit o definitivament a l'Escola del Treball.

L'Hemeroteca, provisionalment al Museu Municipal.»

Quant a les tasques de classificació, Salvador Vilaseca proposà contractar una persona que fos una «doctoranda en Ciències Històriques». Malgrat que el document no ho concreti, Vilaseca molt probablement estava pensant en Lluïsa Òdena.

Llavors, els materials amb valor històric es quedaren de moment a l'hospital, on un mes després encara es treballava en la seva ordenació, segons recollí la premsa, que el 2 d'octubre publicava:²¹⁰ «Per personal adient s'estant efectuant els treballs de

classificació del material que encara existeix als baixos de l'hospital, on hi havia instal·lat l'Arxiu Municipal, el qual ja ha estat traslladat al nou edifici de l'Ajuntament.»

D'aquests materials, la documentació històrica i l'hemeroteca es devien traslladar a la casa Gay, mentre que, pel que fa a la biblioteca, l'Ajuntament, el 12 d'octubre, decidí deixar-la en dipòsit a l'Escola del Treball:²¹¹ «[...] les obres de la part literària del total de l'Arxiu (entenent-se com a tals, les obres impreses no especialitzades ni catalogables, en cap dels extrems de reorganització de l'Arxiu), siguin traspassades a les estanteries de l'Escola de Treball en caràcter de dipòsit, previ inventari, podent usar-les l'esmentada entitat fins que a judici de la Corporació Municipal, en virtut de qualsevulla necessitat o reforma, es cregui de pertinent retirar-les [...].»

Tots aquests trasllats possibilitaren que, després, l'espai que ocupava l'Arxiu servís per a ampliar el dels bombers, tal com cap a final d'any recollia la premsa local:²¹² «El Quarteret de Bombers ha ampliat els seus ja espaiosos locals amb un de nou, el qual, situat a la part posterior del Quarteret, servirà per a reparar-hi els vehicles a motor destinats a l'extinció d'incendis i auxiliars.»

ELS BOMBARDEIGS I LA DESTRUCCIÓ DOCUMENTAL

Reus era un nucli de producció industrial amb fàbriques dedicades al material de guerra. Era també un centre de comunicacions important i disposava d'instal·lacions militars. D'aquí que els bombardeigs de l'enemic sobre la ciutat no es fessin esperar gaire. Les primeres bombes caigueren al camp d'aviació el dia 9 d'abril de 1937, però, a partir del 24 d'agost, els bombardeigs ja afectaren la ciutat, començant per la zona de l'estació del Nord. El quart bombardeig, el 17 de setembre, fou el primer que impactà profundament a la ciutat: les bombes la travessaren de punta a punta, provocant les primeres víctimes mortals.

El bombardeig més tràgic, quant al nombre de víctimes mortals, però, és el que es produí el migdia del 21 de gener de 1938. Una bomba caigué a la boca d'un refugi just al moment que era plena de gent que s'apressava a amagar-s'hi. Hi hagué altres bombardeigs, amb uns resultats igualment terribles. Només tres dies després de l'esmentat, el 24 de gener, fou un dia especialment negre, amb dos bombardeigs: en el primer, a quarts de vuit del matí, les bombes caigueren entre el camí de l'Aleixar i el carrer de Castellvell, i el segon es produí al migdia, ambdós amb moltes víctimes. Precisament, fou durant el primer bombardeig quan una bomba destruï la casa Gay.²¹³

211 AMR, Acta Comissió Permanent, 12/10/1937.

212 *Diari de Reus*, 24/12/1937.

213 GORT, Ezequiel; PALOMAR, Salvador. «Plegar els morts amb pales. Els bombardeigs del 21 i 24 de gener de 1938 sobre Reus», dins *Butlletí informatiu de l'Arxiu Municipal*, 15; SERRA, Miquel. *Bombes feixistes damunt Reus* (Reus, 1994), p. 33-39; GORT, Ezequiel; PALOMAR, Salvador. *Viure sota les bombes. Els bombardeigs a Reus 1937-1939* (Reus, 2010), p. 57-70; MASSÓ, Jaume. «El Museu de Reus bombardejat»

Bona part del treball de recuperació que s'havia portat a terme, doncs, se n'anà en orri en perdre's o malmetre's una part important dels fons del Museu i en sortir també prou perjudicats els fons de l'Arxiu.

Precisament aleshores, en prevenció del perill, s'estava preparant el trasllat d'aquests materials a un lloc segur, fora de la ciutat. La Generalitat, que primer havia proposat com a línies d'actuació la concentració patrimonial a les capitals de comarca, després establí dos grans dipòsits-refugi per a la documentació, situats a Poblet i a Viladrau.

Poblet, sota la custòdia d'Eduard Toda, havia d'acollir la documentació dels llocs del Camp de Tarragona.²¹⁴ El mes de novembre de 1937, la Selva el Camp ja la hi portà. En canvi, Reus esperà una mica més i sembla que s'havia d'iniciar el trasllat cap a la darrereria de gener de 1938, segons mostra una lletra del cap de la Secció d'Arxius de la Generalitat, Agustí Duran, dirigida a Salvador Vilaseca i datada el 27 de gener:²¹⁵

«Després de la vostra lletra del dia 3 vaig parlar telefònicament amb l'amic Pere Rius i vam convenir el dia que de Poblet estant haurien d'anar a Reus a recollir les caixes que contenen una part dels arxius. Vaig intentar de comunicar per telèfon amb el Sr. Toda però la línia no tenia servei; vaig escriure-li immediatament i suposo que l'operació de trasllat deu haver-se fet o s'està fent. Notícies directes no en tinc, però sembla que aquesta qüestió està encarrilada [...]. Ara el que cal que ens preocupi és la salvació dels arxius i llur acondicionament [sic] per a què no s'hi produeixin barreges.»

El trasllat, doncs, se suposa que s'havia de fer aquells dies, però no s'hi fou a temps. Mentre redactava la lletra, Agustí Duran pogué parlar amb Eduard Toda i això el féu afegir un darrer paràgraf: «Acabo de parlar amb el Sr. Toda. Diu que havia suspès el viatge del camió a Reus per causa de les desgràcies que hi havien ocorregut, però que es posarà d'acord telefònicament amb l'Ajuntament i amb l'amic Pere Rius per fer-lo com més aviat millor.»

Hom hagué de procurar salvar el què restava del patrimoni, davant el perill de noves destrosses, ja que els bombardeigs eren freqüents. A partir del mes de febrer de 1938, la majoria dels fons del Museu i de l'Arxiu es tragué, i bona part anà a parar a Vilaplana, sota la custòdia de Pere Rius. Pel que fa a la documentació –en concret, almenys, la referent a l'església prioral de Sant Pere i la de la confraria de la Sang–, sembla que primer es portà a Vilaplana per passar-la més endavant a Poblet, on també s'envià la documentació notarial.

En aquest cas, el trasllat es pogué fer a temps, salvant així el fons, ja que en un altre bombardeig es perdé la casa que fins llavors l'havia acollit, situada a la plaça de la Farinera.

²¹⁴ Segons l'informe d'Eduard Toda fet el 1939, Poblet acollí la documentació de Reus, Tortosa, la Selva del Camp, Verdú, Anglesola, Vilagrassa, Vinaixa, Santes Creus i Vallfogona, així com la biblioteca municipal de Tortosa i dues de religioses, de la Selva del Camp i de l'Espluga de Francolí (CLIMENT, Luis. *Rojos en Tarragona y su provincia*, p. 178).

²¹⁵ IMMR, Fons Salvador Vilaseca, p.s. Reproduïda íntegrament a MASSÓ, Jaume. «Sobre el salvament dels arxius...», p. 11.

Els bombardeigs continuaven implacables i el 31 de juliol una altra bomba impactà sobre la casa Gay:²¹⁶ «Una bomba incendiària al pati de l'interior de l'edifici on hi ha instal·lat el Museu Municipal en el carrer Prat de la Riba, casa coneguda per "Casa Borràs Gay". Els desperfectes ocasionats no són de molta consideració per quant l'edifici ja tenia part enrunada de resultes d'anteriors bombardeigs. Solament hi ha hagut un incendi a un cobert proper a la façana del carrer de Sant Pau.»

Tot això féu que el 5 de setembre de 1938 la Comissió de Cultura, «Atès que l'Arxiu Municipal corre perill al punt en que està instal·lat pels bombardeigs de l'aviació facciosa», proposà posar la documentació «en lloc segur o lo més segur possible». Uns dies després, el 16, per lletra, es demanava a Pere Rius que, en anar a Reus –era a Vilaplana–, passés a veure al conseller de Cultura per comentar el trasllat a lloc segur de l'aparell de raigs X de l'Hospital i «alguna cosa d'importància artística del nostre també Arxiu Municipal». Devia ser llavors quan es decidí el trasllat de la documentació històrica –o almenys del que quedava a Reus– a Poblet. O, si més no, el 30 de setembre, segons diu Agustí Duran, s'hi portaren dos-cents trenta-vuit paquets que contenien, diu, la part antiga de l'Arxiu.²¹⁷

Més endavant, el 19 octubre de 1938, el conseller de Cultura, Antoni Llauredó, demanà a Eduard Toda que s'encarregués de guardar a Poblet més documentació de Reus:²¹⁸ «[...] guiat per aquest patriotisme que parlàvem, li prego que volgués destinar-nos un lloc en aquest monestir per tal de guardar-hi algunes caixes més de documental del nostre Arxiu Municipal, en part ja evacuat i tramès, per a lliurar-lo de la possible destrucció, i per mentre duri el perill encara no desaparegut per les agressions contra la nostra ciutat [...]»

En total, i sense comptar la documentació notarial, Reus devia portar a Poblet uns cent quaranta-un metres lineals de documentació, a més de tres mil cinc-cents pergamins.²¹⁹

L'ARXIU HISTÒRIC I EL CASTELL

A l'hora de crear noves infraestructures culturals, hom pensà en l'edifici que restava de l'antic castell, ja fos com a biblioteca o bé com a arxiu. La primera notícia que es coneix és un article que publicà el *Diari de Reus* el 21 de febrer de 1937, sobre la urbanització de l'entorn de l'església de Sant Pere i la plaça del Castell:²²⁰

216 AMR, «Servei d'Incendis i Salvament, 1938-1939», f.s.

217 DURAN, Agustí. «Els arxius documentals de Catalunya durant la guerra dels anys 1936-1939», dins *Barcelona i la seva història*, vol. III (Barcelona, 1975), p. 633-634.

218 AMR, Lligall «Museu i Arxiu», p.s.

219 ZAMORA, Jaume E. «El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)», dins *Lligall*, 16 (Barcelona, 2000), p. 135.

220 U.V.A., «Suggerències. D'urbanització. Entorns de l'ex-església de Sant Pere», dins *Diari de Reus*, 21/02/1937.

«A les sales gòtiques de les restes del castell s'hi podria instal·lar la Biblioteca Popular que la Generalitat anys i anys que ens té concedida i no es fa. Junt amb la Biblioteca –les sales gòtiques són dues– s'hi podria instal·lar l'Arxiu Municipal històric de la ciutat. Si es volgués també es podria donar a la Biblioteca popular un caràcter revolucionari o una especialització social tal com escau als temps que vivim. Cap altra instal·lació més bella podria ésser trobada per a la Biblioteca Pública que Reus necessita.»

De fet, la idea d'aprofitar el vell edifici per a fer-hi l'Arxiu venia de lluny.²²¹ En aquest moment, sembla que l'Ajuntament cridà Jeroni Martorell per tal de restaurar-lo seguint el seu projecte. D'aquesta qüestió, en parlà la Comissió Permanent el 2 de setembre,²²² i poc després, el 14 del mateix mes, el conseller de Cultura presentava la proposta d'organització de l'Arxiu feta per Salvador Vilaseca i que recollia explícitament el castell com a seu del nou Arxiu Històric.

Hi hagué en aquests mesos alguns contactes entre Salvador Vilaseca i el cap de la Secció d'Arxius de la Generalitat, Agustí Duran, en ordre a la creació d'un Arxiu històric a Reus, a semblança d'altres de creats en algunes poblacions de Catalunya, a cura de la Generalitat.

El 19 de novembre, Duran li envià un esborrany del document de petició²²³ que Vilaseca devia tramitar i que, a la darrereria de gener de 1938, l'Ajuntament encara no havia aprovat, i probablement no ho arribà a fer perquè, després de les destrosses ocasionades pel bombardeig, les prioritats foren unes altres. Per això, pel que feia a l'edifici del Castell com a seu del nou Arxiu, a la darrereria de gener de 1938, Duran deia a Vilaseca que «la qüestió de l'edifici és millor deixar-la resolta, però no té pressa».

Vilaseca també procurà que Lluïsa Òdena entrés a la Secció d'Arxius de la Generalitat i en fos l'arxivera a Reus, cosa que, en no fer-se l'Arxiu, no fou possible.²²⁴ Ara bé, és probable que al llarg de 1938 se li encarreguessin treballs concrets amb la documentació reusenca. Deia Duran a Vilaseca, el 27 de gener de 1938, que

«Respecte de la Srta. Òdena, tal com us deia en alguna conversa anterior, jo hauria preferit que prèviament l'Ajuntament hagués pres algun acord concret sobre l'Arxiu Històric en el sentit de l'esborrall que us vaig fer a mans o en altre de similar. De totes maneres mirarem d'arreglar la situació d'aquesta Srta. en la millor forma que podrem. Us prego que li digueu que m'escrigui donant-me noms, edat, domicili, estudis fets, etc., i al mateix temps que obri a nom seu una llibreta a la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis (no a la Caixa d'Estalvis de la Generalitat) per a què hi poguem fer les imposicions sense necessitat de girs ni recaders. És així com ho fem per tot. I que m'envii

221 Jeroni Martorell presentà a Reus, el 5 de maig de 1922, un projecte de restauració del castell i urbanització de l'entorn. Ja llavors es feia notar que «Cal advertir que'l Castell un cop reedificat, podria servir per a arxiu o per qualsevol altre servei municipal». ANÒNIM. «La restauració del castell del Cambrer», dins *Revista del Centre de Lectura*, 74 (Reus, 1923), p. 47.

222 AMR, Acta Comissió Permanent, 02/11/1937.

223 Reproduït íntegrament a MASSÓ, Jaume. «Sobre el salvament dels arxius reusencs durant la Guerra Civil», dins *Informatiu Arxiu*, 3 (Reus, 2003), p. 10.

224 Lluïsa Òdena no figura en la relació del personal de la secció d'Arxius de la Generalitat el 1938 que publica Zamora (ZAMORA, Jaume E. *Op. cit.*, p. 123).

el n. de llibreta que li hagin donat. D'aquesta manera podré veure d'encarregar-li un treball concret amb relació als Arxius que hauran quedat a Reus.»

L'Arxiu, al Castell, doncs, aleshores no s'hi féu, però sí que en restà la idea i, al final, fou possible després d'una quarantena llarga d'anys més tard i s'hi inaugurà el 1986.

L'OCUPACIÓ DE LA CIUTAT I L'AJUNTAMENT

Reus fou ocupada el migdia del 15 de gener de 1939 i l'endemà, dia 16, es nomenà l'alcalde accidental i la primera comissió gestora. Les noves autoritats, el 17 de gener, demanaren un informe als diferents departaments de l'Ajuntament per tal de conèixer la situació en què es trobaven. Això permeté saber que d'Intervenció s'havien tret els llibres de comptabilitat i altres documents dels anys de la guerra, així com també algunes màquines d'escriure i utilatge d'escriptori. Quant al personal del departament, havia marxat l'interventor, un auxiliar, un ordenança i un cobrador.²²⁵

L'endemà, el 18, el dipositari municipal, Jaume Fort, presentà un informe més detallat dels documents que faltaven:²²⁶ «Todos los libros de contabilidad, documentos de ingresos y pagos, así como sus comprobantes correspondientes a los años 1937, 1938 y 1939, por orden del Alcalde Ramiro Ortega, fueron entregados al Interventor Sr. Rovira, durante los días 12 y 13 de Enero al marchar el Interventor el día 13, se llevó consigo la indicada documentación, libros y comprobantes, juntamente con los de Intervención y Secretaría.»

També s'emportà, segons diu més endavant, el «llibre del Comitè Antifascista», així com les carpetes de valors i la totalitat de les existències en metàl·lic de caixa. Això sí, després que l'alcalde manés pagar el cinquanta per cent del sou a tots els treballadors de l'Ajuntament. En canvi, en altres departaments no faltava cap paper ni cap objecte, com ara les Brigades, on només trobaren a faltar part del personal: vuit, «por encontrarse a filas con los rojos», i tres més, que havien marxat el dia 14.²²⁷ Emportar-se els llibres, els diners i alguns estris d'oficina estava justificat perquè, després de passar per Vilafranca, l'Ajuntament instal·là una seu provisional a Barcelona on, evidentment, necessitava els estris d'oficina i la documentació bàsica per funcionar.

Diu el nou alcalde, José Ramón de Amézaga, el 8 de març, en una carta tramesa al jutge instructor militar, que també faltaven els llibres d'actes i la documentació dels bombers. A més, acusava l'anterior Ajuntament d'haver pres els diners en metàl·lic, els valors, estris d'oficina, tot el material del servei d'incendis i fins el material quirúrgic de l'hospital.²²⁸ Igualment, el 13 de març s'excusaren de presentar la documentació que se'ls requeria per a la confecció del padró de vehicles davant l'administrador de rendes

225 AMR, Correspondència, 1939.

226 AMR, Lligall Secretaria «anteriors a 1954», exp. s.n.

227 AMR, Correspondència, 1939.

228 AMR, Lligall Secretaria «anteriors a 1954», exp. s.n.

de la província «por cuanto en su huida los llamados Consejeros Rojos se llevaron consigo la totalidad de documentación desde 1936 a 1938 inclusive».²²⁹

Les noves autoritats, però, no trobaren la caixa buida: hi havia, a més d'unes accions de poc valor, diversos objectes de culte que s'hi havien guardat, com calzes, copons o patenes, així com objectes de caràcter particular.

L'ESPOLIACIÓ DOCUMENTAL

Acompanyaven les columnes d'ocupació, les de «Orden y Policía», amb la missió de controlar l'ordre públic i de reorganitzar els serveis i les institucions als llocs ocupats. També hi anaven els membres de la D.E.R.D. (Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos), per tal de recollir –mercès a escorcolls i confiscacions sistemàtiques– tots els documents possibles que poguessin servir per a incriminar els ciutadans com a contraris al nou règim. A Reus hi eren, almenys, el 20 de gener, on es trobaren els tres equips d'escorcoll que actuaven a Catalunya.²³⁰

Potser relacionat amb aquests escorcolls, ja que entraven a registrar totes les entitats, fossin polítiques o culturals, és un llistat que féu la comandància militar de Reus el 2 de febrer de totes les societats i institucions de la ciutat durant la guerra, amb indicació del nom, l'adreça i l'activitat de cadascuna.²³¹

Quant a altres llocs de la comarca, aviat es dictaren normes encaminades al control del patrimoni documental, bibliogràfic i arqueològic. El 3 de febrer, el comandant militar de Reus, seguint les normes dictades per la superioritat, envià una circular als municipis ordenant als alcaldes que, en el cas de faltar els titulars legítims, s'havien de confiscar tots els arxius, museus i col·leccions d'objectes arqueològics, tant públics com privats, fins que la superioritat ordenés una altra cosa. Se'ls ordenava d'impedir treure tota classe de llibres, lligalls, papers o altres objectes i tenir-los en lloc segur, i, en cas de no poder-ne garantir la seguretat, calia traslladar-los a la capital de la província.²³²

Per la seva banda, més endavant, el 25 de febrer, el *delegado nacional* de la D.E.R.D., Marcelino de Ulibarri, trameté una circular des de Barcelona per la qual ordenava als alcaldes la recollida de la documentació generada durant la guerra i posar-la a disposició de les noves autoritats de l'Estat:²³³ «que se tomen por Vd. rigurosas medidas para que sea recogida, convenientemente guardada y puesta a mi disposición toda la documentación abandonada por el enemigo al desalojar esa plaza».

En un termini de quinze dies els alcaldes havien de trametre una relació signada i segellada de tota la documentació recollida. I perquè no hi hagués dubte sobre quins

229 AMR, Lligall «Asuntos varios correspondientes a los tres primeros años de la liberación», p.s.

230 CRUANYES, Josep. «L'espoliació del patrimoni documental...», dins *Lligall*, 19 (Barcelona, 2002), p. 46-47.

231 AMR, Lligall «Comandància militar», p.s. Al llistat, però, també hi apareixen les entitats del moment, com ara Falange, amb seu a la plaça de Prim.

232 ARXIU MUNICIPAL DE CAMBRILS [AMCAM], Lligall «Correspondència» 1939, p.s. A Cambrils arribà al 6 de febrer.

233 AMCAM, Lligall «Correspondència» 1939, p.s. A Cambrils la circular arribà al 4 de març. Vegeu CRUANYES, Josep. *Op. cit.*, p. 54.

papers calia recollir, ho especificava: «Se entiende por documentación a recoger y custodiar, toda la producida por el enemigo en su más amplia acepción, de interés militar, judicial, político, social, propaganda, información, etc., etc., y también aquella otra de particulares, que extraviada o desconocida, esta Delegación se impone la tarea de restituir.»

A Reus, el juny de 1939, la policia governativa retirà de l'ajuntament les actes dels plens de 1938, juntament amb altres documents municipals que, després, foren reclamats per l'Ajuntament, sense èxit. Més tard, el març de 1941 era el mateix Ajuntament qui, seguint ordres superiors, enviava un paquet amb les actes de 1936, 1937 i algunes de 1938 que havien restat després de l'anterior espoli. Una nota d'alcaldia del 13 de març de 1941 en dóna prou detall:²³⁴

«El presente paquete contiene las actas de las sesiones adoptadas por el Ayuntamiento que se constituyó en el período rojo. Figuran las actas del año 1936, 1937 y algunas del 1938. Las de este año no están todas aquí, debido a que las mismas junto con otra documentación fueron retiradas de las Oficinas Municipales por la Policía Gubernativa en méritos de órdenes superiores, en el mes de Junio de 1939. Se hicieron gestiones para recuperarlas, pero no dieron resultado, debido a que tales documentos se trasladaron de momento al Gobierno Civil de Tarragona, y de dicho Centro fueron remitidos a Madrid.»

També es recollí la premsa local que, com molta altra documentació, avui continua retinguda al dipòsit documental de Salamanca. D'aquest conjunt de diaris, a Reus avui només en disposem d'una còpia en microfilm.

Un altre fons que sortí de la ciutat, per bé que en aquest cas no era de procedència municipal, sinó militar –malgrat que el document de tramesa fos signat pel secretari de l'Ajuntament en nom de l'alcalde–, fou el 25 d'agost de 1942, quan sortiren en tren, cap a Madrid, nou «bultos», amb un total de vuit-cents cinquanta-vuit quilos de «documentación varia» procedents del camp de concentració de Reus.²³⁵

La documentació sobre els presoners anà a parar a l'Archivo General de Depuraciones, al Depósito de Concentración «Miguel de Unamuno». El fons arribà a Madrid, o almenys en fou signada l'acta de recepció, el 19 de novembre de 1942. Actualment, aquesta documentació es conserva a l'Archivo General Militar de Guadalajara, conjuntament amb la de la resta de la dels camps de concentració de l'Estat.

LA REPRESÀLIA. L'ARXIU SENSE ARXIVER

A banda, una conseqüència gairebé immediata per a l'Arxiu en els primers temps del nou règim fou la de quedar-se sense arxiver. El 17 de febrer, l'inspector cap de la Jefatura del Servicio Nacional de Seguridad, Inspección de Investigación y Vigilancia de Reus, envià un ofici a l'alcalde informant-lo que li havien empresonat l'arxiver: «Tengo el

234 AMR, Minutes, 1941.

235 AMR, Transports militars, 1939, p.s.

honor de poner en conocimiento de V.E. que en el día de ayer y por personal de esta Comisaría, fué detenido el archivero bibliotecario del Excmo. Ayuntamiento, RAMÓN PALLEJÁ VENDRELL, el que ha sido ingresado en la cárcel de esta localidad, a disposición del Ilmo. Sr. Auditor de Guerra Delegado de Tarragona, en virtud de diligencia instruida por sus actividades político-sociales contrarias al Nuevo Régimen.»

L'arxiver, Ramon Pallejà Vendrell, el 1939, tenia setanta-cinc anys d'edat, la qual cosa, però, no li estalvià de ser detingut a causa dels seus ideals democràtics i el 16 de febrer de 1939 ingressà a la presó. Uns dies més tard, el 24 de febrer, passà a dependre del jutjat militar núm. 2 i tres setmanes més tard, el 15 de març, fou traslladat a la presó de Tarragona.

Poc després, el 27 de març, passà per un consell de guerra que el condemnà a reclusió perpètua, condemna que li fou ratificada un més després, el 25 d'abril. Per a complir-la, el 12 de maig se'l traslladà a la presó de Sant Miquel dels Reis, a València, on passà uns anys. Sortosament, veié reduïda la pena quan, el 12 de setembre de 1942 se li commutà la reclusió perpètua per dotze anys de presó, els quals tampoc no arribà a complir, ja que el 17 de juny de 1943 sortí en presó atenuada.²³⁶

També Pere Rius Gatell, com tants d'altres, hagué de passar pel mal tràngol dels tribunals polítics. El que fou conservador del Museu Municipal i que, com hem vist, durant la guerra actuà com a comissari de Museus i Arxius de la Generalitat, al final de la guerra marxà a l'exili, però tornà el 1942 i fou detingut a Barcelona. Se l'acusà de ser un «elemento rojo que actuó como patrullero durante la dominación marxista» i també d'haver robat lingots d'or del Museu. Unes acusacions que, com aleshores era habitual, no tenien cap fonament. Rius encara se'n pogué sortir prou bé, però mai més no pogué recuperar el seu càrrec al Museu.²³⁷

EL RETORN DELS FONDS I L'ORGANITZACIÓ DE L'ARXIU

La documentació que sortí de Reus per a salvar-la del perill dels bombardeigs anà primer, en part, a Vilaplana i després majoritàriament a Poblet, des d'on cap al final de la guerra començà a sortir cap al monestir de Pedralbes. Quan Poblet fou ocupat, la documentació municipal de Reus encara hi era, així com la parroquial. A Pedralbes sembla que només hi havia anat la notarial. Altrament, alguns documents del fons històric s'empaquetaren conjuntament amb els fons del Museu i sortiren cap a Bescanó i Darnius.

La Comissió Gestora Provisional des dels primers temps s'interessà pel retorn dels fons de l'Arxiu i del Museu de la ciutat. Així, el 14 de febrer de 1939 envià la petició a Burgos, al Jefe Servicio Recuperación Artística, i tres dies més tard, el 17, l'alcalde demanava al comandant militar de Reus un salconduit a favor d'Enric Aguadé –i

236 RECASENS, Josep. *La repressió franquista a la ciutat de Reus (1939-1950)* (Reus, 2003), p. 242. Tanmateix, segons publica Olesti, Ramon Pallejà deuria haver mort a la presó de València el 1939 (OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. II, p. 507).

237 MASSÓ, Jaume. *Patrimoni en perill*, p. 247-248.

l'endemà un altre a favor de Josep Simó– per tal que pogués anar a les províncies de Barcelona i Girona a recuperar el material del Museu (i també el del servei d'incendis). Poc després, el 23 de març, Venanci Bonet anà a Vilaplana a recollir els objectes del Museu que hi restaven.²³⁸

Quant a la recuperació de la documentació, la nova Junta del Patronat del Museu Municipal, el 25 de febrer, aprovà «pedir a D. Luis Plandiura, como presidente de aquel Patronato [de Poblet], día y hora para poder entrevistarnos en Poblet con el fin de recuperarlos».²³⁹

Aquesta documentació –tant la municipal com la parroquial– pogué tornar aviat. Però no la que romania a Pedralbes, convertit llavors en dipòsit del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional.

A l'octubre s'hi recollí una caixa amb diversa documentació històrica, procedent del fons del Museu dipositat durant la guerra a Darnius, aleshores a Pedralbes. Se'n conserva l'autorització per a recollir-la, signada pel president de la Junta de Museus de Reus, Enric Aguadé, el 18 d'octubre:²⁴⁰

«Autorizo al portador de la presente Venancio Bonet y Huguet, para que en nombre de esta Junta se haga cargo de la caja A1 RES de este Museo, que se halla depositada en el Monasterio de Pedralbes de Barcelona. Dicha caja contiene: 'Libro de la Cadena', borradores y extractos del mismo; 'Libro Verde de Privilegios'; otro 'Libro de Privilegios'; Misal Gótico; tres libros de cuentas del Concejo Municipal, siglo XIV; 'Ordinaciones de Cofradías': un legajo de pergaminos; título de Ciudadano Honrado a favor de Sebastián Torroja; Tablilla de Privilegios; otros pergaminos y dos cajitas con sellos de cera.»

Però restava la documentació notarial, que demanà el 24 de novembre Salvador Vilaseca, en qualitat de director del Museu Municipal. La resposta, en aquest cas, fou negativa:²⁴¹

«De las "Instrucciones para la devolución de Archivos y documentos" dictadas por el Ministerio de Educación Nacional, en 10 agosto 1939: "No podrá ser objeto de devolución: los Archivos de protocolos, para cumplir el Decreto de 12 de Enero de 1939, y los documentos respecto de los cuales se adquiriera la seguridad de proceder de Archivos del Estado." Por ello, permanecen en este Depósito de Pedralbes los Archivos de protocolos de Reus, toda vez que son en absoluto anteriores a 1840, a partir de cuya fecha, quedaron en la notaría, sin recoger.»

Aquesta documentació, uns anys després, féu cap a l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona, on encara és dipositada. Mentre, pel que fa a la posterior a 1830, passà als baixos del Jutjat, en males condicions.

238 AMR, Minutes, 1939, p.s. Les caixes del Museu, que eren a Darnius, es portaren primer a Pedralbes, d'on sortiren l'1 de juny i el dia 3 se n'inventarià el contingut a Reus (IMMR).

239 MASSÓ, Jaume. *Patrimoni en perill*, p. 78.

240 Arxiu IMMR.

241 Arxiu IMMR. També MASSÓ, Jaume. *Patrimoni en perill*, p. 79.

Quant a l'Arxiu de Reus, aleshores no es pensà en cap moment de tornar a unificar els fons que guardava el Museu amb els de l'Arxiu Municipal, sinó que se seguí el criteri anterior, tal com ratificà el nou reglament de la Junta de Museus, aprovat pel Ple de l'Ajuntament el 4 d'agost de 1939, que incloïa la documentació històrica, segons definia a l'article primer:²⁴² «El Museo Municipal Prim-Rull acogerá en su seno todos cuantos documentos, materiales y escritos de interés histórico, artístico y arqueológico, puedan recogerse, principalmente en Reus y su comarca. Tendrá asimismo a su cargo el Archivo Histórico Municipal.»

El Museu –i, per tant, també l'Arxiu Històric Municipal– fou novament inaugurat el 30 de juny de 1940.

Quant a la resta de la documentació, continuà al Palau Municipal, on s'havia traslladat el 1937 des dels baixos de l'hospital, moment en què es començà a treballar en la seva instal·lació, però amb el trasbals de la guerra, el mes de març de 1939 sembla que hi havia un cert desordre i molta documentació per a instal·lar. A més, com hem vist, l'arxiver havia estat detingut i empresonat. La qüestió és que la Comissió Gestora Provisional en constatar-ho, el 23 de març, nomenà una tècnica interina per a la seva reordenació:²⁴³

«Acto seguido manifiesta el Sr. Aguadé que el Archivo Municipal está en muy malas condiciones, muy desordenados todos los documentos del mismo y gran parte del material que allí se trajo está aún para colocar en las estanterías. Por tal motivo cree es de gran conveniencia proceder a su organización. Como se trata de trabajos de carácter técnico, es preciso que los haga una persona competente. La Srta. María Figuerola, Bibliotecaria que era del Centro de Lectura, podría atender dicho servicio. Por ello pues, propone se acuerde encargar a la misma el trabajo de que se trata. La Comisión Gestora acuerda de conformidad.»

Uns dies més tard, el 31 de març, s'envià un comunicat a Maria Figuerola, en el qual se li feia saber que l'endemà mateix havia de prendre possessió del càrrec d'«encarregada» de l'Arxiu: «En cumplimiento de acuerdo adaptado por la Comisión Gestora Municipal de este Ayuntamiento, participo a Vd. haber sido nombrada con carácter interino, encargada del arreglo y catalogación del Archivo Municipal, de cuyo cargo deberá Vd. posesionarse el día de mañana 1º de Abril próximo. Dios guarde a Vd. muchos años. Reus 31 de Marzo de 1939. III Año Triunfal. El Alcalde.»

Per fer aquesta feina sembla que estigué sola almenys part del temps, ja que el 1939 l'Arxiu tampoc no disposà de personal; si més no, se sap que el desembre de 1939 la plaça d'auxiliar d'arxiu, així com la d'arxiver, era vacant.²⁴⁴ En algun moment disposà de

242 AMR, Capsa Expedients de Secretaria, d.n. 1.

243 AMR, Actes, 23/03/1939, f. 21v.

244 AMR, Lligall «Govern. Personal, 1926-1958», p.s.

l'ajut de les germanes Val i potser també de Consol Guàrdia, totes elles auxiliars interines.²⁴⁵

Figuerola dimití a finals de febrer de 1940 i al seu lloc, i amb caràcter interí, es nomenà auxiliar d'Arxiu Laura Val, que se la considerava coneixedora de l'Arxiu perquè en diverses ocasions havia ajudat Maria Figuerola.²⁴⁶ En algun moment també devia passar a l'Arxiu Consol Guàrdia, o, si més no, al juliol presentà la dimissió del càrrec que hi tenia a causa del seu estat de salut.²⁴⁷

Maria Figuerola es dedicà només a l'ordenació dels fons administratius, ja que la documentació històrica, guardada al Museu, la reordenà Lluïsa Òdena, que hi treballà, si més no, durant almenys el primer semestre de 1940, feina per la qual cobrà dues-centes cinquanta pessetes.²⁴⁸ Òdena era coneixedora dels fons històrics de la ciutat, atès que ja havia treballat a l'Arxiu abans i durant la guerra.

LA BIBLIOTECA MUNICIPAL

L'Ajuntament en aquesta època col·laborà en la formació d'algunes biblioteques, tot donant llibres, com ara a la biblioteca de la Creu Roja el novembre de 1940, o bé més endavant a la biblioteca de la Guàrdia Civil, per a l'Hogar del Guardia, a finals de novembre de 1942.²⁴⁹

També transformà la biblioteca del Centre de Lectura en Biblioteca Municipal, que fou inaugurada oficialment el 18 de juliol de 1942.²⁵⁰ Igualment, aquest any s'arrendà el Teatre Bartrina a l'Obra Sindical de Educación y Descanso. Al seu torn, aquest organisme es comprometé a fer una sèrie d'obres de millora al vestíbul del Centre i al teatre, però en cert moment deixà de pagar les mensualitats de l'arrendament del local, que cobrava l'Ajuntament i que no arribà a pagar mai.

La Biblioteca Municipal estigué a càrrec de dues bibliotecàries que, a més de la seva funció pròpia, hagueren de fer d'administratives i de portar-ne el control –segons les normes aprovades el mes d'octubre–, tant de la Biblioteca com dels seus usuaris, ja que havien de donar puntualment compte del moviment dels socis lectors.²⁵¹ El manteniment de la Biblioteca, però, aviat comportà una sèrie de problemes econòmics per a l'Ajuntament, de manera que a partir de 1944 hi hagué un control més estricte i, a més, hi destinà el que ingressaven en concepte de lloguer del Teatre Bartrina.²⁵²

245 Consol Guàrdia, Laura i Misericòrdia Val, entraren a l'Ajuntament el maig de 1939 com a «auxiliars de magisteri» ja que faltaven mestres per a cobrir les necessitats del moment, però totes tres, en un moment o altre, feren cap a l'Arxiu. AMR, Actes, 04/05/1939, f. 53r.

246 AMR, Actes, 29/02/1940, f. 47r.

247 AMR, Actes, 26/07/1940, 132r.

248 IMMR, Factures, 1940.

249 AMR, Actes, 22/11/1940, f. 204v; 27/11/1942, f. 237v.

250 AMR, Actes, 17/07/1942, f. 158r.

251 AMR, Actes, 02/10/1942, f. 202r.

252 AMR, Actes, 03/03/1944, f. 50v-51r.

La Biblioteca Municipal cessà automàticament quan el Centre de Lectura recuperà la personalitat jurídica, al 3 d'abril de 1948, que tingué la primera junta el 12 de maig següent. De la mateixa manera, amb el retorn del Teatre Bartrina al Centre, aquest any acabà l'arrendament de què gaudia Educación y Descanso.²⁵³

FRANCESC CUBELLS FLORENTÍ

El càrrec de cronista-arxiver es recuperà a finals de 1940 mercès al nomenament, el 28 de desembre de 1940, de Francesc Cubells com a «cronista de l'Ajuntament» amb caràcter interí. El nomenament no se li comunicà oficialment fins al 4 de gener de 1941, tot i que amb efectes de l'1 de gener.²⁵⁴

Francesc Cubells Florentí (Reus, 1881 - Tarragona, 1958), escriptor, a Reus havia estat professor i director de l'Escola de Comerç, professor de francès d'ensenyament mitjà, director d'alguns diaris locals, com *Las Circunstancias* i *Reus*, fundador i redactor d'algunes revistes, com *Germinal*, *Ars*, *El Comercial*, i col·laborador de diversos diaris, com *Diario de Reus*, *Avui*, *El Liberal* i *España Nueva*, entre altres publicacions.²⁵⁵

També havia tingut un càrrec anterior a l'Ajuntament, quan el 1911 fou dipositari municipal, càrrec del qual dimití el 1913. El 1916 passà a Tarragona, on, entre altres, dirigí la revista *Minerva*.

El novembre de 1939 proposà a l'Ajuntament de Reus la redacció d'una història dels anys de la guerra a la ciutat, cosa que li fou acceptada.²⁵⁶ El resultat fou el mecanoscrit, mai no publicat, que portà per títol *Reus bajo el dominio rojo*.²⁵⁷

Cubells fou cronista municipal interí des de l'1 de gener de 1941 fins al 31 de desembre de 1943, i més endavant ho tornà a ser, també interinament, des de l'1 de gener de 1950 fins al 31 de març de 1951.

Durant el seu temps, el 1943 –aprovat a proposta del regidor Juan Juderías, el 24 de desembre–, el fons arxivístic local féu un pas endavant en crear-se l'Arxiu fotogràfic per mitjà d'un contracte amb la casa «Niepce». Curiosament, però, la gestió d'aquest nou fons documental llavors no passà a l'Arxiu Municipal o bé a Arxiu Històric, a les mans de Francesc Cubells o bé de Salvador Vilaseca, i ni tan sols a les de la Regidoria de Cultura, sinó que restà «a las órdenes de la Oficina Técnica, quien cuidaría de ordenar los trabajos y poner la rotulación correspondiente de cada asunto, encuadrándolo por

253 AMR, Capsa «Expedients de Secretaria», d.n. 20.

254 AMR, Lligall «Govern. Personal, 1926-1958», p.s.

255 OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. I, p. 208-209. Vegeu també *Urbs*, 23/03/1958, p. 1-39.

256 AMR, Actes, 30/11/1939, f. 237v, i 21/12/1939, f. 271v-272r.

257 Però sí que se'n parlà al Ple de l'Ajuntament de la conveniència de la seva publicació. Al Ple del 8 de novembre de 1940 l'alcalde ho proposà «habiéndolo indicado por la Jefatura Provincial del Movimiento la conveniencia de que proceda a su impresión». Però no ho aprovaren, sinó que es determinà que passés a dictamen per la Comissió de Cultura (AMR, Actes, 08/11/1940, f. 197r). Probablement no ho publicaren perquè el seu contingut no s'ajustava ben bé a la visió oficial dels fets. Una còpia d'aquest original es conserva a l'AMR.

años», és a dir, a les mans de l'arquitecte municipal. El fotògraf cobraria per aquest treball 1.800 pessetes anuals.

LA PLAÇA D'AUXILIAR D'ARXIU

Durant la primera època de cronista, Francesc Cubells disposà, com a auxiliars d'arxiu, de les germanes Val. Quan prengué possessió del càrrec, ho era Laura Val Martín, i després de renunciar-hi aquesta, el 6 de febrer de 1942 (tot i que no el deixà fins al dia 10), fou substituïda, també amb caràcter interí, per la seva germana, Misericòrdia Val Martín, amb efectes a partir del dia 11 de febrer, la qual, com abans feia la seva germana, «prestaba ya servicios en el archivo como empleada temporera de este Ayuntamiento».²⁵⁸

Misericòrdia Val Martín presentà la dimissió, i li fou acceptada, el 2 d'octubre de 1946.²⁵⁹ La qüestió és que s'esperava que es produís la vacant, perquè un mes abans, el 4 de setembre, Anita Viciano Salvat demanà la plaça d'auxiliar d'arxiu «en el caso de que se produzca la vacante de la misma».²⁶⁰

En aquest moment hi hagué molt d'interès per a ocupar aquesta plaça, majoritàriament per dones. A mitjan setembre fou Maria Teresa Macaya Gauset qui demanà que «sea nombrada para ocupar una plaza en el Archivo Municipal»,²⁶¹ i una setmana més tard eren Carme Cabré Roigé i Conxita Guinjoan Figuerola, «solicitando sean nombradas para ocupar una plaza que ha de quedar vacante en el Archivo Municipal».²⁶² A la sessió de la Comissió de Govern del 2 d'octubre s'acceptà la dimissió de Misericòrdia Val i una setmana més tard demanava la «plaza vacante» Francesca Saladié Barberà.²⁶³ Seguiren al llarg del mes Maria Rosa Estalella Canals, Dolors Ortega Raulet, Pilar Llort Tous, demanant la plaça «actualmente vacante»,²⁶⁴ Maria Déu Pedrol,²⁶⁵ Joan Teixell Fornés, Montserrat Rosés Masdú,²⁶⁶ i finalment, ja al mes de novembre, ho sol·licità Àngel Herrero Bonet, funcionari del departament d'abastiments.²⁶⁷

Finalment, el 27 de novembre, atenent, segons paraules de l'alcalde, que «ya que está desatendido el servicio que se presta en el mismo», es nomenà nou auxiliar de l'Arxiu el funcionari Àngel Herrero.²⁶⁸ Malgrat les múltiples peticions, al final s'optà, doncs, per la promoció interna.

258 AMR, Actes, 06/02/1942, f. 19v-20r.

259 AMR, Actes, 02/10/1946, f. 224.

260 AMR, Actes, 04/09/1946, p. 206.

261 AMR, Actes, 18/09/1946, f. 215.

262 AMR, Actes, 24/09/1946, f. 219.

263 AMR, Actes, 07/10/1946, f. 231.

264 AMR, Actes, 16/10/1946, f. 237.

265 AMR, Actes, 23/10/1946, f. 247.

266 AMR, Actes, 31/10/1946, f. 254.

267 AMR, Actes, 06/11/1946, f. 260.

268 AMR, Actes, 27/11/1946, f. 277.

UN CÀRREC INÈDIT: EL DE «CONSERVADOR» DE L'ARXIU

A la fi del mes de juny de 1944 es jubilà el dipositari municipal, Jaume Fort Prats (1873-1955), qui en aquest moment demanà que se li concedís la plaça de «conservador» de l'Arxiu Municipal, una «plaza supernumeraria de conservador del Archivo y Biblioteca Municipal, para prestar servicio de catalogación de documentos y libros de dichas dependencias», la qual cosa li fou acceptada i a partir de llavors passà a l'Arxiu, a treballar a les ordres del tinent d'alcalde de Cultura.²⁶⁹

Escriptor i historiador local, a l'Ajuntament, Fort fou primer auxiliar de caixa i a partir del 1913, dipositari. El 1915 fundà el setmanari *El Heraldo de Reus* i després, el 1916, *El Heraldo de Cataluña*.²⁷⁰

El seu interès per la història local el portà a continuar –publicant-ho en forma de fascicles dins *El Heraldo de Reus*– els *Anales de Reus*, d'Andreu de Bofarull, entre altres obres, la majoria de les quals editades també en forma de fascicles dins *El Heraldo*. Féu, doncs, els *Anales de Reus desde 1860 a nuestros días*, que recollí en nou volums entre 1924 i 1932. Es tractava, bàsicament, d'una síntesi de les actes de l'Ajuntament d'aquest període, síntesi de les activitats de les entitats locals amb uns quants comentaris afegits ampliant alguns aspectes, biografies de reusencs i fotografies, tant de persones com de fets i vistes urbanes.

Com a escriptor periodístic, abans de fer *El Heraldo*, col·laborà, entre 1908 i 1914, a *Las Circunstancias*, i en els seus darrers temps, després de la guerra, publicà alguns articles al *Diario Español* de Tarragona. A banda, també portà una certa activitat literària.²⁷¹

Era una persona, doncs, amb una trajectòria prou relacionada amb la història de la ciutat, la qual cosa li facilità en aquest moment l'accés a un càrrec a l'Arxiu Municipal, tot i que amb un títol, en aquest cas, inèdit, com era el de «conservador».

Però no fou l'únic en aquests anys. L'1 de gener de 1949, el cap de la Guàrdia Urbana, Pere Llauredó Patau, cessà en aquest càrrec i quedà amb l'obligació –que en aquest moment de fet ja tenia– de prestar servei a l'Arxiu Municipal, també com a «conservador».²⁷²

UN INVENTARI DE 1945

En aquesta època, i per indicació de la superioritat, l'Arxiu s'inventarià de nou, incloent aquest cop la totalitat de la documentació, tant la històrica com l'administrativa.²⁷³ S'enllestí el mes d'abril de 1945 i és un inventari prou peculiar: recull

269 AMR, Actes, 23/06/1944, f. 156.

270 ANGUERA, P; GAVALDÀ, A; PUJADAS, X (ed.). *La premsa a la província de Tarragona durant la Segona República, 1931-1936* (Diputació de Tarragona, 1996), p. 372-378.

271 OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. I, p. 281.

272 AMR, Actes, 29/12/1948, f. 414.

273 AMR, Expedients de Secretaria, 1939-1946, d.n. 33.

tota la documentació en tres apartats i vuit-centes vuitanta-set entrades, de les quals només trenta-sis es refereixen a la documentació històrica, relacionats sense cap criteri. La majoria fa referència a sèries documentals, enmig, però, hi ha unitats d'instal·lació soltes. Només hi ha un registre numèric –d'ordre correlatiu de l'inventari– i no hi ha cap tipus d'ordenació, ni sistemàtica ni topogràfica. Tampoc quant al nombre d'unitats de cada sèrie, que, de vegades, ho expressa en metres lineals; altres, en nombre de lligalls, i de vegades sense concretar-lo, com ara quan esmenta la documentació relativa a Castellvell del Camp i a Almostrer, que es guardava «en varios grandes legajos», o les clavaries i comptes, «en varios volúmenes y legajos».

L'apartat segon fa referència a la documentació administrativa, que es reparteix en vuit-centes quaranta-cinc entrades. Aquí està per departaments i, com abans, sense cap tipus d'ordenació més enllà d'un número correlatiu d'ordre. Les entrades, segons el cas, corresponen a sèries o bé a unitats documentals. Crida l'atenció les dates limit d'aquesta documentació, com posem per cas de Secretaria, que només n'hi havia entre 1939 i 1944; en canvi d'Alcaldia, entre 1925 i 1936; o bé Quintes, entre 1860 i 1939.

Finalment, l'apartat tercer es refereix a Intervenció, amb només sis entrades corresponents a sèries, amb documentació de 1892 a 1938.

L'ARXIU DE PROTOCOLS

El reglament notarial de 2 de juny de 1944 creava un Arxiu General de Protocols a cada cap de Districte notarial, on s'havien de recollir els protocols de més de vint-i-cinc anys. Uns mesos més tard, i per decret interministerial (elaborat, però, a proposta del Col·legi de Notaris de Barcelona), el 2 de març de 1945 es creava a cada arxiu de protocols una secció històrica, integrada pels manuals de més de cent anys i oberta als investigadors.

Això féu que l'arxiver general de protocols del districte de Reus, Josep Piñol Agulló, presentés una petició a l'Ajuntament de Reus cara a organitzar, d'acord amb l'article 303 del reglament notarial i Decret de 2 de març, la secció històrica de l'Arxiu Notarial. La petició es llegí el 14 de setembre a la sessió de la Comissió Permanent, i es demanava que es prenguessin els acords pertinents cara a la seva creació.²⁷⁴ La Comissió, de moment, ho passà a informe dels tinents d'alcalde de Cultura, Jaume Cardoner Nogué, i de Govern, Emili Martín Rincón, els quals presentaren el corresponent dictamen, que fou llegit a la Comissió Permanent del 21 de setembre de 1945.

Es demanava a l'Ajuntament un local per a aquesta finalitat i es pensà en l'edifici on hi havia el Museu, la casa Prim-Rull. Aleshores, l'Ajuntament volia aconseguir el palau Bofarull per a la ciutat per tal de crear el «Museu Fortuny», on s'instal·larien totes les pintures i peces arqueològiques o històriques del Museu, de manera que, a l'edifici Prim-Rull, només hi quedés l'Arxiu de la ciutat, i on, al pis alt, es podria crear la secció

274 AMR, Actes, 09/09/1945.

històrica notarial. Fins es féu una visita a aquest pis, on Josep Piñol, Salvador Vilaseca i Jaume Cardoner conclogueren que hi cabia perfectament, per la qual cosa el demanaren.

No s'aconseguí el local que es pretenia per al Museu, ni tampoc el projecte alternatiu, de 1946, d'edificar un nou museu ocupant el pati del Prim-Rull, de manera que el Museu continuà al mateix lloc i, pel que fa a la documentació notarial anterior a 1840, era dipositada a l'Arxiu provincial de Tarragona, on encara continua, malgrat les reclamacions efectuades, com ara l'octubre de 1950, quan a proposta del tinent d'alcalde, Manuel Aragonès Virgili, l'Ajuntament féu, sense resultat, les gestions pertinents en ordre a reclamar-ne la tornada.²⁷⁵ O encara el 1952, amb resposta negativa, de mitjan mes d'agost, signada pel director general d'Arxius i Biblioteques, comunicant que, segons les disposicions vigents, no era possible accedir al trasllat a Reus dels protocols de més de cent anys guardats a Tarragona.²⁷⁶

EL CASTELL DEL CAMBRER

El Castell, des dels seus orígens, fou propietat de l'Església i encara ho era la casa que en restava el 1941, moment en què l'Arquebisbat la vengué a Joan Dalmau Domingo, el qual en feia donació a la ciutat el 1949. La donació comportava l'obligació de fer-hi l'Arxiu Històric, una biblioteca o bé una sala d'exposicions i conferències. Aleshores es creà el «Patronat del Castell», que es constituí formalment el 23 d'octubre de 1950, amb la missió de vetllar per la reconstrucció de l'edifici i la posterior utilització amb les finalitats culturals esmentades, així com per a promoure la investigació històrica de Reus.

Amb això, es tenia la idea fixada a destinar l'edifici per a seu de l'Arxiu Municipal, com ja s'intentà durant la guerra o bé com ara deixà ben clar el tinent d'alcalde Manuel Aragonès en un article a la premsa, així com el d'unificar tots els arxius de la ciutat:²⁷⁷

«Afortunadamente para todos, con la restauración de la sala principal del Palacio del Camarero, podrán instalarse por fin convenientemente nuestros desperdigados archivos. El relieve cultural de las personas que han de constituir la Junta o Patronato de la nueva institución, es la mejor garantía de que tal proyecto será llevado rápidamente a la práctica. Debe acabarse de una vez con la vergüenza de que el archivo notarial, que comprende las escrituras autorizadas desde 1830, se esté pudriendo en los bajos del juzgado. Conviene también catalogar el archivo parroquial, que se conserva de momento en la Casa arciprestal, remontándose a los primeros años del siglo XV. Debe evitarse a toda costa que viejos diplomas y antiguos documentos sean destruidos por falta de espacio, en colosal auto de fe, o se vendan al traperero como papel viejo, según hemos oído contar que se hizo con el archivo judicial anterior al año 1907, con una ligereza capaz de horrorizar al más despreocupado.

275 AMR, Actes, 27/10/1950, f. 252.

276 AMR, Actes, 12/08(1952, f. 192.

277 ARAGONÈS, Manuel (amb pseudònim, «Roger de Belfort»), dins *Lérida. Semanario de los lunes*, 19/09/1949, p. 7.

Concentrando todos los archivos con el municipal, hoy algo desconcertado todavía, en un mismo edificio que reúna las debidas condiciones, será posible la indispensable labor de ordenación y clasificación, que debe preceder a la catalogación de tan estimable fondo diplomático, valorizando su contenido como base de una futura historia de la ciudad [...]»

Aviat es féu el projecte de restauració, obra de l'arquitecte municipal, Antoni Sardà, i aprovat el juliol de 1950, però mai realitzat, ja que comportava una reforma urbana important. Hi hagué un nou projecte el 1965, obra de Ramon M. Aragó, aprovat el febrer de 1966, així com s'aprovà l'execució de la primera fase de les obres. S'iniciaren aquest mateix any, tot i que aviat s'aturaren i restaren així durant molts anys, fins que a mitjan gener de 1979 es pogué inaugurar la primera fase de la remodelació. S'havia fet una inversió de deu milions de pessetes, aportades pel fundador del Patronat del Castell, Joan Dalmau.²⁷⁸

Les obres, però, restaren novament aturades i només es reemprengueren, amb un nou projecte, per encàrrec de la Generalitat de Catalunya i per a convertir-lo en Arxiu Comarcal, el 1982.

El Patronat del Castell continuà actiu fins que el 5 d'abril de 1983 la Junta es reuní per darrera vegada, tot fent constar en l'acta la seva protesta per les obres que llavors s'estaven fent a l'edifici i elegint els vocals que l'havien de representar al Patronat, de nova creació, de l'Arxiu Històric Comarcal de Reus.

ES REORGANITZA L'ARXIU

El 17 de novembre de 1950 s'aprovà una reorganització de l'Arxiu Municipal, a proposta del tinent d'alcalde, Manuel Aragonès Virgili, i del regidor de Cultura, Josep Ornos Soler. El dictamen s'iniciava amb un preàmbul, justificant la necessitat de recuperar la plaça de cronista oficial de la ciutat, així com la d'ordenar, classificar i catalogar la documentació administrativa.

Per tal de sistematitzar les funcions del cronista-arxiver s'aprovà un nou reglament amb els següents punts:

1. L'Arxiu Administratiu Municipal estarà a càrrec del cronista-arxiver, el qual l'haurà d'ordenar d'acord amb les disposicions que es dictin per al seu règim i organització.
2. L'Arxiu Administratiu Municipal agruparà tots els expedients, actes i registres que rebí de tots els negociats i dependències municipals, on seran instal·lades de manera que permeti la consulta, tant de l'administració com dels estudiosos.

Seràn funcions peculiars del cronista-arxiver: a) portar un llibre registre per anotar tots els successos de relleu local i que no quedin reflectits a les actes municipals; b) preparar per anys, biennis o triennis –segons determini l'Ajuntament–, la crònica oficial de la ciutat, que serà publicada; c) tenir cura de la publicació de biografies breus dels fills

il·lustres, sobretot les que encara siguin inèdites o desconegudes; d) recollir i classificar a l'Hemeroteca totes les publicacions editades a Reus o per reusencs, a Reus o en qualsevol altre lloc, que puguin tenir interès per a la història local; e) registrar tots els documents que es custodien a l'Arxiu, per anys correlatius i en consideració a la matèria o assumpte a què es refereixen, disposant-los en lligalls retolats i col·locats en prestatgeries adequades per a facilitar-ne la consulta i conservació; f) redactar les fitxes, registres, taules alfabètiques i catàlegs que siguin indispensables; g) fer quantes altres missions li assigni la Corporació respecte de les matèries de la seva especial competència tècnica.

3. Seran admeses a l'Arxiu quantes persones ho desitgin, però el cronista-arxiver, com a responsable de la seva custòdia, podrà excloure del seu recinte, sense necessitat de justificar-ho, els que poden ser causa d'alteració del bon ordre. No serà lliurat cap document fora de l'Arxiu, ni tan sols als funcionaris, si no és amb autorització expressa de l'alcalde, tinent d'alcalde delegat o delegat de Cultura, i en aquest cas es farà per escrit.
4. El càrrec de cronista-arxiver haurà de ser proveït amb les condicions que determina el reglament dels treballadors municipals, amb les següents particularitats: 1) La persona que aspiri al càrrec ha de tenir el títol facultatiu i acreditar amb treballs i publicacions els seus coneixements històrics; 2) Cal que sigui fill de Reus o portar un mínim de deu anys residint-hi; 3) Restarà obligat a ser un mínim de dues hores diàries a l'Arxiu per a despatxar els assumptes pendents i manar el treball al personal auxiliar; 4) Ocuparà un lloc destacat a tots els actes i commemoracions oficials de la Corporació, sense que pugui excusar l'assistència si no és per causa justificada; 5) L'arxiver-cronista rebrà una gratificació de 500 pessetes mensuals, però no tindrà caràcter de sou ni el farà creditor de drets passius, i serà compatible amb qualsevol altre paga. No hi haurà limit d'edat per al seu nomenament; 6) Les facultats atribuïdes s'entenen sense perjudici dels que corresponen al conservador del Museu municipal en allò que afecta a l'Arxiu Històric. L'Ajuntament tindrà cura que l'arxiver-cronista tingui cabuda a la Junta del Museu per coordinar millor les funcions d'ambdós.

S'insistia, doncs, i es prioritzava la funció del cronista, deixant clares, però, també les seves obligacions com a arxiver, i és interessant constatar trets que podem considerar com a propis de l'època, com la facultat d'expulsar de l'Arxiu a qualsevol persona o bé el fet de reservar la plaça per als fills de Reus, entre altres.

EL DARRER CRONISTA. JAUME CARDONER NOGUÉ

A partir de la reorganització del mes de novembre s'havia de convocar el concurs per a proveir la plaça de cronista-arxiver, per la qual cosa el 22 de desembre s'acordà fer-lo

públic i també notificar-ho a Francesc Cubells, que en aquest moment ocupava la plaça de manera interina.²⁷⁹

Finalment, l'1 de gener de 1951 es publicà la convocatòria i aleshores hom especulava amb dos possibles candidats, Josep M. Guix o bé Jaume Cardoner.²⁸⁰ De fet, només s'hi presentà el segon, per la qual cosa, a proposta del tribunal, que considerarà que reunia les condicions exigides, el 16 de març, la Comissió Permanent acordà nomenar-lo per a ocupar el càrrec. Pel que fa a l'auxiliar d'arxiu, aleshores era Mercè Cuadras, que continuà durant alguns anys en el càrrec.

Jaume Cardoner Nogué (1891-1954) era natural de Barcelona, però feia més de deu anys que vivia a Reus, era catedràtic d'ensenyament mitjà i com a tal exercí a l'Institut Gaudí, avui IES Salvador Vilaseca. Fou col·laborador a diverses publicacions locals, com ara la *Revista del Centre de Lectura*, l'*Heraldo de Reus* o *La Veu del Camp*, abans de la guerra, i després al *Semanario Reus*, així com al *Diario Español* de Tarragona.

En política, ocupà els càrrecs de delegat de cultura de Falange, nomenat a mitjan febrer de 1941, dins la qual fou inspector i també, des del maig següent, secretari local del Movimiento.²⁸¹ Després, entre 1943 i 1947, fou primer tinent d'alcalde i de Cultura de l'Ajuntament de Reus. També fou vocal de la Junta de Museus, entre altres càrrecs.

Jaume Cardoner sembla que exercí efectivament de cronista o almenys que s'ho proposà. Si més no als primers temps del seu càrrec, ja que deixà escrita una crònica corresponent a l'any 1951 i on, la primera notícia, de l'1 de gener de 1951 era precisament que es convocava un concurs per crear la plaça de cronista.

Es tracta d'un quadern mecanoscrit format per unes quantes quartilles grapades. A continuació inicià la crònica de 1952, de la qual es conserven uns quants fulls solts, quartilles i folis, manuscrits, que arriben només fins al mes d'agost. Es tracta d'un esborrany inacabat. En ambdós casos resulta ser un enfilall de notícies molt breus, moltes tretes de la premsa, sense afegir cap mena de comentari ni anàlisi, posades per estricte ordre cronològic.

Pel que fa a l'obligació de publicar biografies breus, l'únic treball que se'l coneix és anterior al seu nomenament, *José Martí y Folguera en su intimidad poética*, un guió radiofònic que fou emès per Ràdio Reus i posteriorment publicat, el 1950, en forma d'un opuscle de setze pàgines.²⁸²

Com a arxiver, a petició de Salvador Vilaseca i amb l'aprovació de la Comissió de Govern, traspasà a l'Arxiu Històric tota la documentació anterior al 1900 que encara era a l'Arxiu Administratiu.²⁸³ També se li encarregà la creació d'un arxiu fotogràfic, aprovat per l'Ajuntament a iniciativa del regidor de Cultura, Pere Huguet, el 21 d'octubre de 1952. La col·lecció de fotografies, que s'havien d'encarregar a «un reporter gràfic legalment establert a Reus», havia de recollir imatges de tots els actes importants o que

279 AMR, Actes, 22/12/1950, f. 310.

280 GORT, Josep M. «Reus nombrará un archivero municipal», dins *Lérida. Semanario de los lunes*, 29/01/1950, p. 7.

281 OLESTI, Josep. *Op. cit.*, vol. I, p. 175. També *Reus, 1939. Any de la derrota* (Reus, 2009), p. 89 i 91.

282 CARDONER, Jaume. *José Martí y Folguera en su intimidad poética* (Reus, 1950).

283 AMR, Actes, 07/03/1952, f. 46r. A l'acta, però, es diu l'anterior al 1800.

tinguessin interès per a la ciutat. El cronista-arxiver també havia de recuperar totes les fotografies que hi havia escampades per les diverses dependències municipals i havia d'ordenar la col·lecció cronològicament.²⁸⁴

Jaume Cardoner mor el 9 d'abril de 1954. L'endemà, el *Semanario Reus* en publicà la necrològica i en números successius es publicaren un parell d'articles glossant la seva figura. Enlloc, però, se l'esmentà per la seva condició de cronista-arxiver.²⁸⁵

L'EXTINCIÓ DEL CÀRREC DE CRONISTA-ARXIVER

Poc després de la mort de Cardoner, considerant que la plaça havia quedat vacant, el maig de 1954, es presentaren dues peticions per a ocupar-la, les de Josep Banús Sans i Carles Tricaz Vilà (aquest darrer amb caràcter honorífic), però no fou possible perquè gairebé un any abans, al Ple de juny de 1953, la plaça, en no ser obligatòria, s'havia declarat «a extingir» i, per tant, desaparegué en morir Cardoner.²⁸⁶

No tothom hi restà d'acord i encara un any més tard es continuava amb la pretensió de recuperar-la. El 5 d'abril de 1955, el regidor Josep Ornosà presentà una moció a la Comissió Permanent demanant la reorganització de l'Arxiu Municipal, posant-lo sota la salvaguarda de la Delegació de Cultura i cobrint la plaça d'arxiver-cronista. Novament no fou possible i, pel que fa a la reorganització, la resposta fou que es tindria cura de l'Arxiu, «por el Sr. Secretario, de cuya competencia es la custodia y ordenación del Archivo Municipal, y por el Sr. Alcalde se adoptarán las medidas pertinentes para el perfecto cuidado de aquella dependencia».²⁸⁷

Josep Ornosà hi continuà insistint, aquest cop al Ple, on demanà que, de conformitat amb la moció que havia presentat a la Comissió Permanent, l'Arxiu municipal fos obert al públic i que fossin nomenats cronista i arxiver. Per resposta, novament se li digué que la plaça havia estat amortitzada i no figurava a la plantilla. A més, intervingué l'alcalde per a fer notar que l'Arxiu Municipal era obert a tota persona interessada, essent la part històrica al Museu Municipal i els documents més moderns, sota la custòdia del secretari de la Corporació, i que, tan aviat com se'n tingué notícia, s'arranjaren certes deficiències observades en les enquadrernacions de premsa.

Foren unes respostes que no convenceren el regidor de Cultura i que feren reiterar a Ornosà que, al seu criteri, s'havien de nomenar el cronista i l'arxiver municipal. La premsa del moment també reflectí aquest debat.²⁸⁸

La plaça de cronista desaparegué definitivament i la d'arxiver no es recuperà fins quaranta anys més tard, el 1993.

284 AMR, Actes, 21/10/1952, f. 250.

285 *Semanario Reus*, núm. 104, 10/04/1954; 105, 17/04/1954, i 106, 24/04/1954.

286 AMR, Actes, 18/05/1954, f. 94.

287 AMR, Actes Comissió Permanent, 05/04/1955, f. 86.

288 AMR, Actes del Ple, 14/04/1955, f. 24 i 25; *Semanario Reus*, n. 157, 16/04/1955.

ES REORGANITZEN ELS ARXIUS

El 1957, l'Ajuntament veié una oportunitat de millorar l'Arxiu i, a la vegada, de recuperar els protocols dels segles XVIII i XIX dipositats a Tarragona. Per un decret de març de 1957, el Ministeri d'Educació creava les Cases Municipals de Cultura, que s'havien d'organitzar a partir d'un acord entre els ajuntaments i el Ministeri, cara a coordinar les seves activitats en matèria d'arxius i biblioteques, sota la direcció tècnica de la Direcció General d'Arxius i Biblioteques.

El 13 de juny l'Ajuntament decidí demanar la creació de la Casa Municipal de Cultura, per a la qual cosa aportaria l'edifici on hi havia el Museu Prim-Rull i l'Arxiu Històric, «que de esta forma podria completarse con el Archivo de protocolos en su parte histórica, coordinando además otros Centros Municipales de Cultura y Entidades que pudieran integrarse o tener su sede en la Casa de Cultura cuya creación se pretende».²⁸⁹

Es proposava cedir cal Rull perquè era previst que el Museu es traslladés a un nou local, a la casa que aleshores estava construint la Caixa de Pensions a la plaça de la Llibertat (aleshores de «Los Mártires») i que l'Arxiu quedés a l'edifici del carrer de Sant Joan. La recuperació dels documents notarians, però, es frustrà una vegada més.

L'edifici del Museu Prim-Rull resultava del tot insuficient per a guardar els fons museístic de la ciutat i per això calgué cercar un nou espai, que es trobà a la plaça de la Llibertat. Un espai que, tot i ser prou gran, Salvador Vilaseca considerava també inadequat.

El nou Museu s'inaugurà el 15 de setembre de 1961 i, a partir de llavors, cal Rull restà tancat, conservant al seu interior els fons de l'Arxiu i de l'Hemeroteca. Fins al febrer de 1965, quan l'Ajuntament acordà la restauració i reorganització del Museu Prim-Rull per Arxiu Històric, «para Archivo Histórico y objetos artísticos».²⁹⁰ Llavors, Salvador Vilaseca, a partir d'aquesta època, es dedicà a reordenar l'Arxiu Històric, ara ja amb la documentació del segle XIX, fins a l'any 1900.

L'agost de 1969, segons el descriu breument Salvador Vilaseca, a la planta baixa de cal Rull hi havia bona part de l'arxiu del Banc de Reus i també part dels guixos (models per fondre en bronze) del monument a Fortuny, de Marià Benlliure, així com tot el llegat Juderías per al Museu. Al primer pis hi havia, ja instal·lat, bona part de l'Arxiu Històric, mentre que al segon pis hi havia llibres, objectes diversos i encara una part relativament grossa de la documentació històrica, aleshores en curs d'ordenació.²⁹¹

Finalment, el dilluns 6 de novembre de 1972, l'Arxiu Històric Municipal podia obrir les portes com a equipament independent del Museu –tot i que també sota la direcció de Salvador Vilaseca– a l'edifici Prim-Rull. Hi treballaren Maria Tarragó i la conserge del Museu, Josepa Ferrando.

El 1975, després de la mort de Salvador Vilaseca, el 6 de maig de 1975 es nomenà la seva filla, Lluïsa Vilaseca, directora del Museu i de l'Arxiu.²⁹²

289 AMR, Actes del Ple, 13/06/1957, f. 94.

290 AMR, Actes Comissió Permanent, 09/02/1965, f. 128.

291 Arxiu IMMR. p.s., 07/08/1969. Dec el coneixement d'aquest document a Jaume Massó.

292 AMR, Actes Ple, 06/05/1975, f.142.

L'Arxiu restà en aquest lloc fins que –un cop integrat a l'Arxiu Històric Comarcal de Reus– es traslladà al Castell el 1986, onze anys després del traspàs de Salvador Vilaseca, i es féu respectant en bona mesura l'ordenació que hi havia deixat, de manera que el seu inventari encara es pogué utilitzar amb profit per aquells investigadors que al nou espai cercaven documentació anterior al segle xx.

Quant a l'Arxiu Administratiu, a mitjan dècada dels seixanta, restava pràcticament tancat i sembla que era descurat, amb més aspecte de ser un magatzem que no pròpiament un arxiu, ja que s'hi acumulaven objectes diversos. Era al segon pis del palau municipal i disposava d'un espai amb la biblioteca i un altre amb l'hemeroteca (que tret dels butlletins oficials passà a l'Arxiu Històric) i la documentació.

Es reorganitzà el 1967. O més exactament, es reformà la delegació de Cultura, de la qual passà a dependre ara l'Arxiu. El 7 de febrer, el regidor Ramon Cuadrada presentà una proposta de reforma, segons la qual calia adaptar la dependència ocupada aleshores per l'Arxiu, on es pretenia traslladar aquesta delegació, així com la d'Educació Física i Esports: calia fer-hi una tanca de fusta i vidre, de quatre metres de llarg per quasi dos d'alçada, per a separar els dos àmbits.²⁹³

A la mateixa reunió de la Comissió Permanent, es nomenà Santos Franco com a auxiliar per als treballs de reorganització de l'Arxiu, amb la categoria d'auxiliar administratiu. Hi havia de començar a treballar el dia 15 del mateix mes de febrer. El nomenament era amb caràcter eventual i transitori, però s'hi passà, almenys, un parell d'anys, a les ordres del que fou llavors l'encarregat de l'Arxiu, Carles Tricaz Vilà (1913-1980), qui també fou, a mitjan juny de 1976, director del Butlletí municipal. Tricaz treballà a l'Arxiu fins que es jubilà. El 1977, el cap del negociat de Cultura era, a la vegada, l'encarregat de l'Arxiu municipal.

També en aquesta època, sota la presidència del regidor de Cultura, Antoni M. Vidal, el 1976 es reorganitzà la Junta de Museus i Patrimoni Artístic, tot creant el Patronato de los Museos Municipales de Reus, i al seu interior la nova junta de l'Arxiu.²⁹⁴

El 19 de març de 1979 es constituí el primer Ajuntament democràtic i poc després, el 2 de maig, Maria Tarragó Artells era nomenada regidora d'Arxius i Museus. Per primera vegada hi hagué una Regidoria específica d'arxius i museus i recaigué en una persona que, per haver-hi treballat, coneixia perfectament l'Arxiu.

L'11 de juny, en virtut de la reestructuració dels Museus i Arxius Municipals, es dissolgueren els patronats creats pel darrer Ajuntament franquista, i es constituí un nou Patronat de Museus i Arxius de Reus, depenent de la Delegació de Cultura. També es crea una comissió de treball del Patronat.²⁹⁵

L'ARXIU NOTARIAL A CAL RULL

293 AMR, Actes Comissió Permanent, 07/02/1967, f. 85.

294 AMR, Actes del Ple, 02/09/1976, f. 146-147.

295 AMR, Actes del Ple, 11/06/1979, f. 77 i 78.

L'Arxiu Notarial estigué molts anys guardat als baixos de l'hospital, però a finals dels anys seixanta es remogué la qüestió d'instal·lar-lo a l'edifici Prim-Rull, la qual cosa no era ben vist per Salvador Vilaseca, que considerava que «l'Arxiu Notarial actual, donat el seu caràcter purament administratiu, no té, per ara, cap interès històric o cultural» i considerava que «l'única compensació, que podria aconsellar la concentració de l'Arxiu Històric al primer pis [de cal Rull] (addicionant-hi tots els materials que encara hi ha al tercer) i la instal·lació de la "Sala Juderias" [que era a la planta baixa de cal Rull] al tercer, seria la recuperació dels protocols notariais dels segles XVII i XVIII robats "a lo miliciano" durant la guerra civil del local on es trobaven, a la plaça de Sant Bernat Calvó, i que ara es troben a l'Arxiu Provincial. Han sigut reclamats diverses vegades sense resultat positiu; hi ha moltes poblacions, més ditxoses, com Vilafranca, Igualada, etc., que els posseeixen. Aquesta compensació té d'ésser, al meu entendre, una condició indispensable i prèvia. En aquell cas, i només en aquell cas, l'Arxiu Notarial actual podria ésser instal·lat a la planta baixa, amb entrada independent pel jardí».²⁹⁶

Amb aquestes paraules prou contundents, Salvador Vilaseca, el 7 d'agost de 1969, ho comunicà per escrit a l'arquitecte municipal, Antoni Sardà, i, de manera privada, també ho digué a l'alcalde. Però com succeí en altres ocasions, no es féu cas de l'opinió del director del Museu i de l'Arxiu Històric, i, en conseqüència, l'Arxiu Notarial passà a ocupar la planta baixa de cal Rull durant els anys que també hi estigué l'Arxiu Històric Municipal.

Segons el cap de la Brigada Municipal de l'època, Octavi Juncosa, s'instal·laren en un espai molt humit: «Allò no va funcionar [...], situat a terra i de nova reparació, la gran humitat que allí hi havia concentrada feia perillosa la conservació dels documents. No sé d'on ho vaig treure, però vaig comprar una espècie d'escames col·locades a un mitjó i, a sota d'aquest, una ferrada penjada. Diàriament s'arreglegava l'aigua i d'aquesta manera es disminuïa la humitat».²⁹⁷ Juncosa remarca que els posà sota terra –per tant, al soterrani–, d'on els haurien de treure. Si més no, als anys vuitanta ocupaven una sala de la planta baixa i una del segon pis.

L'ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE REUS

El 1977 es reinstaurà la Generalitat de Catalunya i, en assumir les competències que li conferia l'Estatut, creà un sistema d'arxius propi, dins el qual, la Xarxa d'Arxius Històrics Comarcals es començà a desplegar pel territori a partir de 1981, mercès a convenis entre el Departament de Cultura i els ajuntaments de capital de comarca.

El 1982 s'iniciaren les converses per a la creació de l'Arxiu Històric Comarcal de Reus. En aquell moment, el personal de l'Arxiu Històric Municipal es reduïa a Salvador Ferrando Bardina, que era, segons la seva pròpia definició, «l'encarregat de la custòdia i conservació de l'Arxiu», però oficialment era «administratiu del Museu», un nivell que el

296 IMMR. p.s. Dec el coneixement d'aquest document a Jaume Massó.

297 JUNCOSA, Octavi. «Vivències de prop de vint anys», dins *La Façana*, novembre de 2003, p. 11.

regidor de Cultura, Ramon Ferran, el 23 d'abril de 1982 reconeixia –i informava el regidor de Govern– que estava fent una feina de nivell superior: «Hem de fer notar que el treball que ara desenvolupa, és del tot superior al que li correspon per la categoria administrativa. Degut als seus coneixements és la persona idònia per a portar a terme els treballs referents a Arxiu i Biblioteca, els quals desenvolupa a la perfecció».²⁹⁸

En aquesta darrera època de l'Arxiu Històric Municipal hi hagué alguns problemes de conservació de l'edifici i, sobretot, d'alarma per possibles robatoris, atès que en enderrocar una casa veïna quedà obert l'accés al pati de cal Rull i hi hagué alguns furts al magatzem, aleshores ocupat pel grup de recerques arqueològiques del Museu, però no, sortosament, a l'Arxiu.²⁹⁹

Després de les primeres converses entre el regidor de Cultura, Ramon Ferran, i Josep M. Sans Travé, cap del Servei d'Arxius de la Generalitat, el 5 d'abril de 1982 es rebé un model de conveni que després fou acceptat pel Ple de l'Ajuntament el 7 de juny³⁰⁰ i se signà el 28 de setembre entre l'alcalde de Reus, Carles Martí, i el conseller de Cultura, Max Cahner, amb el qual es creava el nou Arxiu.

Es faria al Castell, tal com s'havia desitjat de feia tants anys,, les obres de remodelació del qual s'iniciaren aviat, però s'alentiren i s'allargaren uns tres anys per problemes de l'empresa constructora. Durant aquest temps hi hagué algunes crítiques per la ruptura estètica que representava la nova façana per a la plaça del Castell. Tingué un cost total de 35 milions de pessetes (remodelatge i material annex).³⁰¹

L'octubre de 1986 prengué possessió el director del nou Arxiu Comarcal, Sabí Peris Serradell –procedent de l'Arxiu Nacional de Catalunya–, que tot seguit inicià els treballs de trasllat de la documentació des de cal Rull, i el 16 de desembre s'inaugurà, comptant amb la presència del conseller de Cultura, Joaquim Ferrer, i l'alcalde de Reus, Josep Abelló, i fent primer un acte acadèmic al saló de plens de l'Ajuntament, a càrrec del Dr. Josep M. Font Rius, i a continuació la visita i l'acte formal protocol·lari al Castell.

Entrà en ple funcionament d'immediat, com ho mostra el fet que en les dues setmanes següents tingués vuitanta-set usuaris. A partir d'aquest moment, i durant els anys següents, el nombre de consultes es mantingué alt. A tall de mostra, es pot assenyalar que el primer any, el 1987, tingué 1.444 usuaris o bé, el 1991, que n'hi hagué 4.028, la xifra més alta d'usuaris que es registrà aquell any als arxius comarcals de Catalunya.³⁰² A banda de la documentació, prou sol·licitada, també hi havia molta consulta d'hemeroteca i encara, en no existir aleshores cap biblioteca pública cobria, fins on es podia, aquesta mancança. A partir de 1990 la gestió de l'Arxiu Comarcal passà al Consell Comarcal.

298 AMR, Lligall «Arxiu Històric, 1981-1989», p.s.

299 Íbidem.

300 AMR, Actes del Ple, 07/06/1982.

301 BORBONÈS, Natàlia. «L'Arxiu del Castell del Cambrer per fi acabat», dins *Reus Diari*, 27/11/1986.

302 *Memòria del Servei d'Arxius*, 1991.

Però com ja denunciava la premsa a finals de novembre de 1986, l'Arxiu havia quedat petit abans de ser inaugurat.³⁰³ El Castell es presentà des del primer dia com a insuficient per a encabir tota la documentació, fins i tot omplint de prestatgeries compactes els espais que el projecte inicial reservava per a altres equipaments.

La saturació dels espais de dipòsit documental, arreu, és un mal endèmic, però en aquest cas els problemes de capacitat es feren notar molt aviat, cosa que havia d'alentir el trasllat des de cal Rull per quant s'havia de compaginar amb trasllats i transferències des d'altres departaments de l'Ajuntament. La situació s'agreujà al llarg de 1987 i el 22 de gener següent Sabí Peris presentava un informe dient com els 1.200 metres lineals de prestatgeria del Castell eren pràcticament plens i que hi havia molta documentació que no es podia instal·lar. Hi afegia que el magatzem que hi havia al patí de cal Rull, que encara ocupava, també tenia les prestatgeries gairebé plenes i hi havia unes dues-centes capses omplint els corredors, i encara hi havia documentació que era dipositada a l'exconvent de la Providència, on s'apilaven set-centes quaranta capses de fons particulars en males condicions.

Era necessari ampliar l'Arxiu i, per a això, proposava la compra de la casa del costat, a la plaça del Castell, o bé la del darrere, al carrer Major, i com que aquesta solució no es veia fàcil, mentrestant demanava poder llogar un espai provisional, ni que fos un pis, a ser possible a la plaça del Castell. A la vegada, també proposava retirar a qualsevol altre magatzem els manaments de pagament, uns documents que ocupaven molt d'espai i eren de nul·la consulta,³⁰⁴ que acabaren instal·lats en una sala del magatzem de les Brigades Municipals, al costat del cementiri.

Mentrestant, la situació es complicava perquè des dels diversos departaments de l'Ajuntament continuaven fent noves transferències, de manera que l'1 de març comunicà al regidor que per a poder-ne acceptar una altra, ja fos procedent de la sala d'arxiu del Palau municipal o bé de qualsevol negociat –on també hi havia documentació acumulada–, com a solució provisional demanava poder habilitar –malgrat el mal estat de l'edifici– unes aules de l'antic convent de la Providència.³⁰⁵ Poc després, a l'estiu, es llogà un pis davant mateix de l'Arxiu, a la plaça del Castell (núm. 4 bis, 2n) i el 2 de setembre demanava que s'hi col·loquessin prestatgeries. Però utilitzar un pis sense condicions com a dipòsit documental no era viable, per bé que puntualment resultà útil.

Pel que fa als protocols, no es començaren a treure de cal Rull fins a començaments de juliol de 1988 i s'instal·laren provisionalment en un magatzem del carrer de Santa Teresa. Quan finalment es tragueren d'allí, es portaren al magatzem de les Brigades Municipals. Segons el cap de Brigades, Octavi Juncosa, aquest trasllat es faria per iniciativa seva: «Ja feia un any que les Brigades Municipals tenien la seva seu al magatzem nou al costat del cementiri municipal. Allí vaig veure que es podia fer un habitacle ben fet i ben aïllat per a posar-hi tota la documentació. Jo no ho vaig consultar a ningú, perquè el Sr. Secretari em digué: «—¡Colóquelo!», i així ho vaig fer. Tots aquells

303 BORBONÈS, Natàlia. «L'Arxiu del Castell del Cambrer per fi acabat», dins *Reus Diari*, 27/11/1986.

304 AMR, Lligall «Arxiu Històric, 1981-1989», p.s.

305 Ibídem.

milers de documents varen ser col·locats a uns magnífics habitatges, nous i secs, sense humitat».³⁰⁶

D'humitat, però, n'hi havia molta. A una habitació contigua s'instal·là la sèrie de manaments de pagament, els butlletins oficials antics, i altres documents de poc o cap ús. També acollí, durant alguns anys, una part de la sèrie d'expedients d'obres particulars, bastant consultades i en aquest cas, en bona mesura, gestionat pel mateix personal de Brigades (Joan Carles Aparicio).

Després s'utilitzà un magatzem al carrer de Sant Antoni M. Claret, 15 i, més tard, s'ocuparen dues sales al local que havia estat de cal Xap i que aleshores tenia la Regidoria de Cultura. Finalment, s'adequà l'antiga Escola Rubió i Ors, un espai que es pretenia que fos una solució duradora, si més no per una dècada, i que permetés concentrar la documentació dispersa entre tots aquests espais.

Les obres del Rubió i Ors avançaven lentament, de manera que, tot i no estar enllestides, el novembre de 1994 s'hi començà a traslladar documentació procedent de la Providència i el desembre, els provinents del magatzem del carrer Sant Antoni M. Claret i dels baixos del Castell. Més endavant també s'hi traslladà, des del magatzem de Brigades, la documentació notarial, que s'instal·là en una sala a part, amb entrada independent per a l'ús dels notaris.

L'ARXIU GENERAL ADMINISTRATIU

Mentre es feien les gestions encaminades a la creació de l'Arxiu Històric Comarcal de Reus, i cara al traspàs de la documentació, s'ordenà i inventarià tot el fons documental municipal, tasca que s'encomanà a dues persones contractades dins d'un Pla d'Ocupació de la Generalitat per a 1983. Llavors ordenaren i inventariaren la documentació administrativa que aleshores es repartia per tres espais: a l'edifici on hi hagué el Banc d'Espanya –que en aquesta època es remodelava com a Museu– i al Palau municipal, aquí ocupant dos espais, una sala a la planta baixa i una altra al terrat, ambdues plenes i on es trobaren en dificultats per fer la seva feina precisament per la manca d'espai on treballar en condicions. També prepararen la documentació que s'havia de transferir a l'Històric. En aquest moment no sembla que hi hagués cap persona destinada a l'Arxiu –tret de Salvador Ferrando a l'Històric–, perquè no l'esmenten a la seva memòria i sí que fan referència a les males condicions i al descontrol en què es trobava bona part de la documentació. Després s'hi destinà, com a «encarregada», Dolors Forès Sedó.

Amb la posada en marxa de l'Arxiu Històric Comarcal, l'Arxiu Municipal –tant l'Històric com l'Administratiu– a la pràctica desaparegué, perquè tota la documentació i la gestió passà al Comarcal. També el personal que en depenia: Salvador Ferrando, Dolors Forès i, més endavant, Pere Alegre, Jordi Valls i Ezequiel Gort.

El 1993, l'Ajuntament, alhora que decidia remodelar com a arxiu el local de l'antiga Escola Rubió i Ors, valorà la conveniència de recuperar la gestió de la documentació

306 JUNCOSA, Octavi. «Vivències de prop de vint anys», dins *La Façana*, desembre de 2003, p. 11.

administrativa i es tornà a reorganitzar l'Arxiu Municipal, tot recuperant mercès a concurs –l'1 de gener del 1994– la figura de l'arxiver, càrrec desaparegut quaranta anys abans i que guanyà Ezequiel Gort Juanpere.

El nou espai s'obrí el 10 de maig de 1995 amb una jornada de portes obertes, dedicat de moment només a dipòsit de l'Arxiu Històric Comarcal, però que ja se'l batejà significativament com a «Arxiu General Administratiu de l'Ajuntament de Reus i dipòsit de l'Arxiu Històric Comarcal».

Gràcies a l'entrada en funcionament del local del nou Arxiu General Administratiu es pogué començar a corregir la situació de col·lapse a què s'havia arribat l'any anterior a causa del gran creixement documental dels darrers anys i de la manca d'infraestructura per acollir-la. Amb això es reduïren, però no s'eliminaren, els problemes de capacitat de l'Arxiu Històric Comarcal.

El 1997, finalment, es reorganitzà l'Arxiu Municipal, que entrà de nou en funcionament, ara amb independència de l'Arxiu Comarcal, aplegant els fons administratius –els fons històrics continuaren gestionats per l'Arxiu Comarcal–, i es posà en funcionament la sala d'actes del Castell, recuperant el nom d'Arxiu Històric Municipal per a les activitats de divulgació. A més, es disposà per primera vegada d'una publicació pròpia, *Informatiu Arxiu*, que més endavant prengué el nom de *Butlletí informatiu de l'Arxiu Municipal de Reus*, del qual en sortiren quinze números fins a l'any 2008. A més, el 2001 s'inicià una col·lecció de llibres, les «Publicacions de l'Arxiu Municipal», que ha editat fins avui –2011– i incloent-hi el present, setze llibres.

Aquesta reorganització comportà una millora de les infraestructures de l'Arxiu General Administratiu, amb la construcció d'altells a les sales de dipòsit i informatització, a la vegada que permetia augmentar el moviment diari intern, tant pel que fa a transferències com a consultes. Quant al personal, a més de l'arxiver, hi havia Dolors Forès –que continuà prestant el servei al Castell– i el subaltern Lluís Redondo, als quals s'afegí, el mes de juliol de 1998, la tècnica d'arxiu Margarida Riu Ferrando.

A principis de 1999, a més, s'obrí el servei d'atenció al públic a les dependències de l'Arxiu General Administratiu perquè els usuaris poguessin consultar tant els butlletins oficials com la documentació administrativa autoritzada. Llavors es demanà l'ampliació de l'espai disponible, ocupant part del pati de l'antiga escola, perquè pogués disposar d'una sala d'atenció al públic que reunís totes les condicions necessàries, així com una nova sala de treball intern. No s'arribà, però, a fer.

Un pas endavant important es produí el 2000, amb l'aprovació d'un Reglament de l'Arxiu, que entrà en vigor a partir de mitjan mes d'agost.

També anaven en augment el nombre d'actes de divulgació que es feien a la sala del Castell, de manera que el 2001 calgué aprovar unes normes específiques per a l'ús de la sala d'actes i, més endavant, el 30 de juny de 2003, l'entrada d'un tècnic de dinamització cultural, Salvador Palomar Abadia, en qualitat de comissió de servei, procedent del Museu.

Aquest mateix any 2003, el local de l'Arxiu General Administratiu arribà al límit de la seva capacitat d'emmagatzematge, per la qual cosa calgué aturar algunes transferències

ahora que es cercava un nou espai, que finalment s'aconseguí el 2004 ocupant de manera provisional una sala al soterrani de la Fira de Mostres.

El 2008, a causa de l'enderroc de l'edifici, es deixà el dipòsit de la Fira, aleshores ja sense capacitat per a dipositar-hi més documentació en condicions, i es traslladà a un magatzem del Polígon Agro-Reus, on avui, el 2011, encara es guarda part de la documentació. Es tracta d'un espai compartit al mateix temps amb altres departaments de l'Àrea de Cultura.

En aquests anys es millorà també pel que fa al nombre de personal, ja que el 2006 s'hi reintegrà, procedent de la Biblioteca, Pere Alegre Llaberia i el 2008, amb la mateixa procedència, passà a l'Arxiu Maite Casasús Vázquez. També aquest darrer any, mercès a una remodelació de l'Àrea de Cultura, Antoni Sáez Sánchez-Guerrero passà a ser coordinador i gestor de Biblioteques, Arxiu i Hemeroteca.

CAP A UNA NOVA ETAPA

L'augment documental no s'havia aturat i tant l'Arxiu Municipal com l'Arxiu Històric Comarcal –dit des del 2005 «Arxiu Comarcal del Baix Camp»– estaven de nou col·lapsats i les instal·lacions resultaven inadequades, per la qual cosa, a partir de l'octubre de 2004, començaren les converses amb la Generalitat i, al mes de desembre, el regidor de Cultura, Xavier Filella, presentà la proposta d'un espai prou gran per a construir un edifici de nova planta amb capacitat suficient i que podria acollir a la vegada els dos arxius. Fou acceptada i l'1 de juliol de 2005 l'Ajuntament aprovà cedir gratuïtament l'ús de 1.000 m² del solar de l'antic magatzem de cal Xap al Departament de Cultura de la Generalitat.

Amb un projecte dels arquitectes Núria i Jordi Oliveras Boix, i un pressupost de 2.855.000 euros –pagat per la Generalitat, però gestionat per l'Ajuntament–, les obres s'iniciaren a començaments de 2008 i s'enllestiren l'any següent. Malgrat això, hi hagué alguns problemes amb el mobiliari que ajornaren la seva posada en marxa fins a mitjan 2010.

El 27 de maig, el personal de l'Arxiu Municipal s'instal·là al nou local i el dia 31 començà el trasllat de la documentació des de l'Arxiu Administratiu i el magatzem d'Agro-Reus, en un procés enllestit el 9 de juliol i que comportà el moviment de 16.896 unitats d'instal·lació. Mentrestant, per la seva banda, també s'inicià el trasllat dels fons de l'Arxiu Comarcal.

El 5 de juny de 2010 es féu la inauguració del nou espai, amb la presència del conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Joan Manuel Treserras; l'alcalde de Reus, Lluís Miquel Pérez; el vicepresident del Consell Comarcal, Xavier Llauredó, i la regidora de Cultura de l'Ajuntament de Reus, Empar Pont. Dos dies abans, el 3, però, l'Arxiu Municipal ja havia atès la consulta del primer usuari del nou equipament.

Amb aquest espai compartit i cogestionat pels arxius Municipal i Comarcal s'iniciava una nova etapa, marcada per la col·laboració entre les dues institucions, un punt i a part

que permet tancar aquest treball amb la convicció que, finalment, Reus –i el Baix Camp– disposa d'un bon equipament arxivístic.

Bibliografia

- ANGUERA, Pere. *Siluetes vuitcentistes. 20 impulsors del Reus del segle XIX*. Reus, 1982.
- . *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana*. Barcelona: Edicions 62, 1977.
- ANGUERA, P; GAVALDÀ, A; PUJADAS, X [ed.]. *La premsa a la província de Tarragona durant la Segona República, 1931-1936*. Tarragona: Diputació, 1996.
- AGUADÉ, Enrique. «El Museo de la ciudad». A: *Revista del Centre de Lectura*, núm. 30 (Reus, 1954), p. 141-142.
- . «El Museo de la ciudad». A: *Revista del Centre de Lectura*, núm. 110-111 (Reus, agost-setembre de 1961), p. 89-91.
- AADD. *Història General de Reus* (5 vol.). Reus: Ajuntament, 2003.
- BARGALLÓ, Modest. «Ricard Guasch Pijoan». A: *Revista del Centre de Lectura*, any II, núm. 33 (Reus, 1921), p. 175-179.
- BOFARULL, Andrés de. *Anales históricos de Reus des de su fundación hasta nuestros días* (2 vol.) Primera edició, Reus [1845] 2008; segona edició [1867], 1959-1961.
- . *Guía de Reus*. Reus: Imprenta y Librería de Juan B. Vidal, 1856.
- CAPDEVILA, Tomàs, «Aleixar i la seva història documental». A: *Avui* (Reus), 27/05/1936. Reproduït a *Treballs històrics de Mn. Tomàs Capdevila i Miquel (1903-1936)* (Tarragona, 1987), p. 83-85.
- COMPANYS, Isabel. «L'activitat dels notaris al servei de la ciutat de Tarragona i el tractament de la documentació municipal durant la segona meitat del segle XIV». A: *L'home i l'historiador. Miscel·lània en homenatge a Josep M. Recasens i Comes* (Tarragona, 2007), p. 129-148.
- CRUANYES, Josep. «L'espoliació del patrimoni documental i bibliogràfic de Catalunya durant la Guerra Civil espanyola (1937-1939)». A: *Lligall*, 19 (Barcelona, 2002), p. 35-71.
- CURTO, Albert. «Origen i evolució de l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa (segles XIV-XVII)». A: *Lligall*, 18 (Barcelona, 2001), p.121-146.
- DURAN, Agustí. «Els arxius documentals de Catalunya durant la guerra dels anys 1936-1939». A: *Barcelona i la seva història*, vol. 3 (Barcelona, 1975), p. 622-639.
- FERRAN, Marc. «Un museu lligat al territori». A: *Descobreix els tresors! 70 anys de museus a Reus* (Reus, 2004), p. 44-51.
- FERRANDO, Salvador. «L'escrivania». A: *Reus. Setmanari de la Ciutat*, n. 1682 (11 d'agost de 1984), p. 5.
- FORT, Jaume. *Anales de Reus desde 1860 a nuestros días* (9 vol.). Reus: Imprenta Celestino Ferrando, 1924-1932.
- . *Casas Consistoriales de Reus*. Reus, 1925.
- GORT, Ezequiel. «Sobre el naixement de la Casa de la Vila». A: *Reus camp*, 2 (Reus, 1989), p. 24-25.
- . *La Casa de la Vila. Notícia històrica de la institució municipal a Reus*. Reus: Ajuntament de Reus. Regidoria d'Ensenyament; Carrutxa, 1991.
- . «Salvador Vilaseca, historiador i arxiver». A: *Salvador Vilaseca. Una obra perdurable*. Reus: Museu Comarcal Salvador Vilaseca, 1996 (p. 51-59).

- . «Notes per a la història de l'Arxiu Municipal de Reus». A: *Informatiu Arxiu*, núm. 2 a 16, Reus, 1998-2008.
- GRAU, Josep M. «El Patronat Provincial per al Foment d'Arxius, Museus i Biblioteques de Tarragona (1939-1945). Una mostra de la política arxivística franquista». A: *Lligall*, 22 (Barcelona, 2004) p. 311-334.
- .; GÜELL, Manel. «La crònica negra de la destrucció d'arxius a la demarcació de Tarragona». A: *Lligall*, 18 (Barcelona, 2001), p. 65-120.
- IBARRA, Ricard, «Referències històriques de l'arxiu municipal de Valls». A: *Lligall*, 8, p. 37-51.
- MARÍN, Dolors; PALOMAR, Salvador. *Els Montseny Mañé, un laboratori de les idees*. Reus: Arxiu Municipal, 2006.
- MASSÓ, Jaume. «Sobre el salvament dels arxius reusencs durant la Guerra Civil». A: *Informatiu Arxiu*, 6 (Reus, 2003), p. 7-12.
- . «El(s) museu(s) de Reus, setanta anys d'història viva». A: *Descobreix els tresors! 70 anys de museus a Reus* (Reus, 2004), p. 26-33.
- . «Un informe del 26 d'abril de 1937 sobre el Museu de Reus». A: *Informatiu Museus*, època III, 37 (Reus, 2007), p. 19-21.
- . «El Museu de Reus bombardejat». A: *Informatiu Museus*, 38 (Reus, 2008), p. 23-25.
- . «Celdoni Vilà i Torroja». A: *La Guia de Reus*, n. 71 (Reus, agost de 2008), p. 24.
- OLESTI, Josep. *Diccionari de reusencs il·lustres* (2 vol.). Reus: Ajuntament, 1991.
- PAGAROLAS, Laureà [coord.]. *Els fons de protocols de Catalunya. Estat actual i proposta de sistematització*. Barcelona, 2005.
- PLANES, Ramon. «Mètode arxivístic i història dels arxius: els arxius municipals de Catalunya». A: *Lligall*, 5 (Barcelona, 1992), p. 11-39.
- . *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'arxiu de la ciutat de Solsona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1993.
- PEDROL, Antonio. «Un caballero reusense del siglo XVII». A: *Urbs*, 79 (Reus, 1957), p. 14-16.
- PÉREZ, Miquel. «Sercar, ordenar y fer inventari y índex. Sobre arxius i institucions a Catalunya (segles XVI-XVII)». A: *Lligall*, 22 (Barcelona, 2004), p. 73-122.
- PIÑOL, Daniel, *El notariat públic al Camp de Tarragona. Història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*. Barcelona: Ed. Fundació Noguera, 2000 (Col·l. Estudis, 27).
- . «L'escrivania comuna de Reus a l'Edat Mitjana». A: *Informatiu Arxiu*, 5 (Reus, 2001), p. 3-5.
- SANTASUSAGNA, Joaquim. *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*. Reus, 1949.
- SARDÀ, Jaume. *L'obra dels patricis (Reus-Salou)*. Reus, 1926.
- SOLÉ, Francesc, «L'Arxiu de Reus». A: *Avenç*, 49 (Barcelona, 1982), p. 71.
- VILASECA, Luisa. «Nota sobre el Archivo Histórico Municipal de la ciudad de Reus», dins *Biblioteconomia*, 14 (1947) p. 66-67.
- VILASECA, Salvador. *Informació sanitària sobre el port de Salou (1805)*, Reus, 1976.
- ZAMORA, Jaume Enric. «El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)», dins *Lligall*, 16 (Barcelona, 2000) p. 85-149.

ARXIU MUNICIPAL
REUS